

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

KUTADGU BİLİĞ'DE YAPIM EKİ

Ebrar Nisa ER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ayşe AYDIN

AĞUSTOS - 2023

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

KUTADGU BİLİĞ’DE YAPIM EKİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ebrar Nisa ER

**Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı : Yeni Türk Dili**

“Bu tez 08/08/2023 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe AYDIN	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem TOPÇU	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Serpil YAZICI ŞAHİN	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dâhil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Ebrar Nisa ER

08/08/2023

ÖN SÖZ

Türk dilinin söz varlığının zenginliği ve kelime türetmedeki gücü sebebi ile yapım ekleri, dilin leksikolojik boyutunda önem arz eden bir ek sınıfıdır. Türk dilinin, sayısı artmaya açık olmakla birlikte azaltılamayacak şekilde sınıflandırılmış olan on ek sınıfından birini oluşturan yapım ekleri, birden fazla açıdan bizlere araştırılma gereği sunan bir ek kategorisidir. Kelimede bir anlam değişimi sağlayan bu ekler diğer dokuz ek grubuna göre dili anlam bakımından etkileyebilen tek ek sınıfıdır. Bu anlama bakacak olduğumuzda; kelimede bulunan anlam kadar yeterli olamasa da anlamı etkileyecek düzeyde bir fonksiyonlandırma esası ile karşımıza çıkmaktadır. Anlam, kelimeye has bir özellik olması sebebi ile bir ek kategorisinin bu özelliğe sahip olması mümkün değildir. Ekler, görev; kelimeler ise anlam unsurlarıdır. Bu özellikleri dışında bir yapım eki şeklinin, eklendiği kelimeye kazandırdığı yeni anlam, onun bir sözlük maddesi haline gelmesini sağlayarak diğer dokuz ek kategorisinde görülmeyen bir durumu gözler önüne sermektedir. Bu sebeptir ki on ek kategorisinden birini oluşturan yapım ekleri, Türk dili tarihi içerisinde pek çok farklı fonksiyonda karşımıza çıkan örnekleriyle birçok araştırmanın konusu olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Yapım eklerinin, farklı konularda araştırılmasının gerekliliği açık olmakla birlikte tanım, terim, tasnif ve fonksiyonlandırma konularında üzerine çok daha fazla düşülmesi gereklidir.

Bu çalışmanın amacı da yapım eklerini her yönden inceleyerek işlevlerinin doğru tespit edilmesi, Türk dilinin ekleri arasındaki yerinin tayininde hatalara meyil vermeden tanıklamalarıyla sunularak ekleşme açısından hangi hususlarda karşımıza ne şekillerde çıktığını tespit ve tenkit etmektir.

Çalışmamız, “Giriş” bölümü ile başlamış olup bu bölümde yapım ekleri hakkında yapılmış olan çalışmalar, yapım eklerinin tanımını yapan araştırmacılar, bu eklerin terim sorunu, Türk dili içerisindeki yeri ve fonksiyonları üzerinde yapılan hatalı çalışmaların aktarımı, dilbilgisi çalışmalarında yıllardır karşımıza çıkan tasniflerin yanlışlığının kanıtlarıyla ortaya konulması konularındaki görüşler ve görüşlerimiz bulunmaktadır.

Devamında; Yapım eki, ek, kök, kelime gibi dil unsurlarının açıklanması, bu konularda dil çalışmalarında karşımıza çıkan görüş ayrılıklarının sebepleri ve bu durum hakkındaki görüşlerimiz mevcuttur.

Çalışmanın devamında yapım ekleri, Türk dili tarihinde ve dilcilik çalışmalarında en önemli eserlerden olan; hem edebiyat hem de dil tarihi içerisinde pek çok incelemeye konu olmuş bir eser olan Yusuf Has Hacib'in alegorik bir siyasetnamesi kabul edilen Kutadgu Bilig adlı eserin tanıklığında incelenmiş ve listelenmiştir. Kutadgu Bilig'in bu lirik-didaktik yapısı içerisinde bizlere vermek istediği mesaj çerçevesinde incelemiş olduğumuz beyitlerde de açıkça görülmektedir ki eserin içerisinde bulunan çeşitli yapım eki şekilleri Türk dilinin tarihî seyri boyunca mevcut olan pek çok yapım eki şeklini bizlere sunmaktadır.

Bu şekiller, eserden alınan beyitler eşliğinde sınıflandırılarak listelenmiştir. Bu listelenme sırasında fonksiyon başlıklarında ve ek şekillerinde alfabetik sıraya özen gösterilerek, ek şekilleri ve fonksiyonları alt alta düzenlenmiştir.

Sonuç kısmında; tüm eklerin ve fonksiyon verilerinin aktarıldığı tablo ve çalışmadan elde edilen veriler ışığında yapım eki konusunda karşımıza çıkan hatalı kullanımlar her açıdan anlatılarak çalışmanın ulaşmak istediği amaç hem sayısal hem de sözel olarak aktarılıp açıklanmıştır.

Çalışma süresince ilgisini ve emeğini eksik etmeyen değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Ayşe AYDIN'a teşekkürlerimi sunarım.

Ebrar Nisa ER

08/08/2023

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iv
İŞARETLER.....	v
TABLO LİSTESİ.....	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii

GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: YAPIM EKİ KATEGORİSİ	9
1.1. Kök	9
1.2. Ek.....	9
1.2.1. Eklerin Kökeni	11
1.2.2. Türk Dilinin Eklerinin Sınıflandırılması Hakkındaki Görüşler	14
1.3. Kelime	17
1.3.1. Dilbilgisinde Kelimelerin Tasnifi Meselesi.....	18
1.4. Yapım Eki.....	19
1.4.1. Yapım Eki ve Çekim Eki Olarak Eklerin İki Sınıfta Toplanması ve Doğurduğu Hatalar	20
1.4.2. Yapım Eklerinin Üst Üste Eklenebilme veya Eklenememe Konusu	21
1.4.3. Yapım Eklerinin Kategori Değiştirmesinin Doğurduğu Sorunlar.....	21
1.4.4. Yapım Eklerinin Sıfat veya Zarf Yapma Durumu	22
2. BÖLÜM: KARAHANLI TÜRKÇESİ VE KUTADGU BİLİĞ	24
2.1. Orta Türkçe Dönemi d/>>y/ Geçişmesinin Şivelere Göre Dağılımı	24
3. BÖLÜM: KUTADGU BİLİĞ’DE YAPIM EKLERİ VE İŞLEVLERİ	27
3.1. Akrabalık veya Yakınlık İsimleri Yapan Şekiller	27
3.2. Bitki İsimleri Yapan Şekiller.....	27
3.2.1. Ağaç ve Unsurları İle İlgili İsimler Yapan Şekiller.....	28
3.2.2. Çiçek ve Unsurları İle İlgili İsimler Yapan Şekiller.....	28
3.3. Coğrafya İle İlgili İsimler Yapan Şekiller	28
3.3.1. Dil İsimleri Yapan Şekiller.....	29
3.3.2. Doğa Olayları İle İlgili İsimler Yapan Şekiller	29

3.3.3. Gök Bilimi ile İlgili İsimler Yapan Şekiller	29
3.3.4. Yer İsimleri Yapan Şekiller.....	30
3.4. Durum Bildiren Fiiller Yapan Şekiller	31
3.5. Davranış Bildiren Fiiller Yapan Şekiller	35
3.6. Duygu Bildiren Fiiller Yapan Şekiller	38
3.7. Durum veya Hâl Bildiren İsimler Yapan Şekiller	38
3.8. Düşünce Bildiren Fiiller Yapan Şekiller	49
3.9. Düşünce Bildiren İsimler Yapan Şekiller.....	50
3.10. Hareket Yapan Şekiller.....	51
3.11. İstek Bildiren Fiiller Yapan Şekiller.....	54
3.12. İstek Bildiren İsimler Yapan Şekiller	55
3.13. Meslek İsimleri Yapan Şekiller	56
3.13.1. Askerlikle İlgili Meslek İsimleri Yapan Şekiller.....	57
3.13.2. Avcılıkla İlgili Meslek İsimleri Yapan Şekiller	57
3.13.3. Büyücülükle İlgili Meslek İsimleri Yapan Şekiller.....	58
3.13.4. Devlet Yönetimi İle İlgili Meslek İsimleri Yapan Şekiller	58
3.13.5. Dilencilik İle İlgili Meslek İsimleri Yapan Şekiller	58
3.13.6. Eğlence Yaşamı İle İlgili Meslek İsimleri Yapan Şekiller	58
3.13.7. Giyimle İlgili Meslek İsimleri Yapan Şekiller	59
3.13.8. Hayvancılıkla İlgili Meslek İsimleri Yapan Şekiller.....	59
3.13.9. Hizmet İle İlgili Meslek İsimleri Yapan Şekiller	59
3.13.10. Koruma İle İlgili Meslek İsimleri Yapan Şekiller.....	60
3.13.11. Sağlıkla İlgili Meslek İsimleri Yapan Şekiller	61
3.13.12. Ticaret İle İlgili Meslek İsimleri Yapan Şekiller.....	61
3.13.13. Yeme-İçme İle İlgili Meslek İsimleri Yapan Şekiller	61
3.13.14. Yöneticilikle İlgili Meslek İsimleri Yapan Şekiller	61
3.14. Nesne İsimleri Yapan Şekiller.....	62
3.15. Niteleme İsimleri Yapan Şekiller	63
3.16. Organ İsimleri Yapan Şekilleri.....	80
3.16.1. Hayvan Organ İsimleri Yapan Şekiller	81
3.17. Ortaklık İfade Eden İsimler Yapan Şekiller	81
3.17.1. Beraberlik İfade Eden İsimler Yapan Şekiller.....	81

3.17.2. Eşitlik İfade Eden İsimler Yapan Şekiller	81
3.18. Ölçü İsimleri Yapan Şekiller	82
3.18.1. Miktar İsimleri Yapan Şekiller	82
3.18.2. Mesafe İsimleri Yapan Şekiller	84
3.18.3. Uzunluk İsimleri Yapan Şekiller	86
3.19. Renk İsimleri Yapan Şekiller	87
3.20. Sebep Bildiren İsimler Yapan Şekiller	88
3.21. Soyut İsimler Yapan Şekiller.....	88
3.21.1. Arz İsimleri Yapan Şekiller.....	89
3.21.2. Dinî İfadeler ile İlgili İsimler Yapan Şekiller	90
3.21.3. Duygu Bildiren İsimler Yapan Şekiller.....	93
3.21.4.Genel Anlamalı İsimler Yapan Şekiller	97
3.21.5. İhtiyaç İsimleri Yapan Şekiller.....	100
3.21.6. Tavır/Tutum Bildiren İsimler Yapan Şekiller	101
3.22. Sorgulama Bildiren İsimler Yapan Şekiller.....	116
3.23. Somut İsimler Yapan Şekiller.....	116
3.23.1. Dinî İfadeler ile İlgili İsimler Yapan Şekiller	116
3.23.2. Oluşum İsimleri Yapan Şekiller	117
3.24. Süreç Bildiren İsimler Yapan Şekiller.....	118
3.25. Tür İsimleri Yapan Şekiller	120
3.26. Unvan İsimleri Yapan Şekiller	121
3.27. Uyarı Bildiren İsimler Yapan Şekiller.....	123
3.28. Uyarı Bildiren Fiiller Yapan Şekiller	124
3.29. Zaman İsimleri Yapan Şekiller.....	125
SONUÇ	139
KAYNAKÇA.....	142
ÖZGEÇMİŞ	146

KISALTMALAR

DLT : DÎVÂNU LUGÂTİ’T- TÛRK

KB : Kutadgu Bilig

İŞARETLER

- Ø : Fonetikte erime, yutulma, düşme gibi ses olayları sonucunda boğumlanma imkânını kaybeden ses için kullanılır.
- <, > : Bir ses ya da şekle ait gelişmenin istikametini gösterir veya okun ucu istikametinde kalan yeni, okun arkasında kalan eski sesi ya da şekli gösterir.
- + : İsme bağlanmayı, isim kategorisini gösterir.
- : Fiile bağlanmayı, fiil kategorisini gösterir.
- * : Hipotetik, farazi ya da bir olaya dair ikincil değerdeki tahminî etkiyi göstermektedir.
- ≤, ≥ : Bir sesin yer yer korunup yer yer de değiştiğini bildirir.
- # : Bir sesin başında kelime başını, sonunda ise kelime sonunu gösterir.
- / : Kök ünlüsünden sonraki sesi ifade eder.

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: İsim Yapan Ekler.....	126
Tablo 2: İsim Yapan Ekler.....	132
Tablo 3: Fiil Yapan Ekler	137
Tablo 4: Fiil Yapan Ekler	137

ÖZET	
Başlık: Kutadgu Bilig’de Yapım Eki	
Yazar: Ebrar Nisa ER	
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ayşe AYDIN	
Kabul Tarihi: 08/08/2023	Sayfa Sayısı: viii (ön kısım) + 146 (ana kısım)
Türk dilinin oluşmasına ve gelişmesine en büyük katkıyı sağlayan ek sınıflarından biri olan yapım ekleri; tanım, terim, tasnif açısından pek çok farklı araştırmaya konu olmuş bir ek kategorisidir. Yapım eklerinin, bu denli farklı açılardan ele alınan çalışmalara konu olmasının sebebi geleneksel gramerin yol açtığı bazı hatalı tasniflerden kaynaklanan dallanmış budaklanmış bir hatalar zincirinin oluşmasıdır. Bu ek sınıfının birden fazla açıdan değerlendirilmesinin gerekliliği işte tam da bu hususta gerekliliğini daha da hissettirmektedir. Türk dilinin söz varlığının gelişmesinde bu denli önemli bir role sahip olan yapım ekleri, dili ne derece şekillendirdiği ve dile anlam boyutunda neler kattığı açısından pek çok farklı sebeple ele alınması gereken mühim konuların başında gelmektedir. Türk dilinin on ek sınıfı içerisinde bulunan yapım ekleri diğer dokuz ek sınıfına göre işlev boyutunda, eklendiği kelimeyi bir sözlük maddesine dönüştürmesi hasebiyle diğerlerinden ayrılır niteliktedir. Ek görev unsuru; kelime de anlam unsurudur. Bir ekin anlam yapma veya bir anlam bildirme gibi bir özelliği mümkün değildir. Fakat yapım ekleri eklendikleri kelimeyi bir sözlük maddesi yapma eğilimlerinden dolayı dili anlam boyutunda kısmen de olsa etkileyebilen tek ek sınıfıdır. Bu denli önemli bu olan bu ek sınıfını çalışmamızın konusu yapmamızın sebebi de bu durumdur. Pek çok açıdan incelenen ve incelenmesi gereken yapım eki kategorisi, Türk dilinin en önemli eserlerinden biri olan ve üzerine pek çok çalışmanın yapıldığı Kutadgu Bilig adlı eserde tespit edilerek fonksiyonlandırılmıştır. Lirik-didaktik yapısı, anlatımın gücü sebebi ile de yapım eki kategorisi açısından güçlü bir eser olan Kutadgu Bilig’de pek çok yapım eki şekli tespit edilip tasnifleri yapılmıştır.	
Anahtar Kelimeler: Yapım Eki Kategorisi, Şekil, Fonksiyon, Kutadgu Bilig	

ABSTRACT	
Title of Thesis: Production Supplement in Kutadgu Bilig	
Author of Thesis: Ebrar Nisa ER	
Supervisor: Assist. Prof. Ayşe AYDIN	
Accepted Date: 08/08/2023	Number of Pages: viii (pre text)+ 146 (main body)
Constructive suffixes, which are one of the supplement classes that make the greatest contribution to the formation and development of the Turkish language; It is a supplement category that has been the subject of many different studies in terms of definition, term and classification. The reason why constructive affixes are the subject of studies from such different angles is the formation of a chain of ramified errors resulting from some faulty classifications caused by traditional grammar. The necessity of evaluating this supplement class from more than one point of view makes it even more necessary in this regard. Having such an important role in the development of the vocabulary of the Turkish language, constructive suffixes are one of the most important issues that need to be addressed for many different reasons in terms of how they shape and add to the language. Constructive suffixes, which are among the ten suffix classes of the Turkish language, are distinguished from the others in terms of function compared to the other nine suffix classes, due to the fact that they transform the added word into a lexical language element. Additional task element; is the meaning of the word. It is not possible for an affix to make a meaning or to express a meaning. However, affixes are the only affix class that can partially affect the language in terms of meaning due to their tendency to make the word they are added a dictionary item. This is the reason why we have made this supplement class, which is so important, the subject of our study. The suffix category, which has been examined and should be examined from many perspectives, has been identified and functionalized in the work called Kutadgu Bilig, which is one of the most important works of the Turkish language and on which many studies have been made. In Kutadgu Bilig, which is a competent work in terms of its lyric-didactic structure and the power of expression, many forms of suffixes have been determined and classified.	
Keywords: Add-on Category, Shape, Function, Kutadgu Bilig	

GİRİŞ

Türk Dili, Hint Avrupa gramercilik geleneği çerçevesinde şekillendirilmeye çalışılmış olması hasebiyle eklerin sınıflandırılması hususunda birçok hatalı kabulün husule geldiği bir dilbilgisi düzeninde ilerlemektedir. Eklerin iki gruba ayrıldığı bu düzende birçok istisna ve açıklanması güç durumlar mevcuttur. Türk dilinin ekleşme düzeninde var olan karşıtlıklar, ekleşmeyi düzen haline getiren en önemli olgulardır.

Ural-Altay dil ailesinin Altay kolunda bulunan Türkçe, yapı bakımından da eklemeli diller kategorisinin içerisinde yer alır. Bu eklenme özelliği sebebiyle Türk dilinde yeni kelime yapma görevi başta kökten sonraki ilk ek olan, türetme göreviyle köke eklenen yapım eklerine aittir.

Yapım eki kategorisi ile ilgili yapılan çalışmalarda, bu kategorinin; “yapım ekleri”, “türeme ekleri”, “üretim ekleri”, “üretim birimleri”, “türetimsel biçimler”, “türetim ardılları”, “yapımlık bağlı biçim birimleri” gibi farklı adlandırmalar ile ele alındığı görülmektedir.

Yapım eklerinin yeni kelime yapma özelliğinden dolayı en yerinde adlandırmanın yapım eki olacağı kanaatindeyiz. Turan’ın “Yapım ekleri, kelimenin anlamını değiştirir, başka kelime yapar.” (Turan, 2018) açıklamasına da bakıldığında yapım eklerinin en temel özelliği yeni kelime yapımı olduğundan yapım eki ifadesi bu çalışmada esas kabul edilen adlandırma olacaktır.

Mehmet Hazar, “Türkçede Fono-semantik ve Morfo-fonolojik Yolla Sözcük Türetme” adlı bildirisinde Türkçede 33 farklı türetme yöntemi olduğunu örneklerle açıklamıştır. Bizim çalışma konumuz yapım ekleri olduğu için türetmede yapım ekleri üzerinde duracağız. Fakat Türkçenin zengin türetme olanakları da başka bir çalışmanın konusu olarak dikkate değerdir.¹

Türk dilinin zengin kelime olanakları düşünüldüğünde birçok farklı işlevde farklı köklerden bu eklerle türetilen yeni anlamlar söz varlığımıza bir armağandır. Bir dilin söz varlığı ne kadar zenginse o dilin türetme olanakları da o kadar iyidir. Yani bir alanda kelime çeşitliliği ne kadar fazlaysa ya da bir durum veya olayı anlatmada mecazlar, farklı

¹ Hazar, Mehmet. (2015). “Türkçede Fono-semantik ve Morfo-fonolojik Yolla Sözcük Türetme”, IJLET.

kelimeler ve anlamlar kullanılıyorsa bu durum o dilin türetme gücünün, dilin dinamik yapısının bir göstergesidir. Sayılan bu özellikler Türk dilinde mevcut olan gücü göstermesi hasebiyle önemlidir. Takibini Orhun Yazıtları ile sağlayabildiğimiz fakat çok daha öncesinde de kullanıldığı Sümer kaynaklarında geçen Türkçe kelimelerden tespit edilen Türk dilinin, Sümerce ile ilişkisi de araştırmalar ile gözler önüne serildikten sonra tespit edilen ilk verilerin M.Ö. 2000-3000 yıllarına kadar uzanması Türk dilinin ne denli köklü ve zengin bir dil olduğunun kanıtıdır. Dönem dönem birçok farklı alfabenin kullanıldığı Türk dilinde, dilin asıl nitelikleri fazla bir değişim geçirmeden günümüze kadar gelmiştir. Bu durum da Türk dilinin güçlü yapısından kaynaklanmaktadır. Sondan eklemeli bir dil olan Türk dili, türetme konusunda da bu gücünü her dönem korumuştur. Kelime, ek, cümle, ikileme vs. gibi daha pek çok yolla da yapılabilen türetme hadisesi, dilin türetme olanaklarının gelişmiş ve genişlemiş olduğunu göstererek Türk dilinin yüzyıllardır güçlenerek büyüdüğünü gözler önüne sermektedir.

Zengin fonksiyon çeşitliliği ile Türk dilinde yapım ekleri dilimizin türetme olanaklarının da ne kadar güçlü olduğunun birer kanıtıdır. Türk dilinin on ek sınıfından birini oluşturan yapım ekleri kendine has özellikleri, şekil ve fonksiyon bakımından fazlalığı sebebiyle müstakil bir ek sınıfı olarak on ek sınıfı arasındaki yerini almıştır. Yapım eklerinin Türk dilinin ekleşme sistemindeki önemi onu birçok araştırmanın konusu haline getirmiştir.

Çalışmamızda yapım ekleri hakkında kabul görmüş bazı hatalı durumlardan da bahsedeceğiz. Geleneksel dilbilgisi çalışmalarında Türk dilinin eklerinin iki ana başlık altında (yapım ekleri ve çekim ekleri) toplanmasının doğurduğu yanlışlıklar birçok ekin işlevinin tam manasıyla belirlenememesini de beraberinde getirmiştir. Bu durumun ortaya çıkardığı yanlışlıklar ışığında nedensellik ilkesi bağlamında yapım ekinin kategorizasyonu yapılacaktır. Zikri Turan, “Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları” adlı çalışmasında Türk dilinin eklerini on başlık altında değerlendirmiştir. Bu on kategoriye bakıldığında eklerin yapım eki ve çekim eki olarak iki ana başlık altında toplanamayacağı anlaşılmaktadır. (Turan, 2018)

İkili ek sınıflandırılması, tüm eğitim öğretim süreçlerinde öğrenen ve öğretenleri zora sokmakla birlikte açıklanması güç durumlara yol açarak zorlama bir gramer anlayışını benimseme zaruriyetinin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Temelleri bilinmeyen

zamanlarda, bilinmeyen kişiler tarafından atılan dil olgusunu enine boyuna incelemek, elde bulunan verilerle karşılaştırıp mantık süzgecinden geçirdikten sonra istisna kelimesini de bu alanda lügatlerimizden atarak, Türk dilinin ekleşmesinin özünde bulunan ve bu yapının oluşmasına kaynaklık etmiş unsurları doğru konumlandırmamız gerekmektedir. Bilinmelidir ki birbirine sıkı sıkıya bağlı, karşıtlıklardan oluşan bu sistemde istisna diye bir şey olması mümkün değildir.

Turan'ın çalışmasında bahsettiği karşıtlıklardan oluşan bu düzende iki kelime ve sınırsız alt fonksiyona sahip olabilecek on ek çeşidi mevcuttur. Kelimeler isim ve fiil olmak üzere iki çeşittir. (Turan, 2018)

Her ekin kendi içerisinde çeşitli fonksiyonları vardır. Bu fonksiyonlar ekin bağlama göre değerlendirilmesi ile meydana gelmektedir. Dilin unsurları bağlam ile bir bütündür. Ek, eklendiği yere göre fonksiyonlandırılır. Örneğin -İp zarf fiil eki; “Üzgün bir veda nazarı ile **süzülüp** gidiyor.” Cümlesinde nasıllık üst fonksiyonunda tarz alt fonksiyonuna sahipken; “Ah, o eser **yazılıp** da yayımlandığı zaman ben büsbütün başka bir adam olacağım!” cümlesinde ise nasıllık üst fonksiyonunda sınırlandırma ve eş zamanlılık alt fonksiyonunda iki alt fonksiyonla karşımıza çıkmaktadır. Ekin şekle göre bir ek sınıfına dahil edilmesi de bir o kadar yanlıştır. Dil bir düzendir fakat bu sınırlandırmalardan oluşan bir düzen değil; aksine dilin kendi içerisinde oluşturduğu sistematığın takibinde daha esnek kurallara sahip olan bir düzendir. Günlük hayatta zihnimizin saliseler içerisinde sıralayıp aktarıma dönüştürdüğü cümleler, dilin aslında belli kalıplar içerisinde esnek bir aktarımı sağladığını göstermektedir.

Geleneksel gramerde karşımıza çıkan bir şeklin belli bir ek sınıfına aidiyeti konusu maalesef çalışmalarda hatalı sonuçlara yol açmakta ve sağlıklı bir tasnif ve fonksiyonlandırma yapılamamasına sebep olmaktadır. Bir ekin fonksiyonları bile bu denli çeşitli iken tüm ekleri sadece iki başlık altında toplamak onların kendilerine has fonksiyonlarını görmezden gelip içerisinde bulunamayacakları bir gruba dâhil etmek sadece istisnaları çoğaltır. Dil bir düzendir ve bu düzende tespit edilen istisnalar düzenin yapısına aykırıdır.

Türkçenin yabancılar tarafından öğrenimini ve genç nesillerin geleneksel gramer kitaplarından öğrenmeye çalıştıkları bu bilgiler istisnalarla birlikte içinden çıkılmaz bir

hâl almaktadır. Bu sebeple Türk dilinin ekleşme düzenin doğru bir şekilde tayin edilmesi ve bu düzeni bozan kalıplaşmış kuralların tekrardan gözden geçirilmesi gereklidir.

Geleneksel dilbilgisinde görülen ekleri iki alt başlıkta toplama fikrine bakıldığında; kelimelere eklenerek onlardan yeni kelimeler türeten eklerin tümüne yapım ekleri ve onun haricinde yeni kelime türetme işlevi bulunmayan diğer eklerle de çekim ekleri denmektedir. Bu tasnife göre çekim eklerinin içerisinde hâl ekleri, iyelik ekleri, olumluluk/olumsuzluk ekleri, soru eki, zaman ekleri, şahıs ekleri gibi birçok ek sınıfı bulunmaktadır. Bu çeşitli görevlerle kelimelere eklenen eklerin tamamını bir üst başlıkta toplamak için elimizde bulunan ortaklık nedir? Bu eklerin çekim yapan ortaklığı var mıdır? veyahut eklendikleri kategoriler aynı mıdır? gibi pek çok soru yöneltildiğinde cevapsız kalan bu tasnif incelenmesi gereken bir konudur.

Turan “Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları” adlı bildirisinde bu durumu şöyle izah etmiştir: “Bu, Türk dilinin kuralları belirleyici kazanımlarını dikkate almadan geliştiği için, dilcilik çabalarının eksik kalmasından kaynaklanan bir durumdur ve dilciliğin, kelimelerin anlamı/şekli ile onların söz içinde yüklendikleri işlevleri yerdâş yandaş karşıt ilişki düzenine göre sıralanmış yapıda karşılayan ekleri kesin ölçüleriyle ayıran Türk diline has ekleşme bilgisi kültürünün yönlendirici etkisinden uzak kalarak şekillenmesini yansıtır.” (Turan, 2018)

Şekle dayalı fonksiyonlandırma sebebi ile ekin eklendiği yerdeki görevi dikkate alınmadan eki bir göreve bağlamak yanlıştır. Bir ek ancak eklendiği yerde görev kazanır. Ek bağlama göre değerlendirilmeyip şekline göre bir sınıfa atfedilirse dilin ekleşme düzeninde hatalı sonuçlara varılır. Türk dilinin grameri oluşturulurken yapılan hatalar, dili diğer dillerin düzeni ile dilbilgisi çalışmalarında incelemek işte tam da bu konuda bizlere sorunlar çıkarmaktadır.

Türk dilinde çekim ekleri yukarıda da bahsedildiği gibi yapım eki haricinde tüm kategorileri içerisinde barındıran bir üst sınıf olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yanlıs tasnif neticesinde araştırmacılar da çekim ekleri konusunda birçok görüş ayrılıkları mevcuttur.

Çekim ekleri genel tanımın aksine fiillere veya isimlere eklenerek, kelimeler arasında hâl, iyelik, şahıs vs. gibi yönlerden ilişki kuran ekler değildir. Çekim ekleri; fiillere

eklenerek cümlede bitimliliği sağlayan, cümlelerin kurulumu için şart olan zaman ve şahıs ekleridir.

Yapım eklerinin de şekilci bir tasnif yöntemi ile incelenmesi bu konuda birden çok görüşün doğmasına sebep olmuştur. Bazı araştırmacılar (Banguoğlu, 2011; Çotuksöken, 2011; Korkmaz, 2014; Gülensoy, 2015; Bozkurt, 2017) çatı eklerinin de yapım kategorisine girebileceğini söylemişlerdir. Bu konudaki açıklamalar, çatı eklerinin de geldiği kelimede işi yapanı değiştirerek yeni bir anlam katması özelliği sebebiyle cümlede anlamı değiştirdiği yönündedir. Fakat çatı ekleri eklendikleri fiillerde sadece hareketi, işi yapanı değiştirirler. Bu özellikleri sebebi ile de çatı eklerinin yeni bir sözlük maddesi yapamayacağı, türetme bakımından bir kelimeye bir şey katamayacağı açıktır. Bu sebeple çatı ekleri ve yapım eklerinin iki ayrı kategori olduğu tartışılmaz bir gerçektir.

Yeni kelime yapma görevinin olduğu düşünülerek yapım kategorisi içerisinde değerlendirilmesi gerektiği düşünülen bir başka ek sınıfı da fiilimsilerdir. Fiillere gelerek onları anlık olarak isim kalıbına sokan ve tamlama kurmaya da yarayan fiilimsi ekleri eklendikleri kelimelerde bir anlam değişikliği yaratmaz. Fiili geçici süreliğine isim kalıbına sokar. Fiilimsilerin yapım eki kategorisinde değerlendirilmesinin en büyük sebebi ise isim fiil sınıfıdır. İsim fiil ekinin geldiği bazı kelimeler kalıplaşarak yeni kelime halinde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin dolma, sarma, yemek gibi. Bu kalıplaşma örneğinden dolayı fiilimsi eklerinin yapım özelliğinin olup olmadığı düşünülmüştür. Turan, fiilimsi eklerini “Şekilce eksilteli olan fiilleri, anlamını koruyarak isim gibi telaffuz edilebilen ve aktarılabilen şekle sokan, eksiltisiz yapan ekler. Bunu üç ayrı ana alt işlev türü oluşturacak şekilde yaparlar.” (Turan, 2018) şeklinde açıklamıştır. Fiilimsi eklerinin bir sözlük maddesi yapmadığı aşikârdır.

İşlevleri sebebiyle yapım eki kategorisinde değerlendirilmesi gerektiğinin düşünüldüğü ek sınıflarından biri de “olumluluk/olumsuzluk” kategorisidir. Bu kategori fiillerin olumlu ya da olumsuzluğunu işaretlediği için bu karşıtlık yeni bir anlam yapma boyutunda değerlendirilmiştir. (Korkmaz, 2014; Hirik, 2015) Fakat bir fiilin olumlu ya da olumsuz olduğunun işaretlenmesi bir anlam değişmesi olarak algılanmamalıdır. Burada fiilin gerçekleşip gerçekleşmediği işaretlenerek yeni bir kategori olarak yapım ekinden bağımsız olumluluk/olumsuzluk kategorisinde bir işaretlenme mevcuttur. Bu

sebeple “olumluluk/olumsuzluk kategorisi” on ek sınıfından birini oluşturan bağımsız bir kategoridir.

Yapım ekleri bir başka ek sınıfı ile karıştırılamayacak kadar kesin ve net bir tanıma sahiptir. Tam manasıyla yeni bir kelime yapmayan bir ek yapım kategorisinde değerlendirilemez. Yapım eklerinin diğer dokuz ek sınıfından ayrılan en temel özelliği, dile yeni bir kelime yani yeni bir anlam katması olduğu için yapılan çalışmalarda köke eklenen ilk ek olan ekin yapım eki mi yoksa başka bir ek mi olduğunun tespitinde bu madde başı yapma ve yeni bir anlam kazandırma özellikleri dikkate alınmalıdır. Türk dilinin zengin türetme olanakları şekle bağlı bir inceleme ile yapılmamalıdır. Şekil sadece bir işaretler; görev ise anlamı tamamlayıcı bir olgudur.

Geleneksel gramer çalışmalarının bir getirisi olarak göreve değil şekle bakma anlayışından dolayı Türk dilinin sınırları doğru çizilememiş ve bu düzensizlik sebebi ile birçok hata silsile halinde eklenerek artmıştır. Araştırmacıların bazılarında görülen yanlışlıklar, Türk dilinin sistematığının tam anlaşılamamış olması ve hâlâ daha başka dillerin dilbilgisi yapısı üzerinden değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır.

Türk dilinin ekleşme düzeninin doğru kavranabilmesi onun karşıtlıklar ile kurulu düzeninin doğru saptanabilmesinden geçmektedir. Turan’ın sınıflamasına bakıldığında bu karşıtlıkların oluşturduğu düzen bir sistem halinde işlemektedir.

Böylece sistemi doğru kavradığımızda yukarıda bahsedilen tasnif ve tanım sorunları tamamiyle ortadan kalkacaktır. Yapım ekleri müstakil bir ek sınıfıdır ve sadece belirli şekillere bu görevi yükleyemeyiz çünkü ekler eklendiği yerde görev kazanır. Bu görevi belirleyecek olan yine ekin bulunduğu bağlamdır.

Örneğin: “kalem+lik+Ø al-Ø-dı+m+Ø” ve “koş-Ø-ma+Ø+lık arazi” ekleşmelerini incelediğimizde kalem kelimesine eklenen “+lik” şekli yapım eki fonksiyonunda iken koşmalık arazi tamlamasında bulunan “+lik”şekli sıfatlama eki fonksiyonundadır.

Bu nedenledir ki ekler şekillerine göre değil fonksiyonlarına göre sınıflanmalıdır. Geleneksel anlayışta tasnif, tahlil, fonksiyon boyutunda yanlış tespitler yapılarak incelenen Türk dili, hatalı birçok araştırmayı beraberinde getirmiştir. Bu çalışmanın amacı başta ekleri on ek kategorisi bağlamında ele alarak şekil odaklı değil görev odaklı bir fonksiyonlandırma tarzında Kutadgu Bilig adlı eserde tespit edilen yapım eklerini ekleşme düzeninin karşıtlıkları esas alınarak incelemek ve sıralamaktır.

Yapım ekleri incelenirken Turan’ın tasnifi esas alınarak çalışma sürdürülecektir.²

Çalışmanın Konusu

Dilcilik çalışmalarının başlangıcından bu yana süregelen bazı sorunlar ekleşmede de karşımıza çıkmaktadır. Türk dilinin ekleşme sisteminin karşıtlıkları ile birlikte doğru kavranamamış olması yapım eklerinin de tespitinde bazı hatalara sebep olmuştur. Geleneksel gramerde bulunan eklerin en temelde iki başlık altında (yapım ekleri ve çekim ekleri) toplanması yapım eklerinin ve diğer eklerin tasnifinde sorun yaratmıştır. Çalışmamızda, Türk edebiyatının en önemli eserlerinden olan Karahanlı Döneminin başat eserlerinden Kutadgu Bilig adlı eserin ışığında yapım eklerinin tasnif ve fonksiyon bakımından incelenmesi yapılacaktır.

Çalışmanın Amacı

Türk dilinin zengin kelime türetme ve ekleşme yapısı göz önüne alındığında, tarih boyunca çeşitli alfabe ve toplumlarda özünü koruyup değişerek ve gelişerek bu günlere gelirken barındırdığı temel unsurları koruyan zengin bir dil olduğu aşikârdır. Araştırmacılar Türk dili üzerinde bugüne kadar pek çok konuda araştırmalar yapmış, farklı görüşler ışığında Türk dilinin ekleşme yapısını yanlış tasniflerden kurtarma gayretine girmiştir. Üzerinde hâlâ daha çalışmaların sürdüğü eklerin tasnifi konusunun ışığında yapım eklerinin şekil fonksiyon bakımından doğru tayini, onlu ek sınıflaması tasnifi esas alınarak Karahanlı döneminin en önemli eserlerinden olan Kutadgu Bilig adlı eserin zengin kelime hazinesinden faydalanılarak karşıtlıklar esası ile incelenecektir.

Çalışmanın Önemi

Türk dilinin ekleşme sisteminin doğru tahlili tüm gramer sorunlarının ortadan kalkması demektir. Geleneksel gramerde karşımıza çıkan pek çok sorunun açıklaması, Türk dilinin ekleşme sisteminin Arap ve Fars gramer kurallarına göre düzenlenmesinden kaynaklanmaktadır. Birbirinden oldukça uzak olan bu diller, ekleşme bakımından ortak bir noktada birleştirildiğinde Türk dilinde varolan istisna veyahut yanlış tanım, tasnif vb. gibi sorunların sebebini uzaklarda aramamak lazımdır. Çalışmada yapım ekleri

² TURAN, Zikri. (2018). “Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları”. Türkbilig, 2018/35: 97-110.

fonksiyonlandırılırken aynı zamanda Türk dilinin ekleşme sisteminin de ne şekilde tahlil ve tasnif edileceği anlatılarak ilerideki çalışmalara bir ışık tutması amaçlanmaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmanın yöntemi bağlamında, ilk olarak Türk dili araştırmalarında kullanılan kaynaklara başvurulmuş olup, araştırmacıların ek ve kelime kavramları hakkındaki görüşleri mukayese edilerek bizlerin görüşleri sunulmuştur. Eklerin görevlerinin tespitinden sonra yapım eki kategorisi ile ilgili hatalı kullanımlara değinilerek, araştırmacıların tanım, terim, tasnif alanlarında yapım ekini nereye koyduğu aktararak, kendi görüşümüz de eklenmiştir. Yapılan tüm çalışmaların taranması ve aktarılmasından sonra, yapım eki kategorisinin Türk dilinin ekleri arasındaki yeri ortaya konulmuştur. Daha sonrasında Kutadgu Bilig adlı eser üzerinde yapım eki şekilleri tespit edilerek fonksiyonlandırılmıştır. Bu fonksiyonlandırma sırasında Esra Poyraz'ın yayımlanmamış doktora tezi olan “Tarihi Kıpçak Türkçesinde Yapım Ekleri (2021, Sakarya)” çalışmasından istifade edilerek eklemelerle sizlere sunulmuştur. Metin kısımları, Türk Dil Kurumu yayınlarının (Ankara:2018) 3 ciltlik Kutadgu Bilig eserinden oluşturulmuş olup, Eklerin köken bakımından tespitinde, başta Ahmet Bican Erçilasun ve Ziya Akkoyunlu'nun (Ankara, 2018) Divânu Lügâti't Türk adlı eserinden ve Gülensoy'un (Ankara:2007) Köken Bilgisi Sözlüğünden olmak üzere birçok farklı kaynaktan istifade edilmiştir.

Örnek olarak verilen cümlelerde d/, d/, /e/, /i/ 'li kelimelerin yazımında tasarrufla bulunulmuştur. Örneğin; Türk dili tarihinde, kök hecede yer alan /e/:/i/:/é/ ses denklğine göre /e/:/i/ şeklinde eğilim gösteren Karahanlı Türkçesi için yine öncelik-sonralık ilişkisi kuramadığımızdan dolayı mesele olmaktan çıkarıp denklik ile izah etmeye çalıştığımız bu sesi bünyesinde bulunduran kelimelerde imlâ (yazım) dikkate alınmış, kelime asıl metninde görüldüğü gibi okunmuştur.

Sayısal veriler, tablo ile aktarılıp çalışmanın sonuç kısmında yapım ekleri şekil ve fonksiyonları hakkında eserde karşımıza çıkan hususlara değinilip çalışmadan elde edilen veriler sunulmuştur.

1. BÖLÜM: YAPIM EKİ KATEGORİSİ

Türk dilinin kelime türetme araçlarından biri olan yapım ekleri söz varlığı açısından en önemli ek kategorisidir. Geleneksel gramerde görülen ekleri iki başlık altında toplama geleneğinin yanlışlığının açıklaması eşliğinde, konunun yapım eki kategorisi olması hasebiyle de çalışmanın bu kısmında yalnızca yapım ekleri derinlemesine incelenip aktarılacaktır.

1.1. Kök

Türk dilinde dilin anlamlı en küçük birimi olan kök, ekleşmenin başlayacağı ilk hecedir. Ekleşmenin karşıtlıkları esası ile yandaş ve yerdış olarak köke eklenecek eklerin tayini varolan ilk anlamlı birim olan köke bağlıdır. Kök, tür bakımından iki şekilde karşımıza çıkar. Bir varlığı karşılayanlar isim kökü; bir hareketi karşılayanlar ise fiil kökü olarak adlandırılır. Yapım ekleri de bu köklere eklenen ilk eklerdir ve köke art zamanlı olarak eklenirler. Bu eklenme sırasında Türk dilinde mevcut olan 10 ek kategorisi karşıtlıklar esasına bağlı kalarak ekleşme düzenini oluşturmaktadır. Türk dilinin bu çok işlevli ekleşme düzeni, başta dilin en küçük unsuru olan köke bağlı olarak gerçekleşmektedir. Bu sebeptendir ki Türk dilinde mevcut olan kökler ekleşmenin baş ve en önemli unsurlarındandır.

1.2. Ek

Türk dili yapı bakımından incelendiğinde sondan eklemeli bir dildir. Bu ekleşme sırasında ekler, belirli görevlerde dilin karşıtlıkları esası ile eklenerek ekleşme düzenini oluştururlar. Ekler, kelimelere eklenerek kelimedeki var olan anlama katkı sağlamak amacıyla anlamın doğru ifadesini sağlamak için cümlede çeşitli şekillerde görevlendirilmektedirler. Bu görevlendirme sırasında dilin mevcut ekleşme düzeninde bulunan karşıtlıklar göz önünde bulundurularak sıralanan ekler şekil ve görev bakımından cümlede konumlandırıldıkları yere göre tayin edilmektedirler. Cümle; kelime ve eklerin anlatılmak istenen yargıya göre düzenlendiği, bir fiille bitimliliği sağlanmış bu sebeple yargısı oluşturulmuş bir yapı unsurudur. Türk dili her zaman bu ekleşme düzenini takip etmektedir.

Dilin en temel unsurlarından olan ekler, Türk dili açısından çok önemli bir görev unsurudur. Dilin zenginleşip gelişmesi açısından kelimedenden çok daha fazla rol üstlenen ekler, anlam unsuru olan kelimeye eklenerek anlamı destekler, değiştirir, türetir ve dilin bu şekilde gelişimine katkı sağlarlar.

Türk Dili sondan eklemeli bir dil olması hasebiyle dilcilik çalışmalarında ek ile ilgili yapılan araştırmalar, dil içerisinde bu denli öneme sahip olan görev unsurunun aktarımının en doğru şekilde yapılmasını gerektirmektedir.

Turan'a göre ekler: "Anlamı olmayan, ekleşme dizisindeki görevlendirmeye işlev kazanıp aslında kelime ilişkilerinde kelimelerin işlevlerini karşılayan morphem olarak bir de ekler vardır ve şekilce eklendikleri kelimelere uyumundan kaynaklanan alt şekillerle ve karşıtlıklarla kullanılan damga morphem (-Ø-/ + Ø +/ -Ø+/ +Ø-) şekilleriyle karşılanır." şeklinde tanımlanmıştır. (Turan, 2018)

Görev unsuru olan ekler anlam unsuru olan kelimeye eklenerek onun anlamını tamamlayıcı bir görev üstlenirken cümlelerin akışında ifadenin tam manasıyla ortaya konulabilmesine yardımcı dil unsurlarıdır. Ekler tek başlarına bir anlamı karşılayamazken kelimede bulunan anlamı tamamlama ve cümleyi aktarımda eksiksiz hale getirme aşamasında oldukça etkin rol üstlenmektedirler.

Türk dilinin grameri oluşturulurken dönemin şartları sebebi ile İslamiyetin kabulünden sonraki dönemlerde de Arapça ve Farsçanın yoğun kullanımı; arap alfabesine geçiş gibi sebepler neticesinde yapılan dil çalışmaları Arap ve Fars gramercilik geleneğine göre tasnif edildiğinden ötürü günümüz çalışmalarında karşılaşılan ve bizim de ifade etmeye çalıştığımız hatalı dilbilgisi kuralları, eklerin doğru tanınması ve Türk dilinin tamlamaları oluşturan ilkelerinin doğru bir şekilde saptanması ile ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır.

Eklerin görevlerinin belirlenmesinde esas olarak dikkat edilecek husus, ekin eklendiği yere göre görev kazanacağıdır. Bağlamdan bağımsız bir ek tasnifi yapılması mümkün değildir. Ekler müstakil olarak bir anlam barındırmadıklarından dolayı öncelikle eklendikleri kelimelere ve o kelimenin çevresinde bulunan diğer kelimelere tabiidirler. Bu bağlantı göz önüne alınmadan yapılan dil çalışmaları maalesef ki eksik ve hatalı olmaktadır.

1.2.1. Eklerin Kökeni

İnsanoğlu, dünyaya ilk indiği andan itibaren karşısındaki ile anlaşma ve bir durumu, olayı anlatma hususunda birtakım hareket ve seslere başvurmuştur. Bu başvurma hali içgüdüsel olarak yaratılıştaki varolan anlatma gayretinden ileri gelmektedir. Tarihin takibini sağlayamadığımız dönemlerinde insanlar yazıyı bulmadan önce duvar resimleri gibi yollara başvurarak anlaşmayı sağlamış ve bu resimler tarih konusunda bizlere çok önemli miraslar bırakmıştır. Dil alanında da incelemesi yapılan bu resimler, dilbilimciler ve Türkologlar tarafından yüzyıllardır araştırılan bir konunun başlangıç adımını oluşturmaktadır.

Diller ve konuşma yetisinin nasıl ortaya çıktığı ya da keşfedildiği şu an pek çok araştırmanın konusu olmakla birlikte teoriler ortaya atılmakta fakat bu teorilerin kanıtları kesin bir şekilde ortaya konulamamaktadır. 20. yüzyıldan itibaren artan araştırmalarda mevcut olan ortak kabule göre diller, ilk olarak doğada mevcut olan yansıma sözcüklerle ortaya çıkarak zamanla oluşumunu sürdürmüştür. Bu en mantıklı teoridir çünkü konuşma yetisini keşfedememiş bir birey doğadaki sesleri taklitle başvurarak anlatımını sınırlı da olsa gerçekleştirebilir.

Doğada iletişim kurabilen tek canlı tabii ki sadece insanlar değildir. Hayvanlar da iletişimlerini insanlar gibi olmasa da tek eklemlili bir şekilde gerçekleştirmektedir. İnsanların iletişiminde bulunan çift eklemlilik ve söz dizimi gibi unsurlar, iletişimdeki ayırıcı faktörlerdir. Çift eklemlilik ve söz dizimi gibi nitelikler insana has iletişimin en temelleridir. Yani insanoğlu anlatma ve anlaşma boyutunda düzenli bir dil yapısına ihtiyaç duymaktadır. Burada da devreye derin yapı ve yüzey yapı kavramları girmektedir. Derin yapı, zihin; yüzey yapı ise zihinde tasarlanan düşüncenin aktarıma geçtiği zemin yani ekleşme düzenidir. Zihinde dağınık bir şekilde tasarlanan bu düşüncelerin düzenli bir yapı olan ekleşmeye aktarımı saniyeleri almaktadır.

Bu aktarım sırasında insan zihni bir makine gibi ekleşme düzeninin esaslarını yerine getirerek bir yargı ortaya koymaktadır. Yargı ortaya konarken aktarım sırasında müstakil olarak bir anlama sahip olan ve ekleşme olmadan da bize bir anlam aktarabilen dil unsurları kelimelerdir. Kelimeler, bu özellikleri sebebi ile köken bakımından daha rahat incelenebilmekte ve tarih boyunca geçirdiği ses hadiseleri etimolojik çalışmalar ile eklere göre daha araştırılabilir hale gelmektedir. Fakat ekler müstakil olarak bir anlam

barındırmadıklarından dolayı, eklerin insan zihin yapısında nasıl oluşup tarihin karanlık dönemlerinde ne şekilde ortaya çıktığı çoğu araştırmacının konusu olup hâlâ daha net bir sonuca varılamamıştır.

Eklerin kökeni hakkında yapılan çalışmalarda ortaya atılan görüşler şu şekildedir:

1. Kelimelerin ekleşmesi ile ortaya çıkan ekler.
2. Varolan bir ekin çeşitli ses olayları yaşayarak varlığını sürdürmesi ile ortaya çıkan ekler.
3. Birtakım eklerin birleşiminden meydana gelen ekler.
4. Eski Türkçede varolan bazı eklerin kelimelerin bazıları ile kaynaşması ile meydana gelen ekler.

Bu görüşler ışığında ilk maddede bahsedilen kelimelerin ekleşmesi ile ortaya çıkan ekler, dilbilgiselleşme teorisi etrafında gelişen düşüncelerin ürünüdür. Yukarıda bahsettiğimiz gibi insan zihni iletişimde yeterlilik arayan bir mekanizmadır. Bu sebeptendir ki anlam açısından yeterli olmayan ekler, birer görev unsuru olmaları hasebiyle dilde oluşumları merak edilen ve araştırılan dil unsurlarıdır. Tarihin takibini sağlayamadığımız dönemlerinde bu ekleşme sisteminin nasıl oluştuğunu ve geliştiğini bilemesek de dilbilgiselleşme teorisi kapsamında böyle bir ihtimalin olabileceği mantığa uygun görünmektedir. Fakat dilbilgiselleşme teorisi hakkında destekleyenler kadar desteklemeyen tarafların da çalışmaları dikkat çekicidir. Bizim bu konudaki görüşümüz, araştırmaların devam etmesi ile birlikte dilbilgiselleşme teorisi kapsamında ortaya konulan çalışmaların, mantık olarak insan zihninin işleyişine uygun düştüğü yönündedir. İnsan zihni, anlam ve yansıma üzerine kurulu bir düzenden oluşmaktadır. Bu düzen ise anlamın zihinde yansıyan görüntüsü şeklinde işlemektedir. Zihinde yansımayan yani algılanamayan kelime ya da herhangi bir dil unsuru anlamsız kabul edilerek arka plana atılmaktadır. Bu sebeple, tek başına bir anlamı olmayan ek şekillerinin, belli dönemlerde belli kelimelerin geçirdiği ses olayları sonucunda meydana gelmiş olması gayet mantıklı görülmekle birlikte dilbilgiselleşme teorisi, hâlâ daha üzerinde çalışmaların yapılması gereken önemli ve hassas bir konudur.

Bir diğer maddede karşımıza çıkan birleşik ek meselesi birçok araştırmacının değerlendirdiği önemli bir konudur. “+cAğIz+, -InA+, -AcAk+, -DIk+” vb. gibi ek

şekillerinin birleşik olduğunu öne süren anlayışta örneğin; “+cAğIz+” eki “+cAk+ ve +Iz+” eklerinin birleşmesi ile meydana gelerek yeni bir görev ile görevlendirilmiş bir ek şekli olarak kabul görmektedir. Fakat bu görüşe bakıldığında, mevcut şekillerin iki görev ve iki yapıya sahipken tek görev ve tek yapıda birleşerek yeni bir ek şekli oluşturmalarının sebebinin dilin canlı bir varlık olması durumu ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Zamanla dilde meydana gelen değişimler eklerin yapısına da tezahür ederek onların yapısında değişikliklere sebep olmuştur. Fakat yapı bakımından ele alınan bu birleşme hadisesinde eklerin yapı bakımından bu açıklamaları uygun olmadığı çalışmamızda tespit edilen bir şekil üzerinde de incelenmiştir.

Günümüz Türkçesinde bulunan ya da bulunmayan şekilleri ihtiva eden bu eserde en çok dikkati çeken şekil “+sIzIık+” şeklidir. “+sIz+” ve “+Iık+” şekillerinin birleşerek oluşturduğu bir ekmiş gibi görünen bu şekil bazı araştırmacılar tarafından birleşik ek kategorisine girebilir. Fakat, ekin yapısı gereği birleşik olamayacağı ve bir yapının doğası gereği tek olacağı durumları göz önüne alındığında bu durumun pek mümkün olmadığı görülmektedir.

“Yapı, doğası gereği tek olmak zorundadır. Her gramer unsuru için bu böyledir ve her gramer unsurunun yapısı kendisine hastır. Buna göre, Türk dilinde kelime karşıtlığında var olan ekin yapısı tektir, dolayısıyla basit ve/veya birleşik ek yoktur.” (Topçu, 2020)

Bu açıklamanın ışığında, Türk dilinin eklerinin şekil bakımından ve yapı bakımından tayininde sadece seslerin esas alınarak basit ya da birleşik olma durumunu konuşmak yeterli değildir. Eklerin bugüne kadarki gözlemleyemediğimiz dönemlerdeki seyrini bilemememizden kaynaklı olarak eklerin ortaya çıkışı ile ilgili farklı teoriler mevcuttur lâkin eldeki verilere bakıldığında iki şeklin birleşiminden tek bir fonksiyonun çıkması demek ya bir şeklin fonksiyonunu kaybettiği ya da yarı yarıya bir fonksiyon kaybının meydana geldiği anlamına gelmektedir. Bu durumda her şeklin eklendiği kelimeye bir fonksiyon kazandırdığı biliniyorsa fonksiyonsuz bir ek şeklinin olmayacağı da bilinmelidir. Birleşmiş bir ek, bir görev kaybı demektir fakat görev olmadan ek olmamaktadır.

1.2.2. Türk Dilinin Eklerinin Sınıflandırılması Hakkındaki Görüşler

Türk dilinde eklerin sınıflandırılması bakımından da birçok farklı görüş ortaya atılmıştır. Geleneksel tasnifte var olan, eklerin yapım ekleri ve çekim ekleri olarak iki üst başlıkta ele alınmasının yanlışlığı ortadadır. Bir üst başlıkta toplanacak olan eklerin içlerinde ortaklık bulunması ve yapılan tanıma uyması gereklidir. Çekim eki başlığında bulunan eklerin çoğu çekim eki olarak değil müstakil bir ek sınıfı olarak değerlendirilmelidir. Çekim ekleri, bir cümlenin kuruluşunda kesinlikle bulunması gereken, bir cümlenin, yani anlam zincirinin bitimli olup aktarılacak istenen anlamın bitiminin sağlandığı zaman ekleri ve şahıs ekleridir.

Araştırmacılar Türk dilinin eklerini tasnifte çeşitli görüşler öne sürmüşlerdir:

Delice; ekleri yapı bakımından incelediği çalışmasında ekleri, eklerin bulunduğu dil bilgisel yapı ve eklerin oluşturduğu dil bilgisel yapı şeklinde iki ana başlık altında toplamıştır. Eklerin bulunduğu dil bilgisel yapı içerisinde ekleri son ek ve öncül ek olarak sınıflarken eklerin oluşturduğu dil bilgisel yapı başlığı altında da ekleri basit ek, birleşik ek, birlikte ek şeklinde üç alt başlık olarak sınıflandırmıştır.(Delice, 2013)

Hasan Karaca da “Birlikte eklerin işlevleri” adlı çalışmasında Delice’nin bahsettiği birlikte ekleri detaylı bir şekilde incelemiştir. (Karaca,2014)

Gülsevin’e göre eklerin sınıflandırılması:

- Türetme Ekleri
 - İsimden İsim Türeten Ekler
 - İsimden Fiil Türeten Ekler
 - Fiilden İsim Türeten Ekler
 - Fiilden Fiil Türeten Ekler
 - Tür Değiştirici Ekler
 - Fiillere Eklenenler
 - Fiilimsiler
 - Mastar Ekleri
 - Sıfat-fiil Ekleri
 - Zarf-fiil Ekleri
 - İsimlere Eklenenler

- +ki İlgi Eki
- +sIz Yokluk Eki
- +II Varlık Eki
- İşletme Ekleri
 - Öğeleri Belirleyiciler
 - İsimlerde
 - Ad Durumu Ekleri
 - Yalın Hâl
 - Belirtme Hâli
 - Yönelme Hâli
 - Bulunma Hâli
 - Ayrılma Hâli
 - Vasıta Hâli
 - Eşitlik Hâli
 - Fiillerde
 - Çatı Ekleri
 - Geçişli / Ettirgenlik Ekleri
 - Meçhul / Edilgenlik Ekleri
 - İşteş / Karşılıklılık Ekleri
 - Dönüşlülük Ekleri
 - Şahıs Ekleri
 - Zaman Ekleri
 - Kip Ekleri
 - Bildirme Ekleri
 - Bağlantı Kurucu Ekler
 - İyelik Ekleri
 - Tamlayan Eki
- Kategori Ekleri
 - Çokluk Kategorisi (+lAr)
 - Grup / Aile Kategorisi (+gil)
 - Küçülme / Sevimlilik Kategorisi (+CIk, +CAğIz, +CAcIk)
 - Sıralama Sayı Kategorisi (+IncI)

- Üleştirme Sayı Kategorisi (+[ş]Ar)
- Nitelik Dereceleyici Kategorisi (+Imsl, +Imtrak, +sl, +CA)
- Olumsuzluk Kategorisi (-mA-)

Başdaş'a göre eklerin sınıflandırılması:

- Yapım Ekleri
- Çekim Ekleri
- Ara Ekler
 - İsim-Fiil Ekleri
 - Sıfat-Fiil Ekleri
 - Zarf-Fiil Ekleri
 - Çatı Ekleri
 - Olumsuzluk Eki
 - Çokluk Eki
 - Eski Yön Gösterme Eki (-GARU)
 - Eski Vasıta Eki +(I)n
 - Eşitlik Eki +ÇA³

Turan'a göre eklerin sınıflandırılması:

- Yapım eki
- Çatı eki
- Olumluluk / Olumsuzluk eki
- Fiilimsiler
- Ek fiiller
- Teklik / Çokluk eki
- İsim tamlamasını kuran ekler
 - Sıfatlama eki
 - Belirtme ekleri
- Hal eki
- Soru eki

³KARACA Hasan, "Türkiye Türkçesinde Eklerin İşlevleri", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

- 10. Çekim eki

Yukarıda aktarılan çeşitli araştırmacılara ait eklerin tasnifi adlı çalışmalara bakıldığında farklı birçok kategoride karşımıza çıkan ek sınıfları genellikle şekil odaklı yapılan çalışmaları ihtiva etmektedir. Çalışmamızın başından beri anlatılmak istenen durum, şekil odaklı yapılan çalışmalarda hatalı sonuçlara varılmanın kaçınılmaz bir durum olduğu gerçeğidir. Eklerin tasnifi boyutunda ele alınan çalışmaların genelinde, başlık sayısını azaltmak yerine şekillere göre yeni ek kategorileri ortaya atmak durumu çok daha içinden çıkılmaz bir hale sokmaktadır. Fakat dil çalışmalarının asıl gerekliliği, şekilleri bağlama göre ele alarak bulundukları çevre şartlarında hangi fonksiyonları ihtiva ettiğini belirlemek olmalıdır. Bu gerekliliği sağlayan Zikri Turan'ın on'lu ek sınıflandırması çalışmamızın zeminin oluşturan çalışma olmaktadır. kategorilerin ortak özelliklerinin verilerek şekilci bir anlayışla değil, fonksiyon ve karşıtlık esası ile ortaya konulan bu ek sınıflandırması Türk dilinin doğru ekleşme düzeninin saptanması açısından oldukça önem arz etmektedir.

Bu çalışmada ekler Turan'ın on'lu ek sınıflandırması ve ekleşme düzeninin karşıtlıkları esasna bağlı kalınarak Kutadgu Bilig adlı eser üzerinde incelenip listelenecektir.

1.3. Kelime

Türk dilinde, dilin en temel iki unsurlarından biri kelime diğeri de ektir. Bu iki ana unsur, birbirleri ile öncelik-sonralık karşıtlığında ekleşme düzeni içerisinde yerlerini alırlar. Kelime tek şekilli dil unsurudur ve bu özelliği ile de çok şekilli olan eklerden ayrılır. Türk dilinde mevcut olan kelimeler müstakil olarak bir anlama sahip, ekleşme dışında da iletişimde bir anlam barındıran dil unsurlarıdır. Bu özellikleri sebebi ile ekleşmenin baş ögesi olan kelimeler, kök halinde isim ya da fiil türünde bulunarak ekleşmenin başlangıcında bulunan karşıtlıkların düzenini sağlamaktadırlar. Biri eksilteli yapıda olan fiil ve diğeri eksiltisiz yapıda olan isim olmak üzere Türk dilinde toplam iki tane kelime türü mevcuttur. Fiil türünün eksilteli olmasının sebebi söyleyişte hareketi karşılayan kelimenin anlam açısından eksiltilmiş olmasıdır. Örneğin: “kaç-Ø, aç-Ø, sev-Ø, git-Ø” örneklerine bakıldığında zihnimizde onu tamamlayan bir “-mAk” eki mevcuttur. Bu sebeple fiil türündeki kelimeler eksilteli yapıda karşımıza çıkmaktadır. Eksiltisiz bir tür olan isim türünün kelimelerine bakıldığında “kaş+Ø, saç+Ø, ev+Ø, ağaç+Ø” gibi örneklerden de anlaşılacağı üzere varlığı karşılayan isim türündeki kelimelerde,

söyleyişte ve aktarımda eksiltili bir durum karşımıza çıkmamakla beraber anlam bakımından yeterli ve eksiltisiz bir kelime türüdür.

Türk dilinde müstakil olarak bir anlama sahip olan ve cümle boyutuna geçmeden de anlaşmayı sağlayabilen kelimeler, iki türden oluşmaktadır. Bunlar eksiltili şekli ile hareketi karşılayan fiiller ve eksiltisiz şekli ile varlığı karşılayan isimlerdir. Bu iki kelime türü dışında üçüncü bir kelime türünün varlığı kabul edilemez bir durumdur.

1.3.1. Dilbilgisinde Kelimelerin Tasnifi Meselesi

Türk dilinin belirleyici ve sınırlandırıcı kuralları gereğince biri eksiltili şekli ile hareketi karşılayan fiil ve diğeri eksiltisiz şekli ile varlığı karşılayan isim olmakla birlikte toplamda iki kelime türü mevcuttur.

Geleneksel gramer çalışmaları, Hint Avrupa gramercilik geleneği etrafında Arap ve Fars dilcilik geleneği ile birlikte şekillenen Türk dilinin dilbilgisini, bu gelenek ışığında tasnif ederek hatalı bir kelime tasnifine sebep olmuştur.

Sıfat, zamir, zarf, edat, bağlaç, ünlem, isim ve fiil olmak üzere yaygın görüşe göre sekiz kelime türü olması durumunda bu sekiz türün de ayrı ayrı kelime olma yeterliliğini sağlaması gereklidir. İsim ve fiil kelime türleri bu yeterliliği sağlarken geriye kalan altı tür bu yeterliliği sağlayamamaktadır.

Geleneksel gramerde bulunan edat, bağlaç, zarf, zamir, sıfat ve ünlem gibi kelime çeşitleri aslında isim ve fiil türlerinden farklı bir üçüncü tür olma yeterliliğinde değillerdir. Anlam yönünden incelenen bu kelimeler yetersiz görülerek isim ve fiilden ayrı tutulmuştur. Fakat üçüncü bir kelime çeşidi olacak yeterliliğe sahip olmayan bu kelimeler isim-fiil karşıtlığında olduğu gibi üçüncü bir karşıtlık durumu sergileyemediklerinden dolayı şekil ve içerik yönünden isim kategorisinde bulunurlar. Kelime, müstakil olarak da bir anlama sahip olan eksiltili ya da eksiltisiz iki şekilden oluştuğuna göre işlev odaklı yapılan bu adlandırmalar ancak ekte bulunan bir işlevden kaynaklı olabilir. Yani bir kelimeyi Zarf, Zamir, Sıfat vs. gibi adlandırmalara tabi tuttuğumuzda bu adlandırmalar kelimeye eklenerek görevlendirilen ekin eş zamanlı olarak eklendiği yerde icra ettiği fonksiyonu ifade etmektedir. Örneğin; “çalılık arazi ” tamlamasına baktığımızda yardımcı unsur olan “çalılık” kelimesi ekleşme bilgisi bakımından incelendiğinde [çalı+ Ø+ lık (arazi+Ø+Ø)] kelimenin isim kategorisinde olduğu ve çalılık kelimesinin sıfat yapma görevi ile

görevlendirildiği görülmektedir. Bunun sebebi ise; çalılık kelimesinde bulunan “+IIk+ şeklinin sıfatlandırma fonksiyonuna sahip bir ek olmasından kaynaklanmaktadır. Bu sebeple kelime; sıfat, zamir, zarf, edat, bağlaç, ünlem türünde bulunamaz, bu adlandırmalar sadece ekteki fonksiyona göre tespit edilebilir. Kelime anlam unsurudur ek ise kelimeye bulunan anlamı belirli görevlerle destekleyen ve genişleten bir görev unsurudur ve eklendiği yerde eş zamanlı olarak zarf, zamir, sıfat göreviyle görevlendirilebilmektedir.

Kelimeye eklenerek görevlendirilen bu ekler alt şekil-üst şekil karşıtlığı, yandaş-yandaş karşıtlık, şekil-işlev karşıtlığı ile isim ve fiil sınıfları esas alınarak sıralanırlar. Kelime ile kelimenin; kelime ile ekin; ek ile ekin birbirlerine karşı oluşturdıkları sistematik işleyişin boyutlarının doğru bir şekilde kavranması durumunda, karşıtlıklardan oluşan bu düzen içerisinde üçüncü bir kelime türünün varlığının mümkün olmadığı görülmektedir.

1.4. Yapım Eki

Yapım eki; kök halinde bulunan bir kelimeye eklenerek ona yeni bir anlam kazandıran, söz varlığının gelişmesine katkı sağlayan, Türk dilinin anlam olanaklarının gözlemlenebileceği en temel türetme yöntemi olan ek sınıfıdır. Yapım ekleri eklendikleri kelimelere her zaman yeni bir anlam kazandırarak yandaş ve art zamanlı olarak eklenirler.

Geleneksel dilbilgisi çalışmalarında eklerin fonksiyonlandırılması hususundaki yanlışlıklar yapım eki kategorisinde bulunan ekleri de etkilemiştir. Eklerin iki ana başlık altında “yapım ekleri” ve “çekim ekleri” olarak ayrılması Türk dilinin işleyişi göz önüne alındığında çok da geçerli bir durum olamamaktadır.

Ekler birer görev unsuru olmaları hasebiyle müstakil bir anlam ifa etmemektedirler. Anlam sadece kelimededir ve bu sebeple anlam olan kelimeye eklenerek görevlendirilen eklerin tespitinde şekilden çok fonksiyon odaklı bakmak bu gibi sorunların çözümünde bizlere yardımcı olacaktır.

Geleneksel anlayışın ikili ek sınıflandırmasına baktığımızda şekiller belli kategorilere has olarak karşımıza çıkıyormuş gibi görülür. Burada en büyük hata şekilleri bir kategoriye atfetmektir. Fakat ek şekilleri eklendikleri kelime ve hatta cümleye kattıkları fonksiyon açısından ele alınmalıdır. Bu ikili ek sınıflandırılmasından yola çıkılarak yapılan dil çalışmaları Türk dilinin işleyişine ters düştüğünden dolayı doğru bir ekleşme düzeni

karşımıza çıkmamakla beraber araştırmacıların ortak bir noktada birleşememesine yol açmaktadır.

Yapım eklerinin görevleri eklendikleri kelimeye yeni anlamlar kazandırmaktır. Bu sebeple söz varlığımıza büyük ölçüde katkı sağlayan yapım eklerinin derinlemesine incelenmesi önümüzdeki dil çalışmaları açısından önemlidir. Eklerin sınıflandırılması, karşıtlıklar esaslı ile Türk dilinin ekleşme sisteminin doğru kavranabileceği bir düzlemde yapılmalıdır.

Yapım ekleri de bu anlam türetme özelliği ile pek tabi diğer kategorilerden ayrılarak müstakil bir kategori olmalıdır burada bir sorun yoktur fakat diğer ekleri tek bir kategoride toplamak onların işlevlerini tek bir ana işlevde birleştirmek onların müstakil özelliklerini görmezden gelmek demektir.

1.4.1. Yapım Eki ve Çekim Eki Olarak Eklerin İki Sınıfta Toplanması Doğurduğu Hatalar

Türk dili, yüzyıllardır farklı coğrafyalarda ve farklı alfabelerle çeşitli değişim ve devinim içerisinde Orhun Yazıtlarından günümüze kadar ulaşmış; öncesinde de varlığı kanıtlanmış köklü bir dildir. Gramer çalışmalarında dönemin etkisi ile Arap- Fars diltçilik geleneğine göre hazırlanan türk dilinin dilbilgisi kitapları, aslında dilin yapısına aykırı bazı durumları da ekleşme bilgisi içerisine dahil ederek Türk dilinin yapısına uymayan kuralların dile dahil edilmesine sebep olmuştur. Bu durumlardan biri de Türk dilinin eklerinin yapım eki ve çekim eki olarak iki üst başlıkta toplanması hadisesidir.

Eklerin yapım eki ve çekim eki olarak iki üst başlıkta toplanmasının sebebi öyle olmalıdır ki temelde yapım eklerinin ayırıcı özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Yapım eki kategorisine bakıldığında kök halinde bulunan kelimeye ilk eklenen ek olarak eklendiği kelimenin anlamını değiştirme gibi bir niteliğe sahiptir. Bu durum, araştırmacıları yapım ekinin farklı bir üst başlık olduğuna ikna etmiştir. Evet bu doğrudur, yapım ekleri tabiki bir üst başlık oluşturacak niteliklere sahip ve diğer ek kategorilerinden ayrılan bir sınıftır. Fakat çekim ekleri başlığına bakıldığında ikili ek sınıflaması mantığının Türk dilinin ekleşme bilgisi mantığına pek uymadığı görülmektedir.

Çekim ekleri üst başlığı altında; olumluluk/olumsuzluk ekleri, teklik/çokluk ekleri, hal ekleri, fiilimsi ekleri, çatı ekleri, ek fiiller, İsim tamlaması kuran ekler ve soru eki gibi

birbirinden fonksiyon olarak çok farklı ek sınıfları tek bir başlıkta toplanmıştır. Fakat bu sınıflandırmaya göz attığımızda bir üst başlığa tâbii tutulan bu ek sınıflarının çekim yönünden ortaklıkları nelerdir? Maalesef ki bu sorunun cevabı henüz verilememiş ve verilemeyecektir. Bir üst başlıkta toplanmanın ortaklığını hiçbir yönden sağlayamayan bu ek sınıfları çekim eki üst fonksiyonunda toplanamayacak kadar kendine has ve müstakil bir açıdan ele alınacak ek sınıflarıdır. Bu sebeple; Türk dilinin yapısına uygun olarak, eklerin tasnifi boyutunda on ek sınıfından meydana gelen sınıflandırmanın Türk dilinin yapısına uygunluğu ortadadır.

1.4.2. Yapım Eklerinin Üst Üste Eklenebilme veya Eklenememe Konusu

Yapım ekleri eklendikleri kelimelerin anlamlarını değiştirirler, köklerin değil. Bu sebeple yapım ekleri köke değil kendinden önce türetilmiş anlama yeni bir anlam katmaktadır.

“Aynı kelimeye birden fazla yapım eki gelmez. Başka deyişle yapım ekleri, yandaş art zamanlı eklerdir ve her yapım eki, daha önce yapılmış yeni anlamın üstüne gelir, önceki yapım ekinin değiştirmiş olduğu kök anlamına değil: göz+lük+çü ” (Turan, 2018).

Turan’ın da belirttiği gibi yapım ekleri eklendikleri kelimenin anlamını değiştirir ve üst üste eklenemezler. Eklenen yapım ekinin kökle değil kökten türeyen yeni anlamla ilişkisi mevcuttur. Bunun sebebi de yapım eklerinin eş zamanlı değil art zamanlı ekler olmalarıdır. Örneğin; ev kelimesi ekleşmeye girmemiş eksiltisiz, isim türünde bir kelimedir ve bu kelimeye “+II” yapım ekini getirdiğimizde “evli” ekleşmesi karşımıza çıkmaktadır. Bu ekleşmede ek, kök halinde bulunan ev kelimesi üzerine gelerek bu kelimenin anlamını “evlenmiş kişi” olarak değiştirmiştir. Evli kelimesine “+IIk” şeklini getirdiğimizde ise “evlilik” yani “evli olma durumu” anlamını karşıladığını görürüz. Örnekten de anlaşılacağı üzere yapım ekleri köke eklenen ilk ek ve anlam değişikliğini sağlayan tek ek olmaktadır. Fakat bu ekleşme sırasında, ekler art zamanlı ve yandaş olarak eklenmektedir. Yani; ev kelimesine eklenen “+II” şekli görülürken “+IIk” şeklinin ev kelimesine değil de evli kelimesine eklenerek evli kelimesinin anlamını değiştirdiği görülmektedir. Türk dilinde aynı ekin aynı görevde iki kez eklendiği görülmemektedir. Bunun sebebi ise alt fonksiyon farkıdır.

1.4.3. Yapım Eklerinin Kategori Değiştirmesinin Doğurduğu Sorunlar

1) İsimden isim yapım ekleri

2) İsimden fiil yapım ekleri

3) Fiilden isim yapım ekleri

4) Fiilden fiil yapım ekleri

“Yapım ekleri isim ve fiil kategorilerinin dört çeşidine de sahip tek ektir” (Turan, 2018). Yapım ekleri bu özellikleri sebebi ile diğer ek sınıflarından ayrılarak kendine has bir niteliğe sahiptirler. Fakat, günümüze kadar yapılan dil çalışmalarında yapım ekleri, birer üst fonksiyon olarak isimden isim yapım ekleri, isimden fiil yapım ekleri, fiilden isim yapım ekleri ve fiilden fiil yapım ekleri olmak üzere dört ana başlık altında incelenmiştir. Bu duruma bakıldığında isim yapma veya fiil yapma durumunun birer üst fonksiyon olmaktan ziyade bir kategori değişimi olduğu açıktır. On ek sınıfından her biri belli kategorilere eklenir ve onları değiştirir ya da aynı kategoride ekleşmeyi devam ettirir. Böyle bir durum ekleşme düzeninin doğası gereği olağan bir şeydir. Bu sebeple yapım ekleri kategori değişiminin dışında çok çeşitli olan fonksiyonlarının tespiti konusunda çalışılmaya muhtaç önemli bir konudur. Biz çalışmamızda, geleneksel gramerde mevcut olan “isimden isim yapım ekleri, isimden fiil yapım ekleri, fiilden isim yapım ekleri, fiilden fiil yapım ekleri” gibi adlandırmalar yerine; yapım eklerini, “isim yapan ekler ve fiil yapan ekler” şeklinde iki üst başlık altında fonksiyonları ile vermeyi uygun gördük. Bu adlandırma tercihinin sebebi; yapım eki kategorisinde bulunan şekillerin, eserde de karşımıza çıkan pek çok farklı fonksiyonunun mevcudiyetidir. Fonksiyon açısından bu kadar geniş bir araştırma içeriğine sahip olan yapım ekleri, kategori değiştirme özelliklerinden ziyade fonksiyon esaslı bakış açısının yerleşip tartışılmasının ve araştırılmasının gerekli olduğu bir ek sınıfıdır.

1.4.4. Yapım Eklerinin Sıfat veya Zarf Yapma Durumu

Yapım eklerinin sıfat veya zarf yapma özelliğine bakıldığında Türk dilinin ekleşmesi sırasında böyle bir durumun mümkün olmadığı görülmektedir. Sıfat ve zarf kavramları birer kelime türü değil kelime kelime ilişkisi sırasında cümle içerisinde aldığı görevdir. Bu sebeple yapım ekleri bir kelime türü olmayan bu kavramları türetemezler.

“Bir kelimenin sıfat olma görevini yüklenmesi, yapım ekinden dolayı değil, diğer bir kelimeye karşı niteleme görevini yerine getirdiğindendir.” (Topçu, 2015)

Yukarıda sıralanan durumlar ışığında Türk dilinde bulunan yapım ekleri, tasnif, tanım, fonksiyon gibi pek çok konuda araştırmacılar tarafından farklı görüşler öne sürülerek inceleme konusu olmuştur. Genellikle araştırmacıların ortak noktada bulunduğu husus, yapım eklerinin yeni bir anlam yaratması hususudur. Geriye kalan tasnif ve fonksiyonlandırma konusundaki ayrılıkların sebebi bizâtihi eklerin, sonucunda da yapım eklerinin görevinin tam anlamıyla kavranamaması ve tanzim edilememesinden kaynaklanmaktadır.

Dilin sisteminin doğru kavranamaması, karşıtlıklardan oluşan bu matematiksel düzlemde koşulların doğru saptanamamasından kaynaklanan bu sorunların çözümü sadece sistemi kavramaktan geçmektedir.

İkili ek sınıflaması meselesi Türk dilinin ekleşme sisteminin kavranması açısından en önemli meselelerden biridir. Yukarıda bahsedilen sorunların çözümünde, bizim de çalışmamızda takip edeceğimiz yol olan, Prof. Dr. Zikri TURAN'ın "Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları" adlı çalışması ve Zikri TURAN'ın (2020) ders notlarından faydalanılacaktır. Ekleşme düzeninin doğru kavranmasından doğan bu görüş, sıraladığımız bütün sorunlara çözüm sunan bir düzendir.

Dil çalışmalarında ilk olarak düzeltmemiz gereken husus ikili ek sınıflaması hususu olduğundan dolayı bu çalışmada yapım ekleri müstakil olarak incelenip fonksiyonlandırılmıştır. Yapım eklerinin bu çok yönlü hali dil malzemesi açısından bizlere pek çok farklı fonksiyon tespiti sağlamıştır. Eserde tespit edilen yapım eklerinin fonksiyonlandırılması yapılırken Esra Poyraz'ın "Tarihi Kıpçak Türkçesinde Yapım Ekleri (2021, Sakarya)" adlı yayınlanmamış doktora tezinden istifade edilmiştir. Bu istifadeye ek olarak, Kutadgu Bilig adlı eserin tanıklığında eserin lirik, didaktik ve hitabî yönü de düşünüldüğünde daha birçok farklı fonksiyon tespit edilmiştir.

2. BÖLÜM: KARAHANLI TÜRKÇESİ VE KUTADGU BİLİĞ

Eski Türkçenin bir uzantısı şeklinde gelişerek, İslamiyet etkisindeki Türk edebiyatının ilk dönemi olan Karahanlı Türkçesi, Orta Türkçe döneminin Karluk (doğu) şive grubunda yer almaktadır. 11.-13. yüzyıllar arasında gelişen Karahanlı Türkçesi, bazı araştırmacılar tarafından Eski Türkçe içerisine dahil edilirken bazı araştırmacılar tarafından da Orta Türkçe dönemi içerisinde ele alınmaktadır. Yapılan araştırmalara bakıldığında Eski Türkçe kelimeler ve dilbilgisi açısından çok farklı görülmeyen Karahanlı Türkçesi dil özellikleri, onun Eski Türkçe dönemi içerisinde ele alınması gereken bir yazı dili olması gerektiği görüşlerini sıklaştırmıştır. Fakat her ne kadar Eski Türkçeden tam manası ile kopamayan bir Karahanlı Türkçesi karşımıza çıksa da adak, ked- gibi birçok örnekte tespit edilen ve Orta Türkçenin başlangıcını oluşturan bir d/>>y/ geçişme hadisesinin mevcudiyeti, Karahanlı Türkçesi'ni Eski Türkçe'den ayırıp Orta Türkçe içerisinde incelenmesi gereken bir yazı dili haline getirmiştir. Orta Türkçe dönemini başlatan d/>>y/ geçişme hadisesinin bu dönem şiveleri arasında mukayeseli aktarımını yapmak gerekirse şema şöyle olmalıdır;

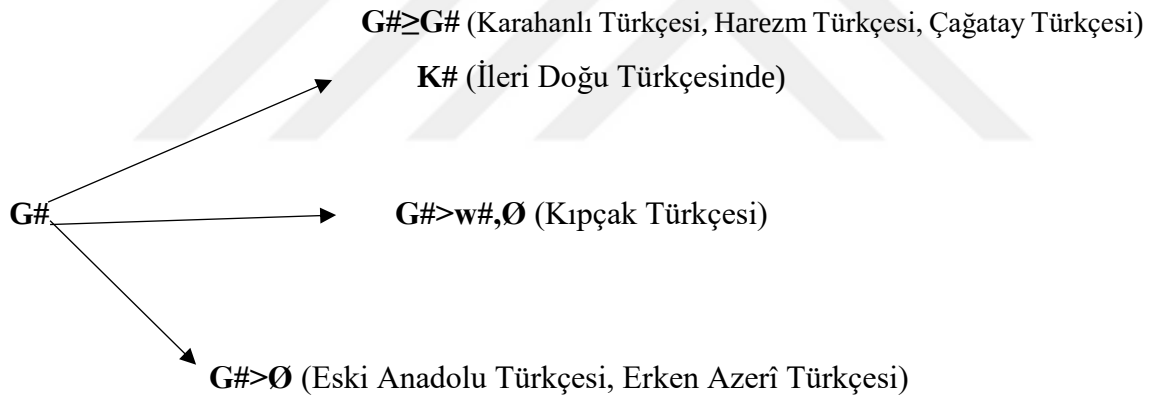
2.1. Orta Türkçe Dönemi d/>>y/ Geçişmesinin Şivelere Göre Dağılımı

- Karahanlı Türkçesi: d/≥d/
d/
- Harezmi Türkçesi: d/>d/
y/
- Çağatay Türkçesi: d/>>y/
- Kıpçak Türkçesi: d/>>y/
- Eski Anadolu Türkçesi: d/>>y/
- Erken Azeri Türkçesi: d/>>y/

Şemadan da anlaşıldığı üzere d/>>y/ geçişme hadisesi, Orta Türkçe döneminin ilk yazı dili olan Karahanlı Türkçesi ile başlar. Bu dönemde “d/” sesi sıklıkla korunmakla beraber yer yer değişim geçiren örnekleri mevcuttur. Karahanlı ve Çağatay Türkçeleri arasında bir geçiş Türkçesi özelliği arz eden Harezmi Türkçesinde ise “d/” sesinin d/ sesine

geçişmekle beraber “y/” li tabakalar da görülmektedir. Çağatay Türkçesinde ise bu geçişme hadisesi tamamlanmış ve örnekleme hadisesi ile aktarılmıştır.⁴

Bu dönemde meydana gelen bir diğer geçişme hadisesi de Karahanlı Türkçesinde, daha önceden sızıcılılaşma hadisesi geçirerek v/ olan Eski Türkçe’deki b/ sesi, bu dönemde v/>w/ damaklılaşma hadisesi ile diğer bir geçişme örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Karahanlı Dönemi içerisinde tespit edilen bu çok önemli iki geçişme hadisesi sebebi ile bu yazı dilinin Eski Türkçe içerisinde değerlendirilemeyecek kadar mühim meselerle bu dönemde mevcut olan Köktürk ve Uygur yazı dillerinden ayrılıp Orta Türkçeyi başlatan yeni bir yazı dili olduğu aşikârdır. Orta Türkçe döneminde meydana gelen bir başka büyük ses olayı da G# değişme hadisesidir. Bu hadise sebebi ile Orta Türkçe içerisinde bulunan yazı dilleri üç ayrı coğrafi kola ayrılmıştır. Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi, Çağatay Türkçesi Karluk (Doğu) Şive Grubuna; Kıpçak Türkçesi, Kıpçak (Kuzey) Şive Grubuna; Eski Anadolu Türkçesi ve Erken Azeri Türkçesi de Oğuz (Batı) Şive Grubuna mensubiyeti şeklinde üç ayrı kola ayrılmıştır:

Bu üç ses olayı da Orta Türkçe dönemi eserleri içerisinde çeşitli farklılıklarla karşımıza çıkarak dönemin anlaşılmasında ve değerlendirilmesinde dikkat edilmesi gereken en önemli ses olaylarıdır.

Orta Türkçenin ilk dönemi olan Karahanlı Türkçesi dönemi, kelime, ek, şekil bilgisi gibi konularda Eski Türkçeden izler taşıyarak İslamî dönemin ilk eserlerinin verildiği, dil ve edebiyat açısından nitelikli eserlerin ortaya konulduğu bir dönemdir. Bu dönemde kaleme alınan Dîvânu Lugâtî't Türk, Kaşgarlı Mahmut'un 11. yüzyılda yazdığı ilk sözlük, ilk antoloji ve ilk ansiklopedi niteliği taşıyan, Türk dilinin üstünlüğünü ispatı amaçla kaleme

⁴ Zikri Turan'ın “Orta Türkçe'nin Mukayeseli Grameri” (2020) ders notlarından derlenmiştir.

alınmış önemli bir eserdir. Edip Ahmet Yükneki'nin yazdığı Atabetü'l-Hakâyık adlı eser dinî ahlâki bir öğüt kitabıdır. Ahmet Yesevî'nin söylediği sözlerin toplanması şeklinde oluşan, hikmetli sözler barındıran Divân-ı Hikmet adlı eser ve Kuran Tercümeleri, İslâmiyete geçişin simgeleri olacak değerli eserlerdir. Dönemin edebî açıdan daha farklı bir yolla kaleme alınan bir başka eseri olan Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig adlı eseri, mutluluk veren bilgi anlamında olup, birey-toplum-devlet üçgeninde mutluluğun formülünü aktarmayı amaçlayan özgün bir eserdir.

Dil yapısı ve barındırdığı özellikler bakımından İslamiyet öncesi dönemde kullanılan Türk dili İslami dönem Türk dilini kısmen de olsa harmanlayarak karşımıza çıkaran Yusuf Has Hacib'in içeriği bakımından dönemin diğer eserlerinden de çarpıcı bir şekilde ayrılan Kutadgu Bilig adlı eseri dil tarihimiz açısından oldukça önemli bir kaynak olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Mesnevi tarzında yazılan didaktik bir eser ve edebiyatımızın ilk münacaat ve naat içeren eseri olması dolayısıyla her açıdan bilgileri sunan bu eser Türk dil ve edebiyatı açısından oldukça önem arz etmektedir.

İslamî dönem Türk edebiyatının ilk eseri olan, Yusuf Has Hacib'in 6675 beyitten oluşan bu manzum eseri Kün Togdı, Ay Toldı, Ögdilmiş Odgurmuş karakterleri arasında geçen karşılıklı konuşmalardan oluşmaktadır. Bu dört karakterin sırasıyla temsil ettikleri aslında eserin ana unsurları olan kavramlar şöyledir: Kün Togdı: hükümdar, adaleti temsil eder; Ay Toldı: vezir, mutluluğu temsil eder; Ögdülmüş: vezirin oğlu, akıl ve bilgiyi temsil eder; Odgurmuş da vezirin kardeşidir ve dünya hayatının geçiciliğini temsil etmektedir.

Bu dört temsil eşliğinde Hacib, bizlere dönemin devlet teşkilatı ve toplumdaki bazı aksaklıklardan bahsederek yine bu dört sembolik karakter üzerinden devlet yönetiminin nasıl olması gerektiğini şairâne bir dille aktarmaktadır. Eserin çok yönlü bir yapısı olduğundan dolayı münazara tarzında ilerleyen bu eser, eski dönemden kalma atasözleri ve bilgelik ifadeleri taşıyan bazı deyimleri de içerisinde barındırmaktadır.

Yusuf Has Hacib, aslında dönemin bazı çarpıklıklarına dikkat çekerek doğru bir birey, toplum, devlet ilişkisinin nasıl ilerlemesi gerektiğini eserde pek çok farklı yolla ve karakterlere atfettiği semboller üzerinden bizlere anlatmaya çalışmıştır.

Bu sebeptendir ki eser Türk edebiyatının ilk siyasetnamesi olarak kabul görmüş ve geçmişten günümüze dil ve edebiyat alanında sözü geçen önemli eserler arasında yerini almıştır.

3. BÖLÜM: KUTADGU BİLİĞ’DE YAPIM EKLERİ VE İŞLEVLERİ

Bu bölümde, Kutadgu Bilig adlı eserde bulunan yapım ekleri alt ve üst işlev karşılığında değerlendirilerek listelenmiştir. Bu listelenme sırasında aralarında ortaklık bulunan fonksiyonlar bir başlık halinde toplanarak alfabetik düzende sıralanacaktır.

3.1. Akrabalık veya Yakınlık İsimleri Yapan Şekiller

Eserde, bu fonksiyonda genel olarak “+DAş+” şekli karşımıza çıkmakla beraber tek örnekte “+llk+” şeklinin Akrabalık/Yakınlık fonksiyonu bildirdiği tespit edilmiştir.

+DAş+

ķoldaş<ķol+daş+Ø “iş arkadaşı”

“biligligke bilgi tūkel ton aş ol / biligsiz kılınçı yawuz **ķoldaş** ol” (KB 18:22)

“adaş **ķoldaş** ardaş tutundı ķalın / adaş **ķoldaş** ol erke arķa bilin” (KB 60:26)

“ķoldaş” (KB 66:28); “ķoldaş” (KB 87:3)

ķadaş<ķa+daş+Ø “kardeş”

“bilişin ne barmu adaş ya **ķadaş** / körügli ne barmu yegū içgū aş” (KB 25:16)

“negū tir eşitgil bağırsak **ķadaş** / yakınlık ulağlı ķōñūldeş adaş” (KB 122:10)

“ķadaş” (KB 135:11); “ķadaş” (KB 143:23); “ķadaş” (KB 151:2); “ķadaş” (KB 157:1);

“ķadaş” (KB 158:14); “ķadaş” (KB 159:10); “ķadaş” (KB 207:16); “ķadaşım” (KB 209:21); “ķadaş” (KB 219:29); “ķadaş” (KB 6468)

+llk+

ķadaşlık<ķadaş+llk+Ø “kardeşlik”

“bağırsak ķadaşım sen ök sen yakın / keñeş bir ötegil **ķadaşlık** ģaķın” (KB 128:28)

3.2. Bitki İsimleri Yapan Şekiller

Eserde “Bitki İsimleri” üst fonksiyonunun “Ağaç ve Unsurları İle İlgili İsimler ve Çiçek ve Unsurları İle İlgili İsimler” olmak üzere iki alt fonksiyonu tespit edilmiştir. Adı geçen yerlerin aktarımında tariflere uymak için kullanılan bu isimler eserde çok yer tutmasa da önemlidir.

3.2.1. Ağaç ve Unsurları İle İlgili İsimler Yapan Şekiller

Eserde üç örneğine rastlanan bu alt fonksiyon, doğa tasvirleri yapılırken kullanılmıştır. Eserin yapısı gereği çok fazla tasvire başvurmeyen Yusuf Has Hacib, güzellikleri anlatırken üç beyitte +gAç+ eki ile ağaç kelimesini geçirmektedir.

+gAç+

yığaç<(y)ı+ğaç+Ø “ağaç”

“y”li ve “y”siz şekilleri de bulunan “(y)ığaç” kelimesinin varlığı, tek sestten oluşan köklerin varlığı açısından önemlidir. Orhun Yazıtlarından beri varlığını gösteren bu kelime, dil miraslarımız arasında tek sesli köke örnek olan en önemli kelimelerden biri olmaktadır.

“kürümış **yığaçlar** tonandı yaşıl / bezendi yipün al sarığ kök kızıl” (KB 7b:11)

“yığaç” (KB 11:19); “yığaç” (KB 58:3)

3.2.2. Çiçek ve Unsurları İle İlgili İsimler Yapan Şekiller

Eserde tasvire çok fazla yer verilmemesine rağmen ağaç kelimesine göre çok daha fazla yerde geçen çiçek kelimesi, -Ak+ fiilden isim yapım ekinin fonksiyon genişliğinin tespiti açısından önemli bir kelimedir. Toplamda dokuz örnekte karşımıza çıkmıştır.

-Ak+

çiçek < çeç - (<seç-*) ek+Ø “çiçek”

“negü tir eşit emdi köñli oduğ / sözi kör **çiçek** teg tümen tü boduğ” (KB 23:4)

“üçünçi bu kün tuğsa yerke isig / **çiçek** yazlur anda tümen miñ tüşig” (KB 35:28)

“çiçek” (KB 70:19); “çiçek” (KB 70:21); “çiçek” (KB 97:4); “çiçek” (KB 101:1); “çiçek” (KB 119:11); “çiçek” (KB 6531); “çiçek” (KB 6625)

3.3. Coğrafya İle İlgili İsimler Yapan Şekiller

Bu üst fonksiyonun eserde dört alt fonksiyonu tespit edilmiştir. Bunlar; “Dil İsimleri”, “Doğa Olayları İle İlgili İsimler”, “Gök Bilimi İle İlgili İsimler” ve “Yer İsimleridir”. Bu alt fonksiyonlardan en fazla örneğe sahip olanı Yer İsimleri alt fonksiyonunda toplamda 12 örnek ve 4 şekil tespit edilmiştir. Coğrafi öğelerden çokça

olmasa da eserin özü gereği bahseden Hacıb, sanatlı söyleyişiyle birleştirdiği coğrafi ögeleri, eserinde öğüt kısımları ve anlatımlarda kullanmıştır.

3.3.1. Dil İsimleri Yapan Şekiller

Sadece öğüt verme esnasında bir atasözü aktarırken kullanılan Türkçe kelimesinde mevcut olan bu fonksiyon, eserde toplamda 7 örnekte tespit edilmiştir.

+CA+

türkçe<**türk**+**çe**+Ø “türkçe”

“mesel keldi **türkçe** muñar menzetür / anı sözledim men munu yañzatur” (KB 17:5)

“muñar menzetü keldi **türkçe** mesel / oqıgıl munı sen köñül ögke al” (KB 18:20)

“türkçe” (KB 30:12); “türkçe” (KB 38:5); “türkçe” (KB 70:11); “türkçe” (KB 71:8); “türkçe” (KB 6617)

3.3.2. Doğa Olayları İle İlgili İsimler Yapan Şekiller

Yer yer dönemin şartlarının aktarıldığı eserde, meydana gelen doğa olaylarının aktarımında ya da söyleyişi kuvvetlendirmek için “Doğa Olayları İle İlgili İsimler” alt fonksiyonunda eserde toplam 11 örnek tespit edilmiştir.

-(I)n+

yaşın<**yaşı**-**n**+Ø “(ışın-)” “şimşek”

“bulıt kökredi urdı nevbet tuğı / **yaşın yaşnadı** tarttı hağan tığı” (KB 10:18)

-mIr+

yağmur<**yağ**-**mur**+Ø “yağmur”

“yağa tursu **yağmur** yazılsu çiçek / kurumış yığaçtın salınsu küjek” (KB 11:19)

3.3.3. Gök Bilimi ile İlgili İsimler Yapan Şekiller

-(I)k+

yaşık<**yaşı**-**k**+Ø “ışık, güneş”

“**yaşık** yandı bolğay yana ornıña / balık kudrukındın kozı burnıña” (KB 7b:10)

“bularda enj altın bu yalçık yorır / **yaşık** birle utru bakışsa tolır” (KB 12:10)

“yaşık” (KB 121:24); “yaşık” (KB 143:26); “yaşık” (KB 176:21); “yaşık” (KB 177:1);

“yaşık” (KB 179:17); “yaşık” (KB 181:10); “yaşık” (KB 181:28)

3.3.4. Yer İsimleri Yapan Şekiller

Yer Bildirimi ve mekân tariflerinde karşımıza çıkan Yer İsimleri alt fonksiyonunda toplamda 12 örnek 4 şekil tespit edilmiştir.

-I+

yazı<yaz-ı+Ø “kır, ova”

“**yazı** tağ kır oprı töşendi yadıp / itindi kolu kaşı kök al kedip” (KB 7b:13)

“yazı” (KB 10:28)

-(I)k+

eşik<eş-ik+Ø “eşik”

“bağırsak tapuğçı **eşik** yastanur / tiledükte tutçı kapuğdaturur” (KB 102:10)

toprak<top(u)ra-k+Ø “toprak”

“üçi ot üçi suw üçi boldı yıl / üçi boldı **toprak** ajun boldı il” (KB 12:16)

“toprak” (KB 70:1)

+(I)z+

teñiz<teñ+iz+Ø “deniz” [teñ: göl, bataklık (DLT, 1986: 598)]

“kişi köñli tüpsüz **teñiz** tegturur / bilig yinçü sanı tüpinde yatur” (KB 15:1)

“ölüm bir **teñiz** ol uçı yok tüpi / bağa körse yetrü tüpi yok batıg” (KB 48:2)

“teñiz” (KB 48:27); “teñiz” (KB 170:11); “teñiz” (KB 193:13); “teñiz” (KB 193:19)

+lik+

çiçeklik<çiçek+lik+Ø “bağ, bahçe”

“neçe kend uluş bağ **çiçekliklerig** / kuruğ kıdıtı kör bu ölüm ay tirig” (KB 6435)

3.4. Durum Bildiren Fiiller Yapan Şekiller

Eserin güçlü anlatım teknikleri sebebi ile pek çok beyitte karşımıza çıkan fiiller, bahsedilen durumların açıklanması hususunda da sıkça kullanılan bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeptendir ki “Durum Bildiren Fiiller” üst fonksiyonunda 149 örnek tespit edilmiştir. Bu örneklerin fazlalığının sebebi, günlük hayatta bile iletişim içerisinde bulunan durumlar sıklıkla aktarılmasıdır. Kutadgu Bilig adlı eser o dönemin durumunu, insanların durumunu ve diğer pek çok şey hakkında bir durumu açıklarken isim ve fiil türünün her ikisinden de sıklıkla faydalanmış ve eserini daha ayrıntılı bir hale getirmiştir. Bu sebeple eser, tahliller bakımından da oldukça yeterli ve güçlüdür.

+(A)d-

muḡad-<muḡ+ad-Ø- “bunalmak”

“kötürdi saw altun kümüş neḡ tawar / ayur öz **muḡadsa** maḡa bu yarar” (KB 24:8)

“**muḡadti** muyanlıḡta tüṡti barıp / keçe yattı anda tünedi serip” (KB 24:12)

“muḡad-” (KB 24:15); “muḡad-” (KB 27:3); “muḡad-” (KB 52:15); “muḡad-” (KB 96:1);

“muḡad-” (KB 96:25); “muḡad-” (KB 105:10); “muḡad-” (KB 105:11); “muḡad-” (KB 105:13)

-(g)An-

ḡazḡan-<ḡaz-ḡan-Ø- “kazanmak”

“kümüş işke tutsa tüker alḡınur / sözüm işke tutsa kümüş **ḡazḡanur**” (KB 14:7)

“ḡazḡan-” (KB 134:23)

+I-

semri-<semir+i-Ø- “şişmanlamak”

“sewinḡ birle igdıp tükel **semritür** / saḡınḡ ḡadḡu birle yana yawırur” (KB 131:7)

+IA-

aḡırla-<aḡır+la-Ø- “yükseltmek”

“kiṡiḡ til **aḡırlar** bulur ḡut kiṡi / kiṡiḡ til uçuzlar barır er başı” (KB 13:9)

“bıṡurḡu tapuḡda sınaḡu körü / **aḡırlasa** ötrü kötürḡü örü” (KB 29:10)

“ağırla-” (KB 29:20); “ağırla-” (KB 34:26); “ağırla-” (KB 67:13)

başla-<baş+la-Ø- “baş olmak”

“bilig birle begler bodun **başladı** / ukuş birle il kün işin işledi” (KB 76:5)

“bedük iş bodun **başlamakı** ağır / baş ağrıg bile tutçı emgek tegir” (KB 82:20)

“başla-” (KB 86:28); “başla-” (KB 87:24); “başla-” (KB 88:28); “başla-” (KB 89:9);

“başla-” (KB 91:18); “başla-” (KB 94:4); “başla-” (KB 115:16)

bekle-<bek+le-Ø- “korumak”

“akı bolsa begler atı çawlanur / atı çawı birle ajun **beklenür**” (KB 79:13)

“bekle-” (KB 143:6); “bekle-” (KB 146:27)

edle-<ed+le-Ø- “umursamak, aldırmaq”

“bağırsak ol ermez özin beklese / bağırsak ol ol kör kişig **edlese**” (KB 143:6)

emle-<em+le-Ø- “tedavi etmek, ilaç vermek”[em: ilaç, deva DLT, 2018:636]

“biligsiz kişi barça iglig bolur / igig **emlemese** kişi terk ölür” (KB 13:2)

esenle-<esen+le-Ø- “selam vermek, tokalaşmak”

“kimin kırkta keçse tiriglik yılı / **esenleşt**i erke yigitlik tili” (KB 20:7)

igle-<ig+le-Ø- “hasta olmak”[ig: hastalık DLT, 2018:661]

“kişi barça **igler** kör eđgü bolur / saña yalnız ermez bu ig ay unur” (KB 46:1)

“ölürerdi erse kamuğ **iglegen** / kişi qalmağay erdi rüzī yigen” (KB 46:29)

“igle-” (KB 81:12); “igle-” (KB 88:24); “igle-” (KB 101:21); “igle-” (KB 141:5)

işle-<iş+le-Ø- “iş görmek”

“bilig birle begler bodun başladı / ukuş birle il kün işin **işledi**” (KB 76:5)

“süsin başlasa hem işin **işlese** / işin başka iltse hatā tüşmese” (KB 86:22)

“işle-” (KB 88:28); “işle-” (KB 158:28)

kizle-<kiz+le-Ø- “gizlemek”

“kamuğ sözni yığsa ukuş taplamaz / kerek sözni sözler kişi **kizlemez**” (KB 14:3)

“yıparlı biligli teñi bir yañı / tutup **kizlese** bolmaz özde öñi” (KB 18:12)

“kizle-” (KB 18:13); “kizle-” (KB 41:12); “kizle-” (KB 41:19); “kizle-” (KB 43:18);
“kizle-” (KB 44:2); “kizle-” (KB 99:14); “kizle-” (KB 100:20); “kizle-” (KB 100:25);
“kizle-” (KB 101:2); “kizle-” (KB 120:5); “kizle-” (KB 143:21); “kizle-” (KB 181:10);
“kizle-” (KB 181:28); “kizle-” (KB 221:6); “kizle-” (KB 223:10)

sözle-<söz+le-Ø- “söylemek”

“üküş sözde artuñ asıñ körmedim / yana **sözlemişte** asıñ bulmadım” (KB 13:18)

“sözle-” (KB 13:19); “sözle-” (KB 60:2)

tapla-<tap+la-Ø- “hoşa gitmek”

“begi **taplamaz** işni kılsa kılı / ilenç özke kılgu sarılsa kılı” (KB 64:1)

teñle-<teñ+le-Ø- “denkleştirmek, denk duruma getirmek”

“añar **teñlese** ötrü itse işin / yağı boynı yençse kiterse başın” (KB 89:20)

uçuzla-<uçuz+la-Ø- “aşağılamak, küçük düşürmek”

“kişig til ağırlar bulur küt kişi / kişig til **uçuzlar** barır er başı” (KB 13:9)

“uçuzla-” (KB 136:23)

üle-<ü+le- “paylaştırmak, dağıtmak”

“sığıt kódtı ay toldı yetrüp ögin / kumarı **üledi** kişiğe neñin” (KB 60:26)

yıgla-<yıg+la-Ø- “ağlamak”

“bu yañlıg ökündi üküş **yıgladı** / ökünçi ölümke asıñ kılmağı” (KB 47:13)

“bu ay toldı öknüp üküş **yıgladı** / ökünçi bu yerde asıñ kılmağı” (KB 48:11)

“yıgla-” (KB 60:18); “yıgla-” (KB 132:15); “yıgla-” (KB 194:24); “yıgla-” (KB 216:18);

“yıgla-” (KB 216:22); “yıgla-” (KB 222:27); “yıgla-” (KB 6343)

yokla-<yok+la-Ø- “çıkmak, yükselmek”

“küwezlik asıgsız köñül tımlıtır / köñül kódkı bolsa kişig **yoklatur**” (KB 81:23)

“yokla-” (KB 217:24)

+la-

çawlan-<çaw+lan-Ø- “meşhur olmak”

“kelir küt kişike atı **çawlanur** / yañı ay teg artar yaruķı tolur” (KB 32:25)

“çawlan-” (KB 79:13); “çawlan-” (KB 92:26)

ķatıġlan-<ķatıġ+lan-Ø- “Gayret etmek, sabretmek”

“**ķatıġlan** yañılma kōnilik yolın / yigitlik yawa ķılma aşıġın alın” (KB 20:3)

“tilekinçe ıdma **ķatıġlan** tiren / et öz ūlgi birmez uķuşluġ eren” (KB 133:27)

“ķatıġlan-” (KB 165:7); “ķatıġlan-” (KB 213:8); “ķatıġlan-” (KB 213:13)

suwlan-<suw+lan-Ø- “parlamak”

“tili birle yalñuķ sözi sözlenür / sözi yaķşı bolsa yüzi **suwlanur**” (KB 17:7)

“uwut birle yalñuķ yüzi **suwlanur** / uwut bolsa ötrü kōzi **suwlanur**” (KB 84:24)

“suwlan-” (KB 93:13); “suwlan-” (KB 114:12)

yemlen-<yem+le-n-Ø- “zevk bulmak”

“bu kōrklüġ yüzüġ kōrse kōz suwlanur / kōñül açlur anda bu cān **yemlenür**” (KB 93:13)

yarıķlan-<yarıķ+lan-Ø- “zırh giymek”

“yaraşġu yaraġı bar erse yaraş / yok erse **yarıķlan** bil alşıp küreş” (KB 89:28)

+An-

tonan-<ton+an-Ø- “donanmak”

“ķurımış yıġaçlar **tonandı** yaşıł / bezendi yipün al sarıġ kōk kızıl” (KB 7b:11)

+A-

beze-<bed(i)z+e-Ø- “bezemek, süslemek”

“ķurımış yıġaçlar tonandı yaşıł / **bezendi** yipün al sarıġ kōk kızıl” (KB 7b:11)

“beze-” (KB 10:17)

meñze-<meñ(i)z+e-Ø- “benzemek”

“mesel keldi türkçe muñar **meñzetür** / anı sözledim men munu yañzatur” (KB 17:5)

“muñar **meñzetü** keldi türkçe mesel / oķıġıl munı sen kōñül öġke al” (KB 18:20)

“muḡar **meḡzetü** keldi şâ‘ir sözi / okısa açılğay okıǵlı közi” (KB 21:25)

“meḡze-” (KB 22:23); “meḡze-” (KB 23:22); “meḡze-” (KB 27:17); “meḡze-” (KB 29:14); “meḡze-” (KB 30:25); “meḡze-” (KB 31:7); “meḡze-” (KB 34:9); “meḡze-” (KB 35:19); “meḡze-” (KB 35:23); “meḡze-” (KB 37:15); “meḡze-” (KB 38:5); “meḡze-” (KB 39:1); “meḡze-” (KB 39:27); “meḡze-” (KB 43:4); “meḡze-” (KB 46:25); “meḡze-” (KB 47:30); “meḡze-” (KB 49:15); “meḡze-” (KB 50:20); “meḡze-” (KB 51:25); “meḡze-” (KB 52:21); “meḡze-” (KB 54:1); “meḡze-” (KB 56:20); “meḡze-” (KB 57:26); “meḡze-” (KB 65:6); “meḡze-” (KB 70:11); “meḡze-” (KB 71:8); “meḡze-” (KB 71:26); “meḡze-” (KB 73:26); “meḡze-” (KB 76:27); “meḡze-” (KB 79:28); “meḡze-” (KB 91:15); “meḡze-” (KB 93:14); “meḡze-” (KB 94:5); “meḡze-” (KB 94:10); “meḡze-” (KB 97:8); “meḡze-” (KB 102:1); “meḡze-” (KB 108:18); “meḡze-” (KB 111:1); “meḡze-” (KB 111:19); “meḡze-” (KB 125:9); “meḡze-” (KB 132:22); “meḡze-” (KB 146:5); “meḡze-” (KB 152:26); “meḡze-” (KB 181:24); “meḡze-” (KB 201:30); “meḡze-” (KB 6462)

yaşına-<yaşı-n+a-Ø- “(şimşek) çıkmak, parlamak”

“bulıt kökredi urdı nevbet tuǵı / yaşın **yaşnadı** tarttı ḡaḡan tıǵı” (KB 10:18)

yaḡuşa-<yaḡ-(u)ş+a-Ø-⁵“dalkavukluk etmek, yaltaklanmak”

“üküş sözlese **yaḡşadı** ter bilig / yana sözlemese aǵın ter tilig” (KB 13:21)

+(I)r-

ḡarar-<ḡara+r-Ø- “kararmak”

“ilig buştı artuḡ **ḡararttı** meḡiz / ayur ay iweklik kişike isiz” (KB 29:3)

“ḡarar-” (KB 29:13)

3.5. Davranış Bildiren Fiiller Yapan Şekiller

Eserde öğüt verici kısımlarda bulunan örnek davranışların açıklanmasında sıklıkla karşımıza “Davranış Bildiren Fiiller” üst fonksiyonunda şekil ve örnekler çıkmaktadır. Hiç alt fonksiyonu olmayan bu üst fonksiyonun, eserde toplamda 64 örneği tespit edilmiştir. “+(I)rGA-”, “+IA-” ve “lAn-” olmak üzere üç şekilde tespit edilen bu

⁵ Ünal, Orçun, “Kutadgu Bilig’de Geçen Yaḡşaguçı Kelimesi Üzerine”, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 28, Güz 2010, s. 159-170

fonksiyon; eserde bulunan dört sembolik karakter üzerinden aktarılan doğru davranış biçimlerinin anlatımında karşımıza çıkmaktadır.

+(I)rGA-

esirke-<**es+irke-Ø-** “esirgemek”

“öziñe **esirker** saran öz neñin / kişiğe kaçan birge aygıl teñin” (KB 40:20)

“esirke-” (KB 137:8)

+IA-

ağırla-<**ağır+la-Ø-** “ağırlamak, ihsan etmek”

“bu barça idim fazlıerdi kamuğ / **ağırladı** men teg tapuğsuz kuluğ” (KB 21:2)

“**ağırladı** hācib orun birdi tör / edeb birle ay toldı oldurdı kör” (KB 27:8)

“tapuğ arturu bardı künde yañı / **ağırladı** ilig küniñe öñi” (KB 28:12)

“ağırla-” (KB 33:16); “ağırla-” (KB 44:11); “ağırla-” (KB 46:15); “ağırla-” (KB 63:22);

“ağırla-” (KB 64:18); “ağırla-” (KB 66:21); “ağırla-” (KB 67:16); “ağırla-” (KB 69:3);

“ağırla-” (KB 69:5); “ağırla-” (KB 70:23); “ağırla-” (KB 91:11); “ağırla-” (KB 136:23);

“ağırla-” (KB 150:11); “ağırla-” (KB 154:25); “ağırla-” (KB 157:5); “ağırla-” (KB

182:11); “ağırla-” (KB 197:10); “ağırla-” (KB 199:3)

bekle-<**bek+le-Ø-** “korumak”

“kayu beg sağ erse ilin **bekledi** / yağı boynı yençti öze irkledi” (KB 78:9)

edle-<**ed+le-Ø-** “umursamak, aldırmaq”

“kırırmaz bu edğü neçe yıllasa / isizlik edikmez neçe **edlese**” (KB 19:18)

“edle-” (KB 64:20); “edle-” (KB 65:3)

emle-<**em+le-Ø-**

“bu beglik igiñe otı ög bilig / ukuş birle **emle** ay kılkı silig” (KB 76:23)

“emle-” (KB 77:25)

irkle-<**irk+le-Ø-** “sıkıca bağlamak”

“kayu beg sağ erse ilin bekledi / yağı boynı yençti öze **irkledi**” (KB 78:9)

sakla-<sak+la-Ø- “saklamak”

“negü tir eşit bu ajun tutmış er / tükel **saklap** ötrü yağığ utmış er” (KB 22:27)

“sakla-” (KB 89:10)

tıñla-<tıñ+la-Ø- “dinlemek”

“meni kördi hācib sözüm **tıñladı** / yarağı körü tursu vaktı üdi” (KB 26:20)

“idi yakşı aymış biliglig bögü / biliglig bögüler sözün **tıñlağı**” (KB 132:14)

“tutayın sen aymış sözüg **tıñladım** / iligke barıp men tapuğ başladım” (KB 145:8)

“tıñla-” (KB 146:10); “tıñla-” (KB 180:5); “tıñla-” (KB 196:3); “tıñla-” (KB 205:14);

“tıñla-” (KB 211:3); “tıñla-” (KB 211:5); “tıñla-” (KB 211:13)

tañla-<tañ+la-Ø- “şaşırmak”

“saña sözledim men sözüg tıñladım / közüñ yumduñ erse özüm **tañladım**” (KB 28:22)

teñle-<teñ+le-Ø- “düşünüp taşınmak”

“kıılınç oñay bolsa **teñler** söz ök / sözüg **teñler** erniñ işi ked süzük” (KB 92:18)

“teñle-” (KB 180:5)

uçuzla-<uçuz+la-Ø- “aşağılamak, küçük düşürmek”

“ağırladı ança kötürdi örü / **uçuzladı** ança yawuzrak körü” (KB 67:16)

üle-<ü+le-Ø- “dağıtmak”

“bu ay toldınıñ kıldı oğlı yoğı / çığayka **üledi** kümüş hem ağı” (KB 62:14)

“**ülese** er atka kamuğ bar mālın / adaş qoldaş ardaş tutunsa qalın” (KB 87:3)

“üle-” (KB 134:23); “üle-” (KB 219:21)

ülgüle-<ülgü+le-Ø- “ölçüp tartmak”

“tutayın men emdi maña bir cevāb / sözüg sözleyük öz tilin **ülgülep**” (KB 136:8)

yıgla-<yıg+la-Ø- “ağlamak”

“munu adrılurmen seniñdin bu kün / ökünçün sıgıt birle **yıglap** öğün” (KB 52:27)

+lAn-

katıġlan-<katıġ+lan-Ø- “çalışıp çabalamak, gayret etmek”

“ilig me **katıġlandı** anda naru / küniġe uru bardı edġü törü” (KB 62:20)

“üç işte yırak tur **katıġlan** usa / biri kılma beglik söz aydım kese” (KB 148:29)

“özün edġü atlıġ bolayın tise / isizke katılma **katıġlan** usa” (KB 151:30)

“katıġlan-” (KB 153:5); “katıġlan-” (KB 153:26); “katıġlan-” (KB 154:20); “katıġlan-” (KB 186:28); “katıġlan-” (KB 191:12); “katıġlan-” (KB 195:2); “katıġlan-” (KB 6336)

suklan-<suk+lan-Ø- “aç gözlü olmak”

“küdezdi özün neġke **suklanmadı** / tapundı bu kılça kıyık kılmadı” (KB 67:22)

“suklan-” (KB 84:17)

3.6. Duygu Bildiren Fiiller Yapan Şekiller

Kutadgu Bilig adlı eserde duyguların ifadesinde fiillere göre isimler daha çok yer almaktadır fakat duyguların birkaç örnekle fiil türünde ifade edildiġi örnekler aşağıda fonksiyonlandırılmıştır. Duyguların fiille ifadesinde toplamda 4 örnek ve 2 şekil tespit edilmiştir.

+Ad-

kutad-<kut+ad-Ø- “şans, talih, baht sahibi olmak”

“kişi iki ajunnı tutsa kutun / **kutadmış** bolur bu sözüm çın bütün” (KB 19:24)

+lAn-

küwezlen-<küwez+len-Ø- “kibirlenmek, kibirli olmak”

“**küwezlenme** artuġ kötürme köñül / inanç kılġu ermez bu dünyā tünül” (KB 56:12)

“küwezlen-” (KB 149:3); “küwezlen-” (KB 165:5)

3.7. Durum veya Hâl Bildiren İsimler Yapan Şekiller

Eserde en çok örneġe sahip üst fonksiyonlardan biri olan “Durum/Hâl Bildiren İsimler” üst fonksiyonu pek çok farklı şekille karşımıza çıkmaktadır. Dört sembolik karakter bağlamında ele alınan eserin içerik olarak sıklıkla bugünün değerlendirilmesi ve yarına

alınacak önlemler şeklinde bir düzende ilerlemesi, bugünün halinin bildirilmesi hususunda genellikle bu fonksiyondaki yapımların eklendiği isimler ile karşımıza çıkmasına sebep olmuştur. Eserde, Durum/Hâl Bildiren İsimler üst fonksiyonunda toplam 318 örnek ve 10 yapımların eki şekli tespit edilmiştir. Bu şekiller arasında “+sızlık+” şekli dikkat çekmektedir. Şekle bakıldığında geleneksel anlayışta mevcut olan birleşik ek mantığına uyan bir şekil gibi görünse de birleşik ek tanımı Türk dilinin ekleşme yapısına ve en önemlisi görev unsuru olan eklerin kendilerine has yapısına uymamasından dolayı çalışmamızda bu ek şeklinin birleşik ek olmadığı detayları ile açıklanmıştır.

+CI+

yarağcı<yarağ+cı+Ø “fırsatçı”

“bu yağlar bile er yağıcı bolur / yağıcı bolur hem **yarağcı** bolur” (KB 88:13)

+gI+

edgü<ed+gü+Ø “iyi”

“isizdin küdezgil ula **edgüke** / mujadturmağıl sen yegü kedgüke” (KB 52:15)

“törü tüz yoritğıl bodunka köni / küñün **edgü** bolğay könilik küni” (KB 56:9)

“ay ilig katıgılan özün **edgü** bol / begi **edgü** bolsa bodun **edgü** ol” (KB 57:17)

“edgü” (KB 57:22); “edgü” (KB 58:6); “edgü” (KB 58:28); “edgü” (KB 72:29); “edgü” (KB 77:5); “edgü” (KB 91:18); “edgü” (KB 93:17); “edgü” (KB 103:11); “edgü” (KB 127:7); “edgü” (KB 144:16); “edgü” (KB 158:7); “edgü” (KB 158:9); “edgü” (KB 160:18); “edgü” (KB 175:9); “edgü” (KB 189:18); “edgü” (KB 191:3); “edgü” (KB 218:4)

-(I)k+

bulğak<bulğa-k+Ø “halk arasında oluşan fitne”

“uğuş birle eslür kişi artağı / bilig birle süzlür bodun **bulğakı**” (KB 15:11)

“bulğak” (KB 54:8)

bulğanuğ<bulğan-uğ+Ø “karışıklık”

“isizke siyaset yoritğu kerek / bodun **bulğanuğın** siyaset süzer” (KB 82:4)

“negü tir eşitgil odunmuş kişi / kamuğ **bulğanıktın** süzülmiş kişi” (KB 133:21)

“bulğanuḡ” (KB 178:23); “bulğanuḡ” (KB 198:22)

emgek<**emge-k**+Ø “zahmet”

“bela, mihnet, **emgek** ökünçün sıgıt / isizlik yanutı bolur ay yigit” (KB 40:3)

“kutuldı bodun kitti **emgekleri** / ızozı birle ızatlıp yorıdı bōri” (KB 44:16)

“kalı tegse **emgek** ya ızadı saıınç / serinse kelir ötrü ızayra sewinç” (KB 54:15)

“emgek” (KB 57:30); “emgek” (KB 68:7); “emgek” (KB 72:28); “emgek” (KB 73:7);

“emgek” (KB 82:20); “emgek” (KB 106:4); “emgek” (KB 106:6); “emgek” (KB 106:9);

“emgek” (KB 108:16); “emgek” (KB 109:16); “emgek” (KB 110:10); “emgek” (KB

111:3); “emgek” (KB 119:20); “emgek” (KB 120:16); “emgek” (KB 135:11); “emgek”

(KB 150:10); “emgek” (KB 176:8); “emgek” (KB 177:27); “emgek” (KB 178:5);

“emgek” (KB 182:16)

konuḡ<**kon-uḡ**+Ø “konuk, misafir”

“kara tün yaruk künke yakmaz yaḡuḡ / yaşıł suw kıızıl otka bolmaz **konuḡ**” (KB 86:6)

“konuḡ” (KB 130:17); “konuḡ” (KB 131:19)

tanuḡ<**tanu-k**+Ø “tanık, şahit”

“bu sözke **tanuḡı** bu beytig okı / bu sözke anuḡ tut köñül ög takı” (KB 79:9)

“tanuḡ” (KB 131:28); “tanuḡ” (KB 155:1)

yaḡıluḡ<**yaḡıl-uḡ**+Ø “hata, yanlış”

“bu yalıḡuḡ atı boldı **yaḡıluḡ** üçün / bu **yaḡıluḡ** uruldı bu yalıḡuḡ üçün” (KB 14:16)

yaruḡ<**yaru-k**+Ø “parlak, ışıḡ”

“meniḡ kılıkı köy yeme bir yaḡın / özüm tegşürölmez **yaruḡta** öḡin” (KB 36:4)

“yaruḡ” (KB 136:27)

yorıḡ<**yori-k**+Ø “gidiş”

“bayat kimke birse bu eḡḡü kılıḡ / bu eḡḡü kılıḡ birle eḡḡü **yorıḡ**” (KB 77:1)

“yorıḡ” (KB 80:10); “yorıḡ” (KB 81:17)

yölek<yöle-k+Ø “yardım, destek”

“tiriglik tilegil tileme tilek / tilek bulğuğa bu tiriglik **yölek**” (KB 122:26)

“yölek” (KB 130:11); “yölek” (KB 144:23); “yölek” (KB 178:19)

+İlk+

‘âcizlik<‘âciz+lık+Ø “acizlik”

“ilâhî bilür sen bu **‘âcizlikim** / sañar ok açarmen muñum hem taķım” (KB 21:4)

açlık<aç+lık+Ø “açlık”

“ķamuğ aç yese içse âhır todur / közi aç kişi ölse **açlık** ķodur” (KB 77:26)

“açlık” (KB 192:5)

ağırılık<ağır+lık+Ø “ih̡san, ikram”

“ķör ay toldı ma bu **ağırılık** bulup / tapındı bütün çın bağırsak bolup” (KB 33:18)

“seni men okıdım eñ aşnuķı kün / **ağırılık** bile birdim ol kün orun” (KB 34:21)

“begin ked sewindürse tapnur ķulı / açıldı bu ķulķa **ağırılık** yolı” (KB 36:15)

“ağırılık” (KB 47:17); “ağırılık” (KB 51:24); “ağırılık” (KB 67:13); “ağırılık” (KB 67:17);

“ağırılık” (KB 137:25); “ağırılık” (KB 142:8); “ağırılık” (KB 175:21); “ağırılık” (KB 175:22); “ağırılık” (KB 211:28); “ağırılık” (KB 217:8); “ağırılık” (KB 217:12)

amulluk<amul+luk+Ø “sükûnet”

“**amulluk** siliglik uķuř ķılķı ol / uķuřsuz kişiler ķamuğ yılķı ol” (KB 27:16)

“amulluk” (KB 77:11)

arığlık<arığ+lık+Ø “temizlik”

“ıduķ ol bu beglik **arığlık** tiler / **arığlık** bile ilde saķlık tiler” (KB 76:13)

“saķınuķ kerek beg ne ķılķı arığ / **arığlık** tiler tutçı urğı arığ” (KB 77:8)

“arığlık” (KB 106:23); “arığlık” (KB 106:24); “arığlık” (KB 193:9)

azlık<az+lık+Ø “eksiklik”

“bir ök erse dūřmān miñ ol yařlıkı / miñin dostuñ erse bir ol **azlıkı**” (KB 151:25)

baylık<**bay**+**lık**+Ø “zenginlik”

“ilin itmiş ötrü bayumış qara / qara **baylığın** kılmış özke tura” (KB 16:18)

“bilig **baylık** ol bir çığay bolğusuz / tegip oğrı tevlig anı alğusuz” (KB 18:14)

“Bu **baylık** tilese ajun edğüsi / könilik bile ol anıñ bulğusı” (KB 68:13)

“baylık” (KB 68:16); “baylık” (KB 79:21); “baylık” (KB 98:20); “baylık” (KB 131:11); “baylık” (KB 137:10); “baylık” (KB 163:6); “baylık” (KB 191:16); “baylık” (KB 194:12); “baylık” (KB 199:29); “baylık” (KB 200:20); “baylık” (KB 211:28); “baylık” (KB 220:27)

bedüklük<**bedük**+**lük**+Ø “büyüklük”

“buzulmasu beglik **bedüklük** bile / awınçın tirilgil sewinçin küle” (KB 40:12)

“uluğluq uzun yer kişi qodqısı / **bedüklükle** tegmez bodun qatqısı” (KB 85:19)

“yawuzqa yüz ursa yüzi suwlanur / kiçigke köz açsa **bedüklük** bulur” (KB 114:12)

“bedüklük” (KB 136:18); “bedüklük” (KB 163:2); “bedüklük” (KB 177:23); “bedüklük” (KB 187:11); “bedüklük” (KB 192:12); “bedüklük” (KB 197:3)

beglik<**beg**+**lik**+Ø “beylik”

“muqadıp ayur bir kün oldrup özi / bedük iş bu **beglik** işi hem sözi” (KB 22:24)

“bu **beglik** uluğluq idi edğü neñ / yorıqı köni erse ay qızğu eñ” (KB 23:5)

“beglik” (KB 58:22); “beglik” (KB 58:26)

çığaylıq<**çığay**+**lıq**+Ø “fakirlik”

“bu iki kılıqtın ıduq qut qaçar / ol erke **çığaylıq** yolını açar” (KB 54:28)

“bor içme zināqa qatılma qader / bu iki **çığaylıq** tonını keder” (KB 54:30)

“çığaylıq” (KB 80:29); “çığaylıq” (KB 111:5); “çığaylıq” (KB 130:14); “çığaylıq” (KB 131:11); “çığaylıq” (KB 166:19)

edğülük<**edğü**+**lük**+Ø “iyilik”

“örüg bol amul bol tüzün bol silig / kamuğ **edğülükke** tegürgil elig” (KB 57:22)

“uquştın kelür kör kamuğ **edğülük** / biligin bedür er bolur belğülük” (KB 71:24)

“edgölük” (KB 72:27); “edgölük” (KB 185:28)

edizlik<**ediz+lik+Ø** “yükselmek”

“**edizlik** tiledi süzük cân turuğ / uçup bardı cân kaldı kalbüd kuruğ” (KB 60:29)

ersiglik<**ersig+lik+Ø** [ersig: adama benzer (çocuk)(DLT, 2018:643)]

“yağıka katıg bolsa **ersigliki** / körür közke suw birse körklüglüki” (KB 80:18)

“ersiglik” (KB 93:8)

esenlik<**esen+lik+Ø** “esenlik”

“kızıl til kılur kısga yaşığ seni / **esenlik** tilese katıg ba anı” (KB 41:6)

“**esenlik** kerek erke neñ eksümez / tiriglik kerek kuşka meñ eksümez” (KB 49:27)

“esenlik” (KB 56:2); “esenlik” (KB 118:25); “esenlik” (KB 122:27); “esenlik” (KB 136:26)

ğarîblıq<**ğarîb+lıq+Ø** “garip olma hali”

“**ğarîblıq** yerinde kerek bolga neñ / bu elgim tarusa sarıg kılga eñ” (KB 24:1)

“ğarîblıq” (KB 24:21)

inçlik<**inç+lik+Ø** “rahatlık”

“kılıç baldu saqçı tutun ay unur / kılıç saqçı bolsa beg **inçlik** bulur” (KB 82:16)

“kılıç teprer erken yağı tepremez / kılıç kınka kirse beg **inçlik** yemez” (KB 82:17)

“tuğar qut küni ilke **inçlik** bolur / dirğa bu yañlıg kişiler ölür” (KB 83:16)

“inçlik” (KB 112:10); “inçlik” (KB 118:26); “inçlik” (KB 200:8); “inçlik” (KB 206:6)

işlik<**iş+lik+Ø** “arkadaşlık”

“biregü tutar iş kişig teñrilik / bu **işlik** içinde yok ol egrilik” (KB 152:7)

“işlik” (KB 152:8)

karılıq<**karı+lıq+Ø** “yaşlılık”

“yigitlik negü yıgdi erse maña / **karılıq** kalıp aldı kelgey saña” (KB 20:15)

“ne körklüg künerdi yigitlik küni / **karılıq** yok erse yorisa köni” (KB 45:27)

“karılık” (KB 170:6); “karılık” (KB 205:17); “karılık” (KB 6557); “karılık” (KB 6561)

katıǵlık<katıǵ+lık+Ø “katılık, sertlik”

“ayur ay baǵırsaq maǵu idim / **katıǵlık** yerinde sıǵınu idim” (KB 113:16)

kiçiglik<kiçig+lik+Ø “küçüklük”

“sen ök sen saǵıncım barırmen muǵun / **kiçiglikte** minsiz ǵalır sen bu kün” (KB 50:24)

“kiçiglik” (KB 60:4); “kiçiglik” (KB 64:18); “kiçiglik” (KB 6526)

kişilik<kişi+lik+Ø “insanlık”

“kız ermez kişi kör **kişilik** kız ol / köni ǵın kişilerni ögdi uǵuş” (KB 37:17)

“negü il eşıtgil baǵırsaq kişi / baǵırsaqlık ol kör **kişilik** başı” (KB 55:21)

“**kişilikni** ǵodma ay aslı kişi / kişilik ǵılı tur kişiye tuşı” (KB 63:17)

“kişilik” (KB 63:20); “kişilik” (KB 64:22); “kişilik” (KB 75:26); “kişilik” (KB 79:3);

“kişilik” (KB 93:24); “kişilik” (KB 110:21); “kişilik” (KB 111:7); “kişilik” (KB 112:8);

“kişilik” (KB 116:10); “kişilik” (KB 153:11); “kişilik” (KB 154:28); “kişilik” (KB

208:2); “kişilik” (KB 211:10)

küwençlik<küwenç+lik+Ø

“**küwençlik** tiriglik kötürdi özin / yayıǵ dünyā mindin ewürdi yüzin” (KB 45:21)

konuǵluk<konuǵ+luǵ+Ø “misafirlik”

“üküş törlüǵ ol bu oǵıǵu kişi / telim törlüǵ ol bu **konuǵluk** aşı” (KB 166:1)

könilik<köni+lik+Ø “doǵruluk”

“uǵuşnuǵ eǵ aşnu ǵılıǵı oǵay / **könilik** bile ol yorıǵı yıl ay” (KB 72:20)

“**könilik** mün ol barǵa edǵu asıǵ / bu asǵı bile buldı meǵu tatıǵ” (KB 103:11)

“könilik” (KB 106:29); “könilik” (KB 187:12); “könilik” (KB 188:7); “könilik” (KB 219:3)

körklüǵluk<körklüǵ+lük+Ø “güzellik”

“yaǵıǵa ǵatıǵ bolsa ersiglik / körür közke suw birse **körklüǵluki**” (KB 80:18)

“körklüǵluk” (KB 93:8)

osallık<osal+lık+Ø “gafillik”

“tiriglik keçürdüm **osallık** bile / yigitlikni ıdtım yawalık bile” (KB 47:9)

“bu saklık bile arttı begler ili / **osallık** körü buzdı beglik ulı” (KB 78:14)

“osallık” (KB 78:17); “osallık” (KB 78:19); “osallık” (KB 82:15); “osallık” (KB 218:19)

örüglük<örüg+lük+Ø “sabır”

“**örüglük** amulluk bolur begke körk / bu beglik işiñe bu ol bağı örk” (KB 77:11)

saklık<sak+lık+Ø “uyanıklık”

“ıduğ ol bu beglik arıglık tiler / arıglık bile ilde **saklık** tiler” (KB 76:13)

“saklık” (KB 78:8)

saranlık<saran+lık+Ø “hasislik”

“**saranlıkta** ınğa negü bar adın / iler neñ yeyümez kalır neñ kiñin” (KB 66:2)

siliglik<silig+lik+Ø “zariflik, temizlik”

“amulluk **siliglik** ukuş kılkı ol / ukuşsuz kişiler kamuğ yılkı ol” (KB 27:16)

“uwutluğ kerek ked amul hem silig / **siliglik** bile bilse törlüg bilig” (KB 98:23)

sukluk<suk+luk+Ø “aç gözlülük”

“bu **sukluk** ig ol bir otı yok emi / anı emleyümez bu dünyā kāmı” (KB 77:25)

“çığay kılsa kimni közi **suklukı** / bayutmaz anı bu ajun toklukı” (KB 98:17)

“sukluk” (KB 103:9); “sukluk” (KB 133:15); “sukluk” (KB 171:13); “sukluk” (KB 194:11); “sukluk” (KB 6486)

tamuğluk<tamuğ+luk+Ø “cehennemlik”

“mañar tegdi mundağ biliglig sözi / tamudın yırar tip **tamuğluk** özi” (KB 17:23)

tiñlik<tiñ+lik+Ø

“seniñ boldı dünyā **tiñlik** bile / **tiñlik** bulunsa yatıp ye küle” (KB 83:5)

tokluk<tok+luk+Ø “tokluk”

“çığay kılsa kimni közi **suklukı** / bayutmaz anı bu ajun **toklukı**” (KB 98:17)

“tokluk” (KB 192:5); “tokluk” (KB 194:12)

toluluk<tolu+luk+Ø “doluluk”

“atımerdi ay toldı kılkımlı tolu / erildi **toluluk** tüker öz ölü” (KB 55:15)

uçuzluk<uçuz+luk+Ø “ucuzluk”

“ağırlık üdinde kişig sermedi / **uçuzluk** üdinde tapuğ kesmedi” (KB 67:17)

“kara kılkımlı begke kereksiz yağuk / yağuk bolsa begke **uçuzluk** anuk” (KB 80:12)

“uçuzluk” (KB 137:25); “uçuzluk” (KB 142:8); “uçuzluk” (KB 148:24); “uçuzluk” (KB 175:22); “uçuzluk” (KB 189:21); “uçuzluk” (KB 6446)

uluğluk<uluğ+luk+Ø “ululuk”

“bu beglik **uluğluk** idi edgü neñ / yorıkı köni erse ay kızgu eñ” (KB 23:5)

“saña tegse beglik **uluğluk** ok a / kiçiklig anuk tut özün bolguğa” (KB 26:13)

“uçuzğa ağırlık anıñdın tegir / kiçigke **uluğluk** ol ıdsı kelir” (KB 51:24)

“uluğluk” (KB 85:19); “uluğluk” (KB 88:20); “uluğluk” (KB 91:25); “uluğluk” (KB 136:18); “uluğluk” (KB 147:25); “uluğluk” (KB 148:1); “uluğluk” (KB 151:13); “uluğluk” (KB 162:24); “uluğluk” (KB 175:2); “uluğluk” (KB 177:23); “uluğluk” (KB 177:26); “uluğluk” (KB 183:23); “uluğluk” (KB 184:11); “uluğluk” (KB 187:11); “uluğluk” (KB 192:12); “uluğluk” (KB 217:8); “uluğluk” (KB 217:10); “uluğluk” (KB 221:1); “uluğluk” (KB 6372)

uruğluk<uruğ+luk+Ø

“**uruğluk** kerek hem saķınık köni / könilik öze keçse ötrü küni” (KB 84:3)

yağılık<yağı+luk+Ø “düşmanlık”

“taķı bir **yağılık** asıg yas üçün / bolur bu **yağılık** kılur er öçün” (KB 153:1)

yağukluk<yağuk+luk+Ø “yakınlık”

“ne edgü bolur ol kadaştın yırap / barıp tegse tuşsa **yağukluk** ulap” (KB 122:7)

yakınlık<yakın+luk+Ø “yakınlık”

“kimi tutsa begler öziñe yakın / kamuğ neñ **yakınlık** kılur kör baķın” (KB 28:7)

“yakınlık” (KB 151:6)

yalıuzluk<**yalıuz+luğ+Ø** “yalnızlık”

“kadaşım bu kün anda **yalıuzlukun** / du ‘ā birle bizni qolur muıluğun” (KB 209:21)

yarukluk<**yaruk+luğ+Ø** “nur ve ışık”

“tuğar kün arığ ya arığsız temes / qamuğqa **yarukluk** birür eksümes” (KB 35:30)

“yarukluk” (KB 125:7); “yarukluk” (KB 187:8); “yarukluk” (KB 220:13)

yashık<**yas+lık+Ø** “zarar”

“bir ök erse düşmān miıj ol **yashıkı** / miıjın dostuıj erse bir ol azlıkı” (KB 151:25)

yeglik<**yeg+lik+Ø**

“özün bolsa iki ajun beglikı / bu biş işke yaqma bu ol **yeglikı**” (KB 58:7)

yigitlik<**yigit+lik+Ø** “gençlik”

“küsermen **yigitlikke** öknür özüm / ökünçüm asığ yoğ kesermen sözüm” (KB 20:6)

“kimiıj kırkıta keçse tiriglik yılı / esenleştı erke **yigitlik** tılı” (KB 20:7)

“tatıgerdi barça **yigitlik** işim / ağı kıldı emdi maıa yer aşım” (KB 20:13)

“yigitlik” (KB 20:15); “yigitlik” (KB 45:27); “yigitlik” (KB 47:9); “yigitlik” (KB 60:24); “yigitlik” (KB 137:19); “yigitlik” (KB 170:6); “yigitlik” (KB 175:13); “yigitlik” (KB 186:20); “yigitlik” (KB 202:23); “yigitlik” (KB 203:2); “yigitlik” (KB 205:17); “yigitlik” (KB 220:27); “yigitlik” (KB 6255); “yigitlik” (KB 6521); “yigitlik” (KB 6522); “yigitlik” (KB 6524); “yigitlik” (KB 6525); “yigitlik” (KB 6526); “yigitlik” (KB 6557); “yigitlik” (KB 6561); “yigitlik” (KB 6635)

yokluk<**yok+luğ+Ø** “yokluk”

“ajun mālı terdi özüm suqlukun / qalır neıj barırmen bu kün **yoklukun**” (KB 47:11)

“yokluk” (KB 148:30)

-(I)g+

süçig<**süçı-g+Ø** “her şeyin tatlı olanı”

“tatığ qayda erse tatıqsız bile / **süçig** qayda erse sonunda açığ” (KB 132:5)

“süçig” (KB 132:7)

tapuğ<tap-uğ+Ø “hizmet”

“bayat birsü küç bu tapuğ kılguğa / küdezsü sañar öz **tapuğ** yazguğa” (KB 28:2)

“tapuğ” (KB 28:12); “tapuğ” (KB 28:19); “tapuğ” (KB 59:29)

-(I)C+

ögünç<ögün-ç+Ø “övünç”

“uwutka bolup qorqlıq alplıq kılur / **ögünçe** bolup er özin öldürür” (KB 87:20)

+(I)nç+

basınç<bas-ınç+Ø “basınç”

“bodundın kötürdi qamuğ küç **basınç** / özindin kiterdi yaraqsız kılınç” (KB 69:10)

“basınç” (KB 115:15); “basınç” (KB 119:5)

qorqınç<qork-ınç+Ø “korkunç”

“qayuka baqa körse **qorqınç**turur / sewinçin sora körse azraqerür” (KB 82:22)

sakınç<sak-ınç+Ø “keder, hüzn, gam, kaygı”

“bu ay toldı anca yorıdı bu yañ / ğarıblıq **sakınçı** sarıg kıldı eñ” (KB 24:21)

“sakınç” (KB 50:25)

-(I)ş+

söküş<sök-üş+Ø “küfür, lanet”

“kişi körmedük bolsa altun kümüş / körüp bulsa kılkı kılur miñ **söküş**” (KB 206:26)

+(I)z+

semiz<sem-iz+Ø “semiz, besili”

“bu yawlaq osuğluğturur bu et öz / **semiz** tutsa artuq bolur bu yawuz” (KB 132:19)

“semiz” (KB 132:20)

uçuz<uç+uz+Ø “ucuz”

“tilep bolmağı neñ tilese yawuz / yorımağı söz sözlese sen **uçuz**” (KB 139:17)

“uçuz” (KB 153:23); “uçuz” (KB 163:2); “uçuz” (KB 175:21)

yawuz<**yaw-uz+Ø** “kötü, fena”

“bu yawlak osuğlukturur bu et öz / semiz tutsa artuğ bolur bu **yawuz**” (KB 132:19)

yalıuz<**yalı+uz+Ø** “yalnız, sadece”

“kişi barçaigler kör edgü bolur / saña **yalıuz** ermez bu ig ay unur” (KB 46:1)

“saña tegmedi bu sakınç **yalıuzun** / maña tegdi kadğu sakınçlar uzun” (KB 61:29)

“bu **yalıuzluğunğa** özüm eymenür / tağı bir iş erse saña ay unur” (KB 116:14)

“yalıuz” (KB 124:14); “yalıuz” (KB 126:6); “yalıuz” (KB 126:22); “yalıuz” (KB 127:7); “yalıuz” (KB 128:14); “yalıuz” (KB 173:18); “yalıuz” (KB 204:5); “yalıuz” (KB 209:21); “yalıuz” (KB 6587)

+sıllık+

erksizlik<**erk+sizlik+Ø** “otoritesizlik”

“körü barsa yalıuğ bu **erksizlikin** / nelük munça yawlak kötürdi eğin” (KB 61:12)

uwutsuzluğ<**uwut+suzluğ+Ø** “hayasızlık”

“uwut ol tıdığlı kamuğ teşsizlig / **uwutsuzluğ** erke idi teşsiz ig” (KB 65:18)

3.8. Düşünce Bildiren Fiiller Yapan Şekiller

Kutadgu Bilig adlı eser, içerik bakımından dört ana karakterin konuşması ve düşünceleri şeklinde ilerlediğinden bu düşüncelerin fiil türü ile aktarıldığı örnekler karşımıza çıkmaktadır. Düşüncelerin aktarımında eserde toplamda 13 örnek ve 2 şekil tespit edilmiştir.

+A-

meñize<**meñiz+e-Ø** “benzemek”

“anıñ oğsağı yok azu **meñzegi** / neteglikke yetmez halâyık ögi” (KB 6a:6)

“muñar **meñzetür** söz sınamış kişi / sınamış kişi bildi il kün işi” (KB 16:7)

“meñze-” (KB 32:15); “meñze-” (KB 32:24)

+IA-

azla-<az+la-Ø- “azımsamak”

“azla-” (KB 18:6)

“eren er atında ozin kizledi / tapuğ kıldı yüz yıl anı **azladı**” (KB 120:5)

tapla-<tap+la-Ø-

“amu sznı yısa uu **taplamaz** / kerek sznı sözler kişi kizlemez” (KB 14:3)

“bu begler tapısı ze ıl tapuğ / begi **taplasa** tapı açtı apu” (KB 36:13)

“tapla-” (KB 36:19); “tapla-” (KB 58:6); “tapla-” (KB 135:14); “tapla-” (KB 137:1)

yegle-<yeg+le-Ø “tercih etmek”

“yanut birdi gdli ilig utı / zm **yegledki** bu ullu atı” (KB 74:21)

3.9. Düşünce Bildiren İsimler Yapan ekiller

Kutadgu Bilig adlı eser, içerik bakımından dört ana karakterin konuşması ve düşünceleri şeklinde ilerlediinden bu düşüncelerin isim türü ile aktarıldığı 17 örnek ve 3 ekil karşımıza çıkmaktadır. Düşünce Bildiren Fiiller balıında olduğu gibi Düşünce Bildiren İsimler balıı altında da çok fazla örneğe rastlanmamakla beraber fikirlerin aktarımında genelde yapım eki kullanılmamış ya da balama bakıldığında farklı bir fonksiyonu karşılayan yapım eki şekilleri tespit edilip farklı başlıklar altında listelenmilerdir.

-(I)k+

sizik<siz-ik+Ø “phe”

“saa ma **siziksiz** bu d kel ol / osal bolma ağır z ölçü ol” (KB 60:10)

“ulusı bedük tutsa begler kl / **siziksiz** uuzlu krr ay oul” (KB 81:21)

“ot dtı boduna buzuldu ili / ykıldı **siziksiz** bu beglik ulı” (KB 82:10)

“sizik” (KB 83:27); “sizik” (KB 86:26); “sizik” (KB 87:24); “sizik” (KB 89:26); “sizik” (KB 139:13); “sizik” (KB 152:19); “sizik” (KB 153:30); “sizik” (KB 165:24); “siziksiz” (KB 175:15); “sizik” (KB 6430)

tanu<tanu-+Ø “tanık, ahit”

“bu szke **tanuı** munu bu söz ol / szie baa körse ma ‘n tuz ol” (KB 81:15)

“tanuḫ” (KB 141:24)

+IIk+

tanuḫ+luḫ+Ø “şahitlik”

“yağıdın negü teg yaruḫluḫ bolur / yağı atı yaska **tanuḫluḫ** birür” (KB 125:7)

+(I)nç+

saḫınç < ***sak+ınç+Ø** “keder, hüzn, gam, kaygı” (*sak+ınç+Ø, Gülensoy, 2007:718)

“idi kısğa özlüg bu yalḫuḫ özi / **saḫınçı** uzun hem bedük til sözi” (KB 61:11)

3.10. Hareket Yapan Şekiller

Eserde anlatımı kuvvetlendirmek ve hareketi direkt olarak aktarmak istenilen yerlerde Hareket üst fonksiyonunda birçok farklı şekil ve örnek karşımıza çıkmaktadır. Hareket üst fonksiyonunda sıkça tespit edilen yapım eki şekilleri, eserin yapısı gereği birçok beyitte karşımıza çıkmaktadır. Fillerin sahip olduğu hareket, fiilin olduğu her kelimedede mevcuttur fakat bu üst fonksiyona sahip örneklerde direkt olarak hareketi algılatma görevi üstlenen yapım eki şekilleri Hareket üst fonksiyonunun kabulüne sebep olmuştur. Eserde, 59 örnekte hareket üst fonksiyonu tespit edilmiştir.

+A-

öğren-<**ög(ü)r+e-n-Ø**- “öğrenmek”

“ḫamuḡ törlüg erdem tükel **öğrenip** / yorır erdi erdem eligke alıp” (KB 23:17)

+DA-

ünde-<**ün+de-Ø**- “seslenmek”

“ilig bir kün ay toldını **ündedi** / orun birdi oldur tiyü imledi” (KB 40:26)

+IA-

başla-<**baş+la-Ø**- “başlamak”

“bayat atı birle sözüḡ **başladım** / törütgen igidgen keçürgen idim” (KB 11:25)

“seniḡdin ḫolup küç bu söz **başladım** / tükel ḫılḡuḫa küç sen ök bir idim” (KB 20:23)

“bu saḫlık bile kör ilin **başladı** / ḫutı künde arttı örü yoḫladı” (KB 22:22)

“başla-” (KB 55:7); “başla-” (KB 61:20); “başla-” (KB 75:3); “başla-” (KB 76:20);
“başla-” (KB 77:12); “başla-” (KB 86:22); “başla-” (KB 98:8); “başla-” (KB 98:27);
“başla-” (KB 101:26); “başla-” (KB 136:12); “başla-” (KB 145:8); “başla-” (KB 158:28)

bekle-<***bek+le-Ø-** “bağlamak” [bek: sağlam, sıkı (DLT, 1986: 79)]

“meni buldaçı er tutup **beklese** / kaçumazmen andın söz aydım kese” (KB 31:16)

“bekle-” (KB 32:12)

imle-<**im+le-Ø-** “işaretlemek”

“kirip turdı ay toldı utru örü / ilig **imledi** kelgil oldur berü” (KB 28:24)

“başıp kördi ilig közin **imledi** / işâret bile kelgil oldur tedi” (KB 33:24)

“imle-” (KB 40:26); “imle-” (KB 177:4); “imle-” (KB 203:7)

işle-<**iş+le-Ø-** “çalışmak”

“elig urmış işke başıp **işlemiş** / bilig işke tutmış bodun başlamış” (KB 16:17)

“işle-” (KB 22:12); “işle-” (KB 24:6); “işle-” (KB 75:3)

kizle-<**kiz+le-Ø-** “gizlemek”

“yana sözledin sen yeme sözledim / sewe baqtın erse yüzüm **kizledim**” (KB 30:10)

sawla-<**saw+la-Ø-** “söylemek”

“ilig aydı edğü tuçı ögdilür / müni bu isizler ara **sawlanur**” (KB 39:7)

sözle-<**söz+le-Ø-** “söylemek”

“bilip **sözlese** söz biligke sanur / biligsiz sözi öz başını yiyür” (KB 13:17)

“üküş **sözlese** yaşıadı il bilig / yana **sözlemese** ağın il tilig” (KB 13:21)

“kamuğ sözni yığsa ukuş taplamaz / kerek sözni **sözler** kişi kizlemez” (KB 14:3)

“sözle-” (KB 14:4); “sözle-” (KB 14:13); “sözle-” (KB 14:21); “sözle-” (KB 14:23);

“sözle-” (KB 17:5); “sözle-” (KB 17:7); “sözle-” (KB 17:19); “sözle-” (KB 19:23);

“sözle-” (KB 20:1); “sözle-” (KB 24:13); “sözle-” (KB 24:28); “sözle-” (KB 25:6);

“sözle-” (KB 25:14); “sözle-” (KB 26:3); “sözle-” (KB 28:22); “sözle-” (KB 29:23);

“sözle-” (KB 30:10); “sözle-” (KB 30:17); “sözle-” (KB 33:5); “sözle-” (KB 33:17);

“sözle-” (KB 33:23); “sözle-” (KB 34:2); “sözle-” (KB 34:3); “sözle-” (KB 37:15);

“sözle-” (KB 39:1); “sözle-” (KB 39:5); “sözle-” (KB 41:1); “sözle-” (KB 41:4); “sözle-” (KB 41:10); “sözle-” (KB 41:12); “sözle-” (KB 41:19); “sözle-” (KB 41:28); “sözle-” (KB 42:2); “sözle-” (KB 42:3); “sözle-” (KB 42:14); “sözle-” (KB 42:23); “sözle-” (KB 43:2); “sözle-” (KB 43:13); “sözle-” (KB 43:14); “sözle-” (KB 43:18); “sözle-” (KB 43:20); “sözle-” (KB 44:1); “sözle-” (KB 44:2); “sözle-” (KB 44:3); “sözle-” (KB 44:24); “sözle-” (KB 55:3); “sözle-” (KB 55:4); “sözle-” (KB 57:13); “sözle-” (KB 63:15); “sözle-” (KB 65:11); “sözle-” (KB 71:13); “sözle-” (KB 74:13); “sözle-” (KB 74:15); “sözle-” (KB 74:16); “sözle-” (KB 74:17); “sözle-” (KB 74:18); “sözle-” (KB 74:19); “sözle-” (KB 75:18); “sözle-” (KB 76:15); “sözle-” (KB 80:3); “sözle-” (KB 83:19); “sözle-” (KB 84:20); “sözle-” (KB 92:9); “sözle-” (KB 95:5); “sözle-” (KB 95:6); “sözle-” (KB 99:14); “sözle-” (KB 100:20); “sözle-” (KB 101:14); “sözle-” (KB 108:18); “sözle-” (KB 111:1); “sözle-” (KB 115:12); “sözle-” (KB 118:3); “sözle-” (KB 125:9); “sözle-” (KB 126:22); “sözle-” (KB 126:25); “sözle-” (KB 126:29); “sözle-” (KB 127:23); “sözle-” (KB 127:24); “sözle-” (KB 128:15); “sözle-” (KB 128:21); “sözle-” (KB 135:11); “sözle-” (KB 136:8); “sözle-” (KB 136:9); “sözle-” (KB 139:5); “sözle-” (KB 139:17); “sözle-” (KB 141:9); “sözle-” (KB 141:10); “sözle-” (KB 141:12); “sözle-” (KB 141:27); “sözle-” (KB 143:11); “sözle-” (KB 143:23); “sözle-” (KB 146:6); “sözle-” (KB 146:13); “sözle-” (KB 148:9); “sözle-” (KB 152:26); “sözle-” (KB 155:15); “sözle-” (KB 155:21); “sözle-” (KB 155:26); “sözle-” (KB 156:10); “sözle-” (KB 156:14); “sözle-” (KB 156:19); “sözle-” (KB 156:20); “sözle-” (KB 156:23); “sözle-” (KB 160:5); “sözle-” (KB 165:4); “sözle-” (KB 169:19); “sözle-” (KB 175:11); “sözle-” (KB 175:26); “sözle-” (176:13); “sözle-” (KB 178:5); “sözle-” (KB 181:2); “sözle-” (KB 194:19); “sözle-” (KB 196:3); “sözle-” (KB 196:5); “sözle-” (KB 204:19); “sözle-” (KB 207:16); “sözle-” (KB 211:13); “sözle-” (KB 221:6); “sözle-” (KB 6505); “sözle-” (KB 6620); “sözle-” (KB 6628)

yañkula-*<yañku+la-Ø-* “yankılanmak”

“kökiş turna kökte ünün **yañkular** / tizilmiş titir teg uçar yilgürer” (KB 10:7)

yokla-*<yok+la-Ø-* “çıkmaq, yükselmek”

“bu saqlık bile kör ilin başladı / ıutı künde arttı örü **yokladı**” (KB 22:22)

“yokla-” (KB 33:1)

+lIn-

yuwulun-<yuw+lun-Ø- “kendi kendine yuvarlanmak”

“neteg kim orunsuz topık **yuwulunur** / anı teg me devlet özüm tegzinür” (KB 30:7)

3.11. İstek Bildiren Fiiller Yapan Şekiller

Kutadgu Bilig adlı eserde, yarına olan temennilerde karşımıza iki kelime türünden de örnekler çıkmaktadır. “İstek Bildiren Fiiller” üst fonksiyonunda isimlere göre daha az örnekle karşılaşılmamasının sebepleri temennileri dilek istek boyutunda ele alan Yusuf Has Hâcib’in bu gibi durumlarda fiil yerine isim kullanmayı tercih etmesidir. Eserde toplamda 17 örnek ve 2 şekil tespit edilmiştir.

+Ad-

kutad-<kut+ad-Ø- “şans, talih, baht sahibi olmak”

“ajun tuttı tawğaç uluğ buğra han / **ķutadsu** atı birsü iki cihân” (KB 10:20)

+lA-

ārzūla-<ārzū+la-Ø- “arzûlamak”

“özüm **ārzûladı** anıñ tapğıña / tapıngalı keldim anıñ kapğıña” (KB 25:20)

“sewer barça yalñuķ tiler **ārzūlar** / anı ķoldaķılar nelūk buldılar” (KB 38:24)

“ajun bodnı eştip anı **ārzūlap** / awa yıglu keldi añar öz ulap” (KB 23:12)

“ārzūla-” (KB 73:11); “ārzūla-” (KB 106:24); “ārzūla-” (KB 118:29); “ārzūla-” (KB 127:28); “ārzūla-” (KB 140:14); “ārzūla-” (KB 182:16); “ārzūla-” (KB 182:19); “ārzūla-” (KB 183:15)

başla-<baş+la-Ø- “başlamak”

“öziñe basut kılsa iş **başlasa** / özi tınsa anca ol iş işlese” (KB 22:3)

edle-<ed+le-Ø- “umursamak, aldırmak”

“munı **edleyinmen** bu bolsun ķişı / ķişı bolmış asğın tusulğay tuşı” (KB 64:17)

işle-<iş+le-Ø- “çalışmak”

“öziñe basut kılsa iş **başlasa** / özi tınsa anca ol iş **işlese**” (KB 22:3)

“işle-” (KB 24:2)

kizle-<kiz+le-Ø- “gizlemek”

“ilig aydı uktum bu sözni yeme / takı bir sözüm bar sen ay **kizleme**” (KB 43:8)

3.12. İstek Bildiren İsimler Yapan Şekiller

Kutadgu Bilig adlı eserde yarına olan temennilerde karşımıza iki kelime türünden de örnekler çıkmaktadır. “İstek Bildiren Fiiller” üst fonksiyonunda isimlere göre daha az örneklerle karşılaşılmasının sebepleri temennileri dilek istek boyutunda ele alan Yusuf Has Hâcib’in bu gibi durumlarda fiil yerine isim kullanmayı tercih etmesidir. Eserde toplamda 126 örnek ve 4 şekil tespit edilmiştir. En çok tespiti yapılan şekil “-(I)k+” şeklidir. Bu şekil Türk dilinde sıkça kullanılan bir şekil olması hasebiyle pek çok üst ve alt fonksiyonda karşımıza çıkmaktadır.

+CA+

tilekçe<tilek+çe+Ø “dilediğince”

“ne edgü neğerdi bu devlet kelip / yana barmaz erse **tilekçe** yelip” (KB 45:25)

“tilekçe” (KB 85:26)

-I+

tolu<tol-u+Ø “dolu”

“sewerin esen tut yağsın kötür / sewinçin **tolu** tut sakınçın çotur” (KB 11:19)

-(I)k+

tilek<tile-k+Ø “dilek”

“**tilekim** sözerdi ay bilge бүгү / ukuşuğ biligig özüm sözlegü” (KB 17:19)

“**tilekke** tegir ol bu yañlıg kişi / ikigü ajunda itiglig işi” (KB 19:2)

“**tilekin** bulur edgü künde yañı / isizniñ küniñe miñ artar muñı” (KB 19:20)

“tilek” (KB 22:12); “tilek” (KB 24:25); “tilek” (KB 24:29) ; “tilek” (KB 24:30); “tilek” (KB 25:4); “tilek” (KB 25:5); “tilek” (KB 25:17); “tilek” (KB 25:21); “tilek” (KB 26:28); “tilek” (KB 27:3); “tilek” (KB 27:22); “tilek” (KB 27:23); “tilek” (KB 28:4); “tilek” (KB 28:8); “tilek” (KB 28:14); “tilek” (KB 28:17); “tilek” (KB 28:21); “tilek” (KB 30:20);

“tilek” (KB 33:8); “tilek” (KB 35:21); “tilek” (KB 37:6); “tilek” (KB 40:16); “tilek” (KB 44:8); “tilek” (KB 44:22); “tilek” (KB 44:28); “tilek” (KB 45:25); “tilek” (KB 46:16); “tilek” (KB 47:14); “tilek” (KB 47:15); “tilek” (KB 49:28); “tilek” (KB 52:5); “tilek” (KB 52:19); “tilek” (KB 52:22); “tilek” (KB 54:14); “tilek” (KB 55:10); “tilek” (KB 57:6); “tilek” (KB 57:28); “tilek” (KB 63:29); “tilek” (KB 64:8); “tilek” (KB 64:21); “tilek” (KB 65:4); “tilek” (KB 66:13); “tilek” (KB 68:26); “tilek” (KB 70:10); “tilek” (KB 70:12); “tilek” (KB 70:14); “tilek” (KB 71:3); “tilek” (KB 71:5); “tilek” (KB 72:29); “tilek” (KB 72:30); “tilek” (KB 73:6); “tilek” (KB 79:14); “tilek” (KB 80:9); “tilek” (KB 81:28); “tilek” (KB 85:26); “tilek” (KB 86:16); “tilek” (KB 90:30); “tilek” (KB 91:24); “tilek” (KB 92:6); “tilek” (KB 96:1); “tilek” (KB 99:9); “tilek” (KB 100:8); “tilek” (KB 101:22); “tilek” (KB 102:3); “tilek” (KB 109:17); “tilek” (KB 111:22); “tilek” (KB 112:11); “tilek” (KB 113:1); “tilek” (KB 114:26); “tilek” (KB 116:19); “tilek” (KB 117:5); “tilek” (KB 122:23); “tilek” (KB 122:26); “tilek” (KB 122:27); “tilek” (KB 123:4); “tilek” (KB 123:6); “tilek” (KB 123:7); “tilek” (KB 126:9); “tilek” (KB 127:24); “tilek” (KB 128:26); “tilek” (KB 130:11); “tilek” (KB 132:16); “tilek” (KB 132:21); “tilek” (KB 133:18); “tilek” (KB 133:27); “tilek” (KB 136:1); “tilek” (KB 136:22); “tilek” (KB 141:5); “tilek” (KB 141:15); “tilek” (KB 142:14); “tilek” (KB 144:15); “tilek” (KB 144:23); “tilek” (KB 144:24); “tilek” (KB 146:4); “tilek” (KB 146:8); “tilek” (KB 147:8); “tilek” (KB 153:9); “tilek” (KB 158:28); “tilek” (KB 163:6); “tilek” (KB 171:17); “tilek” (KB 172:19); “tilek” (KB 178:18); “tilek” (KB 178:19); “tilek” (KB 179:14); “tilek” (KB 182:17); “tilek” (KB 182:19); “tilek” (KB 195:28); “tilek” (KB 196:1); “tilek” (KB 196:2); “tilek” (KB 197:23); “tilek” (KB 201:21); “tilek” (KB 206:4); “tilek” (KB 210:13); “tilek” (KB 211:9); “tilek” (KB 214:2); “tilek” (KB 219:3); “tilek” (KB 221:4); “tilek” (KB 6248); “tilek” (KB 6504); “tilek” (KB 6614)

-(I)g+

tapuğ<tap-uğ+Ø “hizmet”

“negüke yorırmen bu yerde kuruğ / iligke barayn kılayın **tapuğ**” (KB 23:19)

3.13. Meslek İsimleri Yapan Şekiller

Kutadgu Bilig adlı eserde meslek ismi yapma amacıyla kullanılan tek şekil +CI+ şeklidir. “+CI+” şekli Türk dilinin tarihi boyunca en sık karşımıza çıkan ek şekillerinden biridir.

Genel anlamda meslek ismi yaptığı tespit edilen bu şekil, farklı görevlerde de karşımıza çıkabilir fakat şu anlık Kutadgu Bilig adlı eserde tek bir fonksiyonu tespit edilmiştir. Bu şekile ait eserde toplam 153 örnek ve tek şekil tespit edilmiştir. Meslek isimleri üst fonksiyonunda; Askerlile İlgili Meslek İsimleri, Avcılıkla İlgili Meslek İsimleri, Büyücülükle İlgili Meslek İsimleri, Devlet Yönetimi İle İlgili Meslek İsimleri, Dilencilik İle İlgili Meslek İsimleri, Eğlence Yaşamı İle İlgili Meslek İsimleri, Giyim İle İlgili Meslek İsimleri, Hayvancılıkla İlgili Meslek İsimleri, Hizmet İle İlgili Meslek İsimleri, Koruma İle İlgili Meslek İsimleri, Sağlıkla İlgili Meslek İsimleri, Ticaret İle İlgili Meslek İsimleri, Yeme- İçme İle İlgili Meslek İsimleri, Yöneticilikle İlgili Meslek İsimleri olmak üzere 14 alt fonksiyon tespit edilmiştir.

3.13.1. Askerlikle İlgili Meslek İsimleri Yapan Şekiller

+CI+

oķçı<oķ+çı+Ø “oķçı”

“çerigde bir ança busuğka kigür / yadağ **oķçı** tuşrup öñdün yügür” (KB 90:8)

“oķçı” (KB 161:20)

yaçı<ya+çı+Ø “yaycı”

“temürçi etükçi yana kırmaçı / ya sırçı bedizçi ya oķçı **yaçı**” (KB 161:20)

yağıçı<yağı+çı+Ø “harpçi”

“ürün kırğıl artuķ **yağıçı** bolur / **yağıçı** bolur hem yarağçı bolur” (KB 90:10)

3.13.2. Avcılıkla İlgili Meslek İsimleri Yapan Şekiller

+CI+

awçı<aw+çı+Ø “avcı”

“çögenke ked erse atar erse oķ / yime kuşçı **awçı** ajunda ozuķ” (KB 99:7)

kuşçı<kuş+çı+Ø “kuş avcısı”

“çögenke ked erse atar erse oķ / yime **kuşçı** awçı ajunda ozuķ” (KB 99:7)

3.13.3. Büyüculükle İlgili Meslek İsimleri Yapan Şekiller

+CI+

afsünçî<afsun+çı+Ø “efsuncu”

“bularda basa keldi **afsünçîlar** / bu yıl yeklig igke bu ol emciler” (KB 157:26)

3.13.4. Devlet Yönetimi İle İlgili Meslek İsimleri Yapan Şekiller

+CI+

ağıçî<ağı+çı+Ø “hazinedar”

“**ağıçî** bitigçî ya iş tutğuçî / ya tonçî etükçî ‘āmil bolğuçî” (KB 94:13)

“**ağıçî** negü teg kerek ay maña / añar bütse begler yitürse neçe” (KB 102:24)

“ağıçî” (KB 103:24); “ağıçî” (KB 105:11); “ağıçî” (KB 147:6); “ağıçî” (KB 150:6)

bitigçî<bitig+çı+Ø “yazıcı”

“ağıçî **bitigçî** ya iş tutğuçî / ya tonçî etükçî ‘āmil bolğuçî” (KB 94:13)

“**bitigçî** negü teg kerek ay tetig / añar beg inanıp bititse bitig” (KB 100:13)

“bitigçî” (KB 100:16); “bitigçî” (KB 100:17); “bitigçî” (KB 101:6) ; “bitigçî” (KB 102:8); “bitigçî” (KB 102:13); “bitigçî” (KB 109:10); “bitigçî” (KB 147:6); “bitigçî” (KB 150:7)

sözçî<söz+çı+Ø “sözcü”

kalı yol kesilse ıpauğ başçısı / yana kurgü bolsa er at **sözçisi**” (KB 95:30)

3.13.5. Dilencilik İle İlgili Meslek İsimleri Yapan Şekiller

+CI+

karakçî<karak+çı+Ø “dilenci, hırsız”

“kayu oğrı tevlig **karakçî** kunuğ / kayusu basımçı ölüçî kıruğ” (KB 68:6)

3.13.6. Eğlence Yaşamı İle İlgili Meslek İsimleri Yapan Şekiller

+CI+

timçî<tim+çı+Ø “içki tüccarı”

“yağı ol bu bor **timçi** iltür kümüş / kılınçı tütüş boldı kılkı uruş” (KB 81:1)

3.13.7. Giyimle İlgili Meslek İsimleri Yapan Şekiller

+CI+

etükçi< **etük**+**çi**+**Ø** “ayakkabıcı”

“temürçi **etükçi** yana kırmaçı / ya sırçı bedizçi ya oğçı yaçı” (KB 161:20)

kırmaçı<**kırma**+**çı**+**Ø** “derici”

“temürçi etükçi yana **kırmaçı** / ya sırçı bedizçi ya oğçı yaçı” (KB 161:20)

sırçı<**sır**+**çı**+**Ø** “cilacı”

“temürçi etükçi yana kırmaçı / ya **sırçı** bedizçi ya oğçı yaçı” (KB 161:20)

bedizçi<**bediz**+**çi**+**Ø** “boyacı”

“temürçi etükçi yana kırmaçı / ya sırçı **bedizçi** ya oğçı yaçı” (KB 161:20)

3.13.8. Hayvancılıkla İlgili Meslek İsimleri Yapan Şekiller

+CI+

igdişçi<**igdiş**+**çi**+**Ø** “hayvan yetiştiricisi, besici”

“munında basa ol bu **igdişçiler** / kamuğ yılkılarğa bular başçılar” (KB 160:28)

“igdişçi” (KB 161:15)

koyçı<**koy**+**çı**+**Ø** “çoban” [koy:koyun DLT, 2018:732]

“bodun koy sanı ol begi **koyçısı** / bağırsak kerek koyğa koy kütçisi” (KB 57:19)

kütçi<**küt**+**çi**+**Ø** “çoban”

“bodun koy sanı ol begi koyçısı / bağırsak kerek koyğa koy **kütçisi**” (KB 57:19)

temürçi<**temür**+**çi**+**Ø** “demirci”

“temürçi etükçi yana kırmaçı / ya sırçı bedizçi ya oğçı yaçı” (KB 161:20)

3.13.9. Hizmet İle İlgili Meslek İsimleri Yapan Şekiller

+CI+

başçı<baş+çı+Ø“kapıcı”

kalı yol kesilse kapuğ **başçısı** / yana kirgü bolsa er at sözçisi” (KB 95:30)

işçi<iş+çi+Ø“işçi”

“kalı eđgü bolsa bodun başçısı / kamuğ eđgü boldı anıñ **işçisi**” (KB 38:19)

“bayat kimni erse kötürse kutun / anar **işçi** birür yarağlıg bütün” (KB 68:30)

“işçi” (KB 68:31); “işçi” (KB 69:8); “işçi” (KB 84:28); “işçi” (KB 85:30); “işçi” (KB 86:1); “işçi” (KB 86:2); “işçi” (KB 104:2)

tapuğçı<tap-uğ+çı+Ø “hizmetçi”

“**tapuğçı** yañılsa oqıtğu kerek / negüke yañılmış ayıtğu kerek” (KB 29:15)

“tapınsa **tapuğçı** begiñe kalı / qatıg tutğu begler sewinçi yolu” (KB 36:12)

“tapuğçı” (KB 36:14); “tapuğçı” (KB 40:17); “tapuğçı” (KB 59:27); “tapuğçı” (KB 62:1); “tapuğçı” (KB 68:24); “tapuğçı” (KB 73:3); “tapuğçı” (KB 73:4); “tapuğçı” (KB 73:6); “tapuğçı” (KB 91:20); “tapuğçı” (KB 91:30); “tapuğçı” (KB 94:29); “tapuğçı” (KB 96:30); “tapuğçı” (KB 98:10); “tapuğçı” (KB 102:10); “tapuğçı” (KB 102:11); “tapuğçı” (KB 103:22); “tapuğçı” (KB 105:9); “tapuğçı” (KB 105:10); “tapuğçı” (KB 105:11); “tapuğçı” (KB 105:27); “tapuğçı” (KB 106:3); “tapuğçı” (KB 110:1); “tapuğçı” (KB 110:5); “tapuğçı” (KB 110:8); “tapuğçı” (KB 110:19); “tapuğçı” (KB 110:20); “tapuğçı” (KB 110:23); “tapuğçı” (KB 110:29); “tapuğçı” (KB 111:15); “tapuğçı” (KB 111:6); “tapuğçı” (KB 111:19); “tapuğçı” (KB 111:20); “tapuğçı” (KB 116:9); “tapuğçı” (KB 137:4); “tapuğçı” (KB 146:18); “tapuğçı” (KB 147:5); “tapuğçı” (KB 148:2); “tapuğçı” (KB 148:16); “tapuğçı” (KB 150:16); “tapuğçı” (KB 172:7); “tapuğçı” (KB 198:25)

töşekçi<töşek+çi+Ø “yatakçı”

“idişçi **töşekçi** yime aşçıka / tüzü köz kemişse yime tuğcıkı” (KB 96:17)

3.13.10. Koruma İle İlgili Meslek İsimleri Yapan Şekiller

+CI+

sağçı<sağ+çı+Ø “bekçi”

“kılıç baldu boldı bu il **sağçısı** / kılıçın alır il bodun başçısı” (KB 82:13)

“sakçı” (KB 82:16)

3.13.11. Sağlıkla İlgili Meslek İsimleri Yapan Şekiller

+CI+

otaçı<**ota**+**çı**+Ø “hekim” [ota-: Oğuz lehçesinde, ilaçla tedavi etmek (DLT, 2015: 779)]

“**otaçı** tirildi tamur kördiler / ol ig kem ne ermiş ayu birdiler” (KB 45:9)

“kerek tut **otaçı** kerek erse kam / ölüglük hergiz asığ kılmaz em” (KB 45:13)

“otaçı” (KB 50:5); “otaçı” (KB 81:12); “otaçı” (KB 157:20); “otaçı” (KB 158:2)

3.13.12. Ticaret İle İlgili Meslek İsimleri Yapan Şekiller

+CI+

satıgçı<**satıg**+**çı**+Ø “satıcı”

“bu yanlıg bolur bu **satıgçı** kamuğ / katılıgıl olarka açuk tut kapuğ” (KB 160:17)

“satıgçı” (KB 160:24); “satıgçı” (KB 160:26)

3.13.13. Yeme-İçme İle İlgili Meslek İsimleri Yapan Şekiller

+CI+

aşçı<**aş**+**çı**+Ø “aşçı”

“idişçi töşekçi yime **aşçıka** / tüzü köz kemişse yime tuğçıka” (KB 96:17)

“aşçı” (KB 109:10)

idişçi<**idiş**+**çi**+Ø “şarapçı”

“**idişçi** töşekçi yime aşçıka / tüzü köz kemişse yime tuğçıka” (KB 96:17)

“idişçi” (KB 109:10)

3.13.14. Yöneticilikle İlgili Meslek İsimleri Yapan Şekiller

+CI+

başçı<**baş**+**çı**+Ø “yönetici, amir”

“kalı edgü bolsa bodun **başçısı** / kamuğ edgü boldı anıñ işçisi” (KB 38:19)

3.14. Nesne İsimleri Yapan Şekiller

Kutadgu Bilig’de “Nesne İsimleri” üst fonksiyonunda toplam 43 örnek tespit edilmiştir. Bu örnekler genellikle günlük hayatta sıkça kullanılan araç ve gereçler olarak dönemin yapısına da ışık tutmaktadır. Aktarımı güçlendirmek ve dönemi anlatmak amacı ile nesnelerden faydalanan eserde “-(g)Ak+”, -(I)g+, “+(I)ç+”, “-(I)k+” ve “+Ilk+” olmak üzere toplamda 5 farklı şekil karşımıza çıkmaktadır.

-(g)Ak+

bıçek<biç-ek+Ø “bıçak”

“bedük bir **bıçekig** eligde tutar / solındın urâğûn oñındın şeker” (KB 33:28)

“bıçek” (34:15); “bıçek” (KB 149:23)

yatğak<yat-ğak+Ø “yatak”

“kıyıksız tapuğ kıldı anda naru / tüni yattı **yatğakta** kündüz örü” (KB 40:22)

“yatğak” (KB 63:26)

-(I)g+

tütsüg<tüt-(ü)s-üg+Ø[Gülensoy, 2007:949]“buhurdan, tütsü”

“kayusı elig sundı **tütsüg** tutar / kayu büvkirer kin ajun yid kıpar” (KB 10:30)

bitig<biti-g+Ø “yazı, kitap, mektup”

“tejikler **bitigde** bitimiş munı / **bitigde** yok erse kim uķğay anı” (KB 17:13)

“sözüm sözledim men bitidim **bitig** / sunup iki ajunnı tutğu elig” (KB 19:23)

“negü il eşit emdi bilge tetig / özi bardı kıodtı biziñe **bitig**” (KB 33:10)

“bitig” (KB 55:18); “bitig” (KB 60:5); “bitig” (KB 60:7); “bitig” (KB 62:7); “bitig” (KB 85:13); “bitig” (KB 118:25); “bitig” (KB 128:15); “bitig” (KB 128:16); “bitig” (KB 128:17); “bitig” (KB 136:9); “bitig” (KB 136:12); “bitig” (KB 136:26); “bitig” (KB 136:27); “bitig” (KB 139:12); “bitig” (KB 141:18); “bitig” (KB 141:24); “bitig” (KB 142:13); “bitig” (KB 142:16); “bitig” (KB 144:10); “bitig” (KB 147:6); “bitig” (KB 179:1); “bitig” (KB 179:4); “bitig” (KB 179:7); “bitig” (KB 212:30)

+(I)ç+

kılıç<kıl+ıç+Ø

“büğü bilge begler bodunğa başı / **kılıç** birle itmiş biligsiz işi” (KB 15:13)

“kılıç” (KB 17:17)

-(I)k+

töşek<töşe-k+Ø

“turup yundı kıldı bu yatğu namāz / **töşek** kıldı yattı udıp bardı az” (KB 121:16)

“**töşek** kıldı yattı kör ögdülmişe / udıp bardı ança kötürdi başa” (KB 13:27)

“**töşek** kıldı yattı sakındı özün / negü sözlegüsi kıdaşı közün” (KB 143:23)

“töşek” (KB 176:24); “töşek” (KB 179:19); “töşek” (KB 204:4); “töşek” (KB 204:5);

“töşek”(KB 223:11); “töşek” (KB 223:13)

+IIk+

muyanlık<muyan+hık+Ø “yola yapılan sebil”

“muḡadı **muyanlıkta** tüşti barıp / keçe yattı anda tünedi serip” (KB 24:12)

3.15. Niteleme İsimleri Yapan Şekiller

Kutadgu Bilig adlı eserde en çok karşımıza çıkan üst fonksiyonlardan olan “Niteleme İsimleri” üst fonksiyonu isimleri anlatırken onların nasıllığını aktarmada sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Eserde anlatımı güçlendirmek adına birçok yerde tasvire başvurulmasından da kaynaklanan bu üst fonksiyonun farklı sebeplerle ortaya çıkan 1082 örneği mevcuttur. Niteleme üst fonksiyonunda karşımıza çıkan yapım eki şekillerindeki ortaklık, eklendikleri kelimelerin nasıllığını ve niteliklerini işaretlemeleridir. Eserin pek çok yerinde karşımıza çıkan Niteleme İsimleri üst fonksiyonundaki yapım ekleri, eserin içeriğinde mevcut olan bilgi aktarımını ve lirik kısımları birbirine bağlayan her iki kısmı da kapsayan önemli bir üst fonksiyondur. Türk dilinin her döneminde pek çok şekli barındırdığını düşündüğümüz bu üst fonksiyon yapım ekleri açısından oldukça önemlidir ve yapım ekleri ile ilgili gelecekte yapılan çalışmalarda üstünde durulması gereken bir fonksiyondur.

-A+

iwe<iw-e+Ø“acele” [iw-: acele etmek (DLT,2018:672)]

“negü il eşitgil biliglig tilin / **iwe** kılmış işler ökünçi yılın” (KB 29:5)

“iwe” (KB 29:6)

+CAk+

alçak: < *al+çak+Ø “alçak”

“meni bulğuçı kılkı **alçak** kerek / köñül kodkı til sözde yumşak kerek” (KB 31:20)

“alçak” (KB 85:17)

+CI+

ajunçı<ajun+çı+Ø “hükümdar”

“ilig kolsa saklan **ajunçı** kişi / bu saklıkerür hem şerî‘at işi” (KB 22:28)

basımçı<basım+çı+Ø “zâlim”

“kayu oğrı tevlig karakçı kunuk / kayusı **basımçı** ölütcü kırık” (KB 68:6)

“basımçı” (KB 89:16)

basutçı<basut+çı+Ø “yardım eden, yardımcı”

“**basutçı** kerek erke yarıçılar / ukuşluğ biliglig bögü elçiler” (KB 22:11)

“**basutçı** kerek barça işni bilir / bilip işlese er tilekke tegir” (KB 22:12)

“basutçı” (KB 22:13); “basutçı” (KB 22:14); “basutçı” (KB 22:15)

okıtçı<okıt+çı+Ø “davetçi”

“**okıtçı** mini ıdtı emdi saña / mini yalnız ıdma ay ersig toña” (KB 128:14)

“okıtçı” (KB 129:5)

tapuğçı<tapuğ+çı+Ø “hizmetçi”

“**tapuğçı** kuluğ men begim sen uluğ / uluğ beg ağırlar **tapuğçı** kuluğ” (KB 63:22)

umduçı<umdu+çı+Ø “menfaatperest”

“yana **umduçı** birle bolma yağuk / siziksiz saña bu yağı bolğay” (KB 152:19)

“umduçı” (KB 154:16)

uşakçı<uşak+çı+Ø “dedikoducu”

“uşakçı kişig kılnma özke yakın / ozunçığ özünđin yırak tut sağın” (KB 191:23)

+gI+

edgü< ed+gü+Ø “iyi”(ed: değır, kıymet, mal Gülensoy, 2007: 444)

edgü< ed-gü “iyi” (ed-: iyileştirmek , Zikri Turan’ın (2020) ders notları)

“ay edgü kılnç aslı edgü uruğ / ajun ıalmasııı sizinsiz ıruruğ” (KB 11:10)

“iki neğ bile er ırarımaz özi / bir edgü kılnçı bir edgü sözi” (KB 13:28)

“tırıglik tilese özün ölmegü / kılnçıñ sözüñ edgü tut ay böğü” (KB 14:1)

“edgü” (KB 15:5); “edgü” (KB 15:9); “edgü” (KB 15:18); “edgü” (KB 15:23); “edgü” (KB 15:26); “edgü” (KB 15:28); “edgü” (KB 16:1); “edgü” (KB 16:2); “edgü” (KB 16:4); “edgü” (KB 16:6); “edgü” (KB 16:8); “edgü” (KB 16:14); “edgü” (KB 16:15); “edgü” (KB 16:19); “edgü” (KB 17:1); “edgü” (KB 17:4); “edgü” (KB 17:23); “edgü” (KB 18:23); “edgü” (KB 19:16); “edgü” (KB 19:18); “edgü” (KB 19:19); “edgü” (KB 19:20); “edgü” (KB 19:25); “edgü” (KB 20:2); “edgü” (KB 23:5); “edgü” (KB 23:6); “edgü” (KB 23:8); “edgü” (KB 23:9); “edgü” (KB 23:11); “edgü” (KB 24:18); “edgü” (KB 25:26); “edgü” (KB 26:3); “edgü” (KB 26:4); “edgü” (KB 26:6); “edgü” (KB 29:7); “edgü” (KB 31:11); “edgü” (KB 32:2); “edgü” (KB 36:27); “edgü” (KB 37:2); “edgü” (KB 37:20); “edgü” (KB 37:22); “edgü” (KB 37:23); “edgü” (KB 38:2); “edgü” (KB 38:3); “edgü” (KB 38:6); “edgü” (KB 38:9); “edgü” (KB 38:10); “edgü” (KB 38:11); “edgü” (KB 38:12); “edgü” (KB 38:13); “edgü” (KB 38:15); “edgü” (KB 38:16); “edgü” (KB 38:18); “edgü” (KB 38:25); “edgü” (KB 38:30); “edgü” (KB 39:7); “edgü” (KB 39:8); “edgü” (KB 39:12); “edgü” (KB 39:19); “edgü” (KB 39:20); “edgü” (KB 39:23); “edgü” (KB 39:24); “edgü” (KB 39:28); “edgü” (KB 40:4); “edgü” (KB 40:5); “edgü” (KB 40:7); “edgü” (KB 40:10); “edgü” (KB 45:25); “edgü” (KB 46:1); “edgü” (KB 46:4); “edgü” (KB 46:25); “edgü” (KB 47:1); “edgü” (KB 47:16); “edgü” (KB 47:22); “edgü” (KB 48:10); “edgü” (KB 48:25); “edgü” (KB 50:27); “edgü” (KB 52:5); “edgü” (KB 52:6); “edgü” (KB 52:10); “edgü” (KB 52:11); “edgü” (KB 52:16); “edgü” (KB 53:30); “edgü” (KB 54:2); “edgü” (KB 55:18); “edgü” (KB 56:13); “edgü” (KB 58:27); “edgü” (KB 58:28); “edgü” (KB 58:30); “edgü” (KB 59:1); “edgü” (KB 59:27); “edgü” (KB 61:21); “edgü” (KB 62:15); “edgü” (KB 62:20); “edgü” (KB 62:25); “edgü” (KB 64:8); “edgü” (KB 64:26); “edgü” (KB 65:15); “edgü” (KB 65:17); “edgü” (KB 65:19); “edgü” (KB

66:14); “edgü” (KB 66:16); “edgü” (KB 66:22); “edgü” (KB 66:28); “edgü” (KB 67:4); “edgü” (KB 68:13); “edgü” (KB 69:6); “edgü” (KB 69:17); “edgü” (KB 70:1); “edgü” (KB 71:6); “edgü” (KB 74:13); “edgü” (KB 76:10); “edgü” (KB 76:12); “edgü” (KB 77:1); “edgü” (KB 77:3); “edgü” (KB 77:4); “edgü” (KB 77:5); “edgü” (KB 79:23); “edgü” (KB 81:17); “edgü” (KB 83:4); “edgü” (KB 83:6); “edgü” (KB 83:27); “edgü” (KB 85:17); “edgü” (KB 85:30); “edgü” (KB 86:1); “edgü” (KB 86:2); “edgü” (KB 86:14); “edgü” (KB 88:2); “edgü” (KB 91:30); “edgü” (KB 92:9); “edgü” (KB 92:15); “edgü” (KB 92:17); “edgü” (KB 92:22); “edgü” (KB 93:24); “edgü” (KB 101:1); “edgü” (KB 101:9); “edgü” (KB 102:1); “edgü” (KB 102:2); “edgü” (KB 102:3); “edgü” (KB 103:12); “edgü” (KB 106:23); “edgü” (KB 106:29); “edgü” (KB 107:10); “edgü” (KB 111:20); “edgü” (KB 112:12); “edgü” (KB 113:29); “edgü” (KB 115:12); “edgü” (KB 115:18); “edgü” (KB 118:27); “edgü” (KB 120:16); “edgü” (KB 120:22); “edgü” (KB 121:11); “edgü” (KB 121:13); “edgü” (KB 121:22); “edgü” (KB 123:3); “edgü” (KB 125:3); “edgü” (KB 125:8); “edgü” (KB 129:26); “edgü” (KB 129:28); “edgü” (KB 131:20); “edgü” (KB 135:15); “edgü” (KB 136:28); “edgü” (KB 137:1); “edgü” (KB 139:18); “edgü” (KB 143:7); “edgü” (KB 144:15); “edgü” (KB 146:13); “edgü” (KB 150:21); “edgü” (KB 151:4); “edgü” (KB 151:30); “edgü” (KB 152:23); “edgü” (KB 152:25); “edgü” (KB 153:10); “edgü” (KB 153:12); “edgü” (KB 153:15); “edgü” (KB 153:19); “edgü” (KB 154:27); “edgü” (KB 155:22); “edgü” (KB 156:10); “edgü” (KB 157:24); “edgü” (KB 158:14); “edgü” (KB 158:24); “edgü” (KB 159:11); “edgü” (KB 160:25); “edgü” (KB 160:26); “edgü” (KB 161:27); “edgü” (KB 162:1); “edgü” (KB 162:11); “edgü” (KB 162:18); “edgü” (KB 162:20); “edgü” (KB 163:5); “edgü” (KB 165:7); “edgü” (KB 169:11); “edgü” (KB 170:5); “edgü” (KB 175:26); “edgü” (KB 175:30); “edgü” (KB 184:6); “edgü” (KB 184:8); “edgü” (KB 185:24); “edgü” (KB 185:25); “edgü” (KB 185:27); “edgü” (KB 185:28); “edgü” (KB 186:1); “edgü” (KB 186:28); “edgü” (KB 189:6); “edgü” (KB 189:7); “edgü” (KB 189:11); “edgü” (KB 189:28); “edgü” (KB 191:3); “edgü” (KB 194:1); “edgü” (KB 199:8); “edgü” (KB 199:9); “edgü” (KB 200:23); “edgü” (KB 200:24); “edgü” (KB 200:25); “edgü” (KB 202:2); “edgü” (KB 206:4); “edgü” (KB 206:12); “edgü” (KB 206:17); “edgü” (KB 206:28); “edgü” (KB 208:16); “edgü” (KB 208:25); “edgü” (KB 210:13); “edgü” (KB 211:11); “edgü” (KB 211:20); “edgü” (KB 212:8); “edgü” (KB 212:17); “edgü” (KB 212:18); “edgü” (KB 212:19); “edgü” (KB 212:20); “edgü” (KB 212:21); “edgü” (KB 212:24);

“eğgü” (KB 212:25); “eğgü” (KB 213:16); “eğgü” (KB 213:19); “eğgü” (KB 215:9);
“eğgü” (KB 217:6); “eğgü” (KB 219:10); “eğgü” (KB 220:30); “eğgü” (KB 221:20);
“eğgü” (KB 222:20); “eğgü” (KB 6248); “eğgü” (KB 6253); “eğgü” (KB 6401); “eğgü”
(KB 6429); “eğgü” (KB 6468); “eğgü” (KB 6478); “eğgü” (KB 6525); “eğgü” (KB 6555)

-gA+

bilge<bil-ge+Ø

“yorı ay biligsiz ıgıñni ota / biligsiz otın sen ay **bilge** kuda” (KB 13:3)

“biligsiz bile hıç sözüm yok ıñni / ay **bilge** özüm uş tapuğçı seniñ” (KB 14:22)

“bügü **bilge** begler bodunka başı / kılıç birle itmiş biligsiz işi” (KB 15:13)

“bilge” (KB 16:25); “bilge” (KB 17:19); “bilge” (KB 21:19); “bilge” (KB 23:24); “bilge”
(KB 23:28); “bilge” (KB 24:18); “bilge” (KB 28:15); “bilge” (KB 33:10); “bilge” (KB
34:4); “bilge”(KB 35:23); “bilge” (KB 41:16); “bilge” (KB 42:1); “bilge” (KB 43:11);
“bilge” (KB 43:14); “bilge” (KB 44:25); “bilge” (KB 49:22); “bilge” (KB 51:1); “bilge”
(KB 58:29); “bilge” (KB 66:7); “bilge” (KB 66:28); “bilge” (KB 68:12); “bilge” (KB
68:23); “bilge” (KB 71:2); “bilge” (KB 74:16); “bilge” (KB 85:5); “bilge” (KB 85:13);
“bilge” (KB 94:10); “bilge” (KB 95:6); “bilge” (KB 98:7); “bilge” (KB 99:19); “bilge”
(KB 136:9); “bilge” (KB 137:15); “bilge” (KB 139:12); “bilge” (KB 142:13); “bilge”
(KB 143:7); “bilge” (KB 146:6); “bilge” (KB 153:15); “bilge” (KB 158:23); “bilge” (KB
169:11); “bilge” (KB 169:25); “bilge” (KB 171:7); “bilge” (KB 181:24); “bilge” (KB
199:12); “bilge” (KB 212:18); “bilge” (KB 212:22); “bilge” (KB 221:10); “bilge” (KB
6399); “bilge” (KB 6401); “bilge” (KB 6615)

-I+

ölü<öl-ü+Ø “ölü”

“atımerdi ay toldı kılıkmı tolu / irildi toluluk tüker öz **ölü**” (KB 55:15)

-(I)C+

ınanç<ınan-ç+Ø “ınanç”

“ukušluğ kişiler at eđgü kolar / biliglig kişiler **ınançlıg** bolur” (KB 107:10)

-I+

tükel<**tüke-l+Ø** “tam, bütün, doğru”

“bağırsak tapuğcı **tükel** ol bolur / öz asğın qodup kör beg asğın qolur” (KB 73:3)

+lik+

amulluq<**amul+luq+Ø** “sakinlik”

“**amulluq** bile açtı ay toldı til / siliglik bile öz sözün aydı bil” (KB 27:15)

“amulluq” (KB 29:7)

bağırsaklıq<**bağırsak+lıq+Ø** “samimiyet,bağlılık”

“künün turdı turğaq tünün yatğaqın / tapındı kıyıqsız **bağırsaklıqın**” (KB 28:10)

barıqlıq<**barıq+lıq+Ø** “fani”

“**barıqlıq** birmez biliglig köñül / keliglike itnür uquşluq amul” (KB 131:15)

bedüklük< **bedü-k+lük+Ø** “büyüklük”

“uluqluq saña ol **bedüklük** saña /seniñdin adın yok saña tuş teñe” (KB 8b:14)

“bedüklük” (KB 53:16)

biliglik<**bilig+lik+Ø** “bilgili”

“ayā beg işig iş **biliglike** bir / yaraqlıq köni tüz yorıqlıq bir” (KB 68:28)

birlik<**bir+lik+Ø** “birlik”

“ne ersedin ermez seniñ **birlikin** / ne erselerig sen törüttin seniñ” (KB 6a:3)

bütünlük<**bütün+lük+Ø** “tam, doğru”

“uluq iş bu işke er üdrüm kerek / **bütünlük** bile kılqı ködrüm kerek” (KB 84:4)

iweklik<**iw-ek+lik+Ø** “acelecilik”

“ilig buştı artuq qarattı meniz / ayur ay **iweklik** kişike isiz” (KB 29:3)

kiçiglik<**kiçig+lik+Ø** “küçüklük”

“saña tegse beglik uluqluq oq a / **kiçiklig** anuq tut özün bolğuqa” (KB 26:13)

kişilik<**kişi+lik+Ø** “insaniyet”

“ne edgü bolur beg ol edgü kişi / **kişilik** bile itse il kün işi” (KB 23:9)

könilik<**köni**+**lik**+Ø“doğruluk”

“oyunğa katılmasa elgin tilin / **könilik** öze tutsa kılkı yañın” (KB 31:26)

“könilik” (KB 35:7); “könilik” (KB 35:8)

siliglik<**silig**+**lik**+Ø“zarafet”

“amulluq bile açtı ay toldı til / **siliglik** bile öz sözün aydı bil” (KB 27:15)

uluqluq<**uluq**+**luq**+Ø “ululuk”

“bu iki kişi birle itlür қапуғ / **uluqluq** bile atı yadlur қамуғ” (KB 96:16)

yañluq<**yañ(ıl)**-**luq**+Ø “yanlışlık”

“iweklikturur barça **yañluq** başı / amulluqturur barça edgü işi” (KB 29:7)

yawalıq<**yawa**+**lıq**+Ø “boş yere”

“keçip bardı üd kü **yawalıq** bile / bu қалmış күнүн birle ‘udrün tile” (KB 20:20)

“**yawalıq** bile borқа baş soқmasa / **yawalıqқа** boşlağ neñin saçmasa” (KB 31:25)

“yawalıq” (KB 47:8); “yawalıq” (KB 47:9); “yawalıq” (KB 48:18); “yawalıq” (KB 170:4)

+sAk+

bağırsaq< **bağır**+**saq**+Ø “merhametli, cömert”

“sewügsawçı ıdtı **bağırsaq** idi / bodunda talusı kişide kedi” (KB 6b:9)

“tüzün kılkı alçaq **bağırsaq** köñül / köreyin tise kel munı kör amul” (KB 11:9)

“**bağırsaq** bütün çın kılınçı köni / tili köñli түз bolsa bilse munı” (KB 22:8)

“bağırsaq” (KB 28:10); “bağırsaq” (KB 44:6); “bağırsaq” (KB 47:25); “bağırsaq” (KB 51:12); “bağırsaq” (KB 55:21); “bağırsaq” (KB 55:23); “bağırsaq” (KB 55:24); “bağırsaq” (KB 62:8); “bağırsaq” (KB 64:6); “bağırsaq” (KB 67:26); “bağırsaq” (KB 71:21); “bağırsaq” (KB 72:6); “bağırsaq” (KB 75:25); “bağırsaq” (KB 75:26); “bağırsaq” (KB 81:26); “bağırsaq” (KB 97:15); “bağırsaq” (KB 102:10); “bağırsaq” (KB 102:11); “bağırsaq” (KB 103:13); “bağırsaq” (KB 103:22); “bağırsaq” (KB 103:23); “bağırsaq” (KB 104:2); “bağırsaq” (KB 105:26); “bağırsaq” (KB 105:27); “bağırsaq” (KB 109:7); “bağırsaq” (KB 113:16) ; “bağırsaq” (KB 115:23); “bağırsaq” (KB 116:4); “bağırsaq”

(KB 120:15); “bağırsak” (KB 122:10); “bağırsak” (KB 122:23); “bağırsak” (KB 135:28); “bağırsak” (KB 138:4); “bağırsak” (KB 158:9); “bağırsak” (KB 170:4); “bağırsak” (KB 172:21); “bağırsak” (KB 199:11); “bağırsak” (KB 199:27); “bağırsak” (KB 202:12); “bağırsak” (KB 205:20); “bağırsak” (KB 218:28); “bağırsak” (KB 219:17); “bağırsak” (KB 219:18); “bağırsak” (KB 222:6); “bağırsak” (KB 6261); “bağırsak” (KB 6576)

tapuğsağ<tapuğ+sağ+Ø “hizmet etmeyi seven”

“negü il eşit bu tapuğçı tili / begin inçe tegrür **tapuğsağ** kılı” (KB 73:4)

“isinür er at terk bağırsak bolur / bağırsak kişiler **tapuğsağ** bolur” (KB 81:26)

“tapuğsağ” (KB 97:1); “tapuğsağ” (KB 105:26); “tapuğsağ” (KB 135:28)

-I+

yakşı<yakış-ı+Ø “güzel”

“körü aldı hâcib orun birdi tör / isig sözledi söz tilin **yakşı** kör” (KB 25:14)

“yüzi körki kılkı kılınçı özi / kamuğ **yakşı** kördi tili uz sözi” (KB 25:23)

“yeme **yakşı** aymış biliglig sözi / biliglig sözi körse barcın tözi” (KB 26:16)

“yakşı” (KB 44:23); “yakşı” (KB 44:25); “yakşı” (KB 45:26); “yakşı” (KB 48:26); “yakşı” (KB 56:20); “yakşı” (KB 61:20); “yakşı” (KB 64:19); “yakşı” (KB 68:15); “yakşı” (KB 68:27); “yakşı” (KB 92:26); “yakşı” (KB 98:19); “yakşı” (KB 100:8); “yakşı” (KB 104:21); “yakşı” (KB 120:15); “yakşı” (KB 125:19); “yakşı” (KB 132:14); “yakşı” (KB 137:15); “yakşı” (KB 140:15); “yakşı” (KB 145:20); “yakşı” (KB 145:25); “yakşı” (KB 147:28); “yakşı” (KB 149:27); “yakşı” (KB 151:7); “yakşı” (KB 151:12); “yakşı” (KB 155:23); “yakşı” (KB 158:27); “yakşı” (KB 159:27); “yakşı” (KB 160:5); “yakşı” (KB 161:10); “yakşı” (KB 161:26); “yakşı” (KB 165:15); “yakşı” (KB 175:8); “yakşı” (KB 176:4); “yakşı” (KB 179:3); “yakşı” (KB 186:13); “yakşı” (KB 188:24); “yakşı” (KB 190:20); “yakşı” (KB 191:13); “yakşı” (KB 191:28); “yakşı” (KB 201:30); “yakşı” (KB 202:10); “yakşı” (KB 211:3); “yakşı” (KB 212:18); “yakşı” (KB 212:30); “yakşı” (KB 219:16); “yakşı” (KB 220:18); “yakşı” (KB 6270); “yakşı” (KB 6342); “yakşı” (KB 6462)

-(I)g+

tapuğ<tap-uğ+Ø “hizmet”

“bu barça idim fazlıherdi kamuğ / ağırladı men teg **tapuğsuz** kuluğ” (KB 21:2)

“**tapuğsuz** kuluğmen yazukum üküş / özün fazlı birle keçür ay küsüş” (KB 21:9)

“tapuğ” (KB 29:20); “tapuğ” (KB 44:7); “tapuğ” (KB 52:9)

bilig<**bil-ig**+Ø“bilgi”

“yorı ay **biligsiz** iginı ota / **biligsiz** otın sen ay bilge kuda” (KB 13:3)

“**biliglig** idi az **biligsiz** üküş / ukuşsuz üküş bil ukuşluğ küsüş” (KB 14:18)

“**biligsizbiligligke** boldı yağı / **biligsizbiligligke** kıldı çoğı” (KB 14:19)

“bilig” (KB 14:21); “bilig” (KB 14:22); “bilig” (KB 15:10); “bilig” (KB 15:13); “bilig” (KB 16:10); “bilig” (KB 16:14); “bilig” (KB 16:6); “bilig” (KB 16:22); “bilig” (KB 16:23); “bilig” (KB 16:24); “bilig” (KB 17:3); “bilig” (KB 17:10); “bilig” (KB 17:23); “bilig” (KB 18:1); “bilig” (KB 18:12); “bilig” (KB 18:19); “bilig” (KB 18:21); “bilig” (KB 18:22); “bilig” (KB 18:23); “bilig” (KB 19:1); “bilig” (KB 19:5); “bilig” (KB 19:7); “bilig” (KB 21:22); “bilig” (KB 21:29); “bilig” (KB 22:7); “bilig” (KB 22:11); “bilig” (KB 23:15); “bilig” (KB 23:21); “bilig” (KB 23:24); “bilig” (KB 24:13); “bilig” (KB 26:16); “bilig” (KB 26:24); “bilig” (KB 29:5); “bilig” (KB 29:17); “bilig” (KB 30:25); “bilig” (KB 32:24); “bilig” (KB 33:3); “bilig” (KB 39:3); “bilig” (KB 41:2); “bilig” (KB 41:11); “bilig” (KB 41:12); “bilig” (KB 41:13); “bilig” (KB 41:14); “bilig” (KB 41:15); “bilig” (KB 41:17); “bilig” (KB 42:1); “bilig” (KB 42:6); “bilig” (KB 42:10); “bilig” (KB 42:14); “bilig” (KB 43:11); “bilig” (KB 43:13); “bilig” (KB 43:15); “bilig” (KB 44:23); “bilig” (KB 44:24); “bilig” (KB 44:25); “bilig” (KB 48:3); “bilig” (KB 61:8); “bilig” (KB 61:9); “bilig” (KB 61:17); “bilig” (KB 67:8); “bilig” (KB 67:9); “bilig” (KB 67:10); “bilig” (KB 67:24); “bilig” (KB 68:9); “bilig” (KB 69:14); “bilig” (KB 69:17); “bilig” (KB 75:2); “bilig” (KB 76:4); “bilig” (KB 76:24); “bilig” (KB 78:24); “bilig” (KB 83:11); “bilig” (KB 84:5); “bilig” (KB 92:26); “bilig” (KB 93:6); “bilig” (KB 93:14); “bilig” (KB 97:28); “bilig” (KB 98:19); “bilig” (KB 100:1); “bilig” (KB 101:2); “bilig” (KB 101:6); “bilig” (KB 104:21); “bilig” (KB 104:27); “bilig” (KB 105:16); “bilig” (KB 107:6); “bilig” (KB 107:10); “bilig” (KB 108:2); “bilig” (KB 113:26); “bilig” (KB 125:9); “bilig” (KB 131:15); “bilig” (KB 132:14); “bilig” (KB 133:30); “bilig” (KB 137:26); “bilig” (KB 139:18); “bilig” (KB 145:25); “bilig” (KB 147:29); “bilig” (KB 149:27); “bilig” (KB 151:12); “bilig” (KB 153:15); “bilig” (KB 158:27); “bilig” (KB 161:11); “bilig” (KB

161:26); “bilig” (KB 184:6); “bilig” (KB 186:13); “bilig” (KB 186:15); “bilig” (KB 188:24); “bilig” (KB 189:10); “bilig” (KB 190:20); “bilig” (KB 191:28); “bilig” (KB 199:3); “bilig” (KB 199:18); “bilig” (KB 200:29); “bilig” (KB 201:30); “bilig” (KB 210:9); “bilig” (KB 214:27); “bilig” (KB 219:16); “bilig” (KB 220:18); “bilig” (KB 6270); “bilig” (KB 6355); “bilig” (KB 6381); “bilig” (KB 6430); “bilig” (KB 6452); “bilig” (KB 6490); “bilig” (KB 6608); “bilig” (KB 6612); “bilig” (KB 6614)

bitig<biti-g+Ø “yazı”

“negü il eşitgil ıla sır teni / idi edgü yan bu **bitig** söz yanı” (KB 101:9)

katıg<kat-ıg+Ø “sert, güç”

“negü bar ajunda ölümün **katıg** / ölümüg sağınsa kiter miñ tatıg” (KB 48:1)

“katıg” (KB 134:9); “katıg” (KB 140:11); “katıg” (KB 146:27)

isig<isi-g+Ø “sıcak, samimi” [isi-: ısınmak, kızmak (DLT, 2018:668)]

“körü aldı hâcib orun birdi tör / **isig** sözledi söz tilin yakşı kör” (KB 25:14)

silig<sil-ig+Ø “zarif, temiz, yakışıklı ve güzel konuşan”

“bayat rahmetierdi halkı öze / kılınçı **siliger**di kılkı tüze” (KB 6b:16)

“basa ‘usmânerdi uwutluğ **silig** / kişide üdürmiş ağı keñ elig” (KB 7a:14)

“ular kuş ünün tüzdi ünder işin / **silig** kız okır teg köñül birmişim” (KB 10:8)

“silig” (KB 12:23); “silig” (KB 16:2); “silig” (KB 19:6); “silig” (KB 19:17); “silig” (KB 21:14); “silig” (KB 25:19); “silig” (KB 26:7); “silig” (KB 30:20); “silig” (KB 34:7); “silig” (KB 40:27); “silig” (KB 51:8); “silig” (KB 58:12); “silig” (KB 60:13); “silig” (KB 65:20); “silig” (KB 69:14); “silig” (KB 72:6); “silig” (KB 72:21); “silig” (KB 76:18); “silig” (KB 76:23); “silig” (KB 77:29); “silig” (KB 80:19); “silig” (KB 83:12); “silig” (KB 84:14); “silig” (KB 93:14); “silig” (KB 95:17); “silig” (KB 99:25); “silig” (KB 125:3); “silig” (KB 139:14); “silig” (KB 140:23); “silig” (KB 150:1); “silig” (KB 152:26); “silig” (KB 155:3); “silig” (KB 159:20); “silig” (KB 159:27); “silig” (KB 168:7); “silig” (KB 177:6); “silig” (KB 187:8); “silig” (KB 188:20); “silig” (KB 189:15); “silig” (KB 199:3); “silig” (KB 208:26); “silig” (KB 220:10); “silig” (KB 6330); “silig” (KB 6505)

süçig<süçi-g+Ø “tatlı”

“yorık bolsa kimiñ bodunka sözi / **süçig** tutğu til söz me qodkı özi” (KB 26:8)

“özinde uluğka tapuğ kılsa öz / özinde kiçigke **süçig** tutsa söz” (KB 31:23)

“**süçig** bu tiriglik açığ bu ölüm / anundi qanı emdi kaçğu yolum” (KB 49:4)

“süçig” (KB 66:25); “süçig” (KB 80:3); “süçig” (KB 80:5); “süçig” (KB 93:23); “süçig” (KB 97:6); “süçig” (KB 100:7); “süçig” (KB 126:25); “süçig” (KB 152:27); “süçig” (KB 154:24); “süçig” (KB 155:21); “süçig” (KB 157:11); “süçig” (KB 189:3)

tirig<tir-ig+Ø “diri”

“ölürin bilip kılmış özke itig / bitip koğmış atın **tirigke** bitig” (KB 16:20)

“tirig” (KB 157:22)

yayığ<yay-ıg+Ø “dönek”

“ay dünyâ cemâli uluğluğka körk / ay mülketka nûr ay **yayığ** qutka örk” (KB 10:23)

“uquş ötkünür kör bilig bildürür / **yayığ** dünyâ kılkın saña uqturur” (KB 21:12)

“yayığ” (KB 21:13); “yayığ” (KB 31:6); “yayığ” (KB 31:11); “yayığ” (KB 31:11); “yayığ” (KB 31:27); “yayığ” (KB 32:3); “yayığ” (KB 32:12); “yayığ” (KB 32:26); “yayığ” (KB 45:21); “yayığ” (KB 46:9)

-(I)k+

açuq<aç-uq+Ø “açık”

“yeme tuttı iş tuş yakın kıldı öz / uluğka kiçigke **açuq** tuttı yüz” (KB 24:23)

“muñar menzetü aydı alp er **açuq** / anıñ ma’nîsi kör bu sözke tanuq” (KB 31:7)

“qaraqa bilig birdi bilgi **açuq** / buşar üdte beglerke barma yağuq” (KB 34:5)

“açuq” (KB 53:16); “açuq” (KB 77:23); “açuq” (KB 81:25); “açuq” (KB 83:20); “açuq” (KB 127:24); “açuq” (KB 146:5); “açuq” (KB 152:24); “açuq” (KB 155:1); “açuq” (KB 160:5); “açuq” (KB 160:17); “açuq” (KB 189:3)

alçaq<alça-k+Ø “alçak gönüllü”

“ne edgü bolur qodkı **alçaq** kişi / ne körklüg bulur künde itlür işi” (KB 67:4)

“aķı alp atım bolsa **alçaķ** köñöl / tuzı etmeki keñ ne ķılķı amul” (KB 87:1)

“alçaķ” (KB 87:23); “alçaķ” (KB 97:6); “alçaķ” (KB 165:6); “alçaķ” (KB 174:8); “alçaķ” (KB 211:27)

anuķ<**anu-ķ+Ø** “hazır”

“ķara ķılķı begke kereksiz yaĝuķ / yaĝuķ bolsa begke uçuzluķ **anuķ**” (KB 80:12)

bedük<**bedü-k+Ø** “büyük”

“aķıerdı elgi yüreki tedük / biliglig saķınuķ kör atı **bedük**” (KB 7b:1)

“**bedük** bilgi birle üküş erdemi / biliglig uķuşluĝ bodun ködrümi” (KB 17:10)

“uķuş ķayda bolsa uluĝluķ bulur / bilig kimde bolsa **bedüklük** olur” (KB 12:28)

“bedük” (KB 15:10); “bedük” (KB 22:24); “bedük” (KB 22:19); “bedük” (KB 30:17); “bedük” (KB 30:19); “bedük” (KB 33:28); “bedük” (KB 51:28); “bedük” (KB 61:11); “bedük” (KB 64:19); “bedük” (KB 66:22); “bedük” (KB 66:23); “bedük” (KB 70:5); “bedük” (KB 76:11); “bedük” (KB 76:14); “bedük” (KB 82:20); “bedük” (KB 87:24); “bedük” (KB 91:25); “bedük” (KB 92:26); “bedük” (KB 100:6); “bedük” (KB 109:13); “bedük” (KB 109:14); “bedük” (KB 110:20); “bedük” (KB 117:26); “bedük” (KB 125:25); “bedük” (KB 128:19); “bedük” (KB 135:15); “bedük” (KB 163:2); “bedük” (KB 174:28); “bedük” (KB 188:24); “bedük” (KB 191:13); “bedük” (KB 213:27); “bedük” (KB 218:15)

bıcuķ<**bıç-uķ+Ø** “yarım”

“muñar meñzetü aydı bilgi açuķ / bu söz tutmaz erniñ biligi **bıcuķ**” (KB 146:5)

bulĝaķ<**bulĝa-ķ+Ø** “halk arasındaki kargaşa”

“ikiñ yazmasa ilke tursa köni / özin ked küdezse bu **bulĝaķ** küni” (KB 149:13)

bulĝanuķ<**bulĝan-uķ+Ø** “bulanık”

“neçe **bulĝanuķ** işke tegse süzer / neçe ters tüĝün erse baķsa yazar” (KB 72:10)

buzuķ<**buz-uķ+Ø** “yıkılmış,kırılmış” [buz-: yıkmak, harap etmek, kırmak (DLT,2018:605)]

“ķaçıĝlıĝ yeter ol uçĝlıĝ tutar / sınıķuĝ sapar ol **buzuķuĝ** iter” (KB 72:12)

emgek<**emge-k+Ø** “emek, zahmet”

“kutuldu ilig kitti **emgekleri** / bodun asğı arttı yenip yükleri” (KB 65:9)

“emgek” (KB 132:2)

kesük<**kes-ük+Ø** “kesik”

“meniñdin bularka üküş miñ selâm / tegürgil idim sen **kesüksüz** ulam” (KB 7b:4)

“kesük” (KB 55:12)

kılık<**kıl-ık+Ø** “huy”

“tüzün **kılık** alçaq bağırşak köñül / köreyin tise kel munı kör amul” (KB 11:9)

kıruq<**kır-uk+Ø** “yıkıcı”

“kayu oğrı tevlig karaqçı kunuq / kayusı basımçı ölütcı **kıruq**” (KB 68:6)

kıyık<**kıy-ık+Ø** “sözde durmama, cayma”

“künün turdı turğaq tünün yatğaqın / tapındı **kıyıksız** bağırşaklıkın” (KB 28:10)

“kıyık” (KB 28:17); “kıyık” (KB 40:22)

kürek<**küre-k+Ø** “kaçak” [küre-: korkusuzca kaçmak (DLT, 2018:757)]

“küremiş **kürek**erdi uş bu özüm / ecel tuttı iltür ne asğı sözüm” (KB 47:10)

saşınuq<**saşın-uk+Ø** “takva sahibi”

“negü il eşitgil **saşınuq** kişi / **saşınuq** kişi ol kişiler başı” (KB 52:17)

“negü il eşitgil **saşınuq** kişi / **saşınuq** kişi ol ajunda başı” (KB 58:17)

“saşınuq” (KB 77:9); “saşınuq” (KB 81:3); “saşınuq” (KB 165:15); “saşınuq” (KB 172:21); “saşınuq” (KB 190:25); “saşınuq” (KB 6478)

sınuq<**sın-uk+Ø** “kırık” [sın-: kırılmak (DLT, 2018:819)]

“kaçıglıg yeter ol uçuglıg tutar / **sınuquq** sapar ol buzukuq iter” (KB 72:12)

soquq<**soqu-k+Ø** “soğuk”

“tişi birle sohbet idi ked tatıg / **soquq** suwqa yunmaq yanutı qatıg” (KB 132:4)

süzük<**süz-ük+Ø** “süzülmüş, duru”

“biliglig kişiniñ sawı eksümez / ağığlı **süzük** yul suwı eksümez” (KB 41:15)

“edizlik tiledi **süzük** cān turuğ / uçup bardı cān qaldı qalbüd quruğ” (KB 60:29)

“süzük” (KB 61:2); “süzük” (KB 77:10); “süzük” (KB 81:8); “süzük” (KB 85:23);

“süzük” (KB 92:18); “süzük” (KB 114:17); “süzük” (KB 114:19); “süzük” (KB 135:15);

“süzük” (KB 136:21); “süzük” (KB 143:9); “süzük” (KB 161:26); “süzük” (KB 185:11);

“süzük” (KB 195:21)

tanuq<**tanu-k**+Ø “tanık, şahit”

“bu sözke yanutı bu beyt ol tanuq / **tanuq** qayda bolsa bu huccet anuq” (KB 82:2)

tüzük<**tüz-ük**+Ø “düzgün”

“yime yaqşı aymış biliglig süzük / bodunqa bağırsaq ne köñli **tüzük**” (KB 161:26)

“tüzük” (KB 185:11)

opraq<**opra-k**+Ø “yıpranmış” [opra-: eskimek, yıpranmak (DLT 2018:776)]

“yime aytu tursa er at hāllerin / açi hem toqı ya tonın **opraqın**” (KB 96:24)

tüşük<**tüş-ük**+Ø “düşük”

“turup çıktı andın saqınçın tügük / kelip qarşıqa kirdi köñli **tüşük**” (KB 47:3)

uşaq<**uwşa-k**+Ø “dedikodu”

“quruğ sözleme sen kişig soñdama / **uşaq** söz edirme yime kikneme” (KB 155:15)

yaruk<**yaru-k**+Ø “aydınlık, ışıqlı, parlak; ışıq”

“irinçig kışığ sürdi yazkı esin / **yaruk** yaz yana qurdı devlet yasın” (KB 7b:9)

“yaşıl kök yarattı öze yulduzı / qara tün törütti **yaruk** kündüzi” (KB 11:29)

“kür arslanqa oqşar bu begler özi / buşursa keser baş ay bilgi **yaruk**” (KB 34:11)

“yaruk” (KB 60:28); “yaruk” (KB 77:23); “yaruk” (KB 86:6); “yaruk” (KB 93:24);

“yaruk” (KB 97:6); “yaruk” (KB 118:21); “yaruk” (KB 121:24); “yaruk” (KB 143:26);

“yaruk” (KB 152:27); “yaruk” (KB 154:27); “yaruk” (KB 189:3); “yaruk” (KB 201:23)

yañıluk<**yañıl-uq**+Ø “yanlış”

“uquş keldi utru ayur bütrü kör / sözün bolsa **yañıluk** saña bolğa qor” (KB 14:12)

yawlaḳ<yawla-k+Ø “kötü, fena”

“kızıl til kara başḳa **yawlaḳ** yağı / bu **yawlaḳ** yağı bek le inçin salın” (KB 101:5)

“bularda idi sarp bu **yawlaḳ** yağı / et öz din tegir ol üküşrek çoğı” (KB 132:11)

“yawlaḳ” (KB 132:19); “yawlaḳ” (KB 168:21); “yawlaḳ” (KB 6360)

yumşak<yumşa-k+Ø “yumuşak”

“yüzi körklügerdi körüp köz ḳamar / sözi **yumşak** erdi tili tuz tamar” (KB 23:16)

“meni bulğuçı kılḳı alçaḳ kerek / köñül ḳodḳı til sözde **yumşak** kerek” (KB 31:20)

“yumşak” (KB 93:23); “yumşak” (KB 100:7); “yumşak” (KB 126:25); “yumşak” (KB 156:19)

yüksek<yük+se-k+Ø

“basası bilig ol bularda biri / bu tört neḳ ucuz tutma **yüksek** töri” (KB 18:9)

-(I)m+

ködrüm<köd(ü)r-üm+Ø “olgun”

“biri aslı edgü kişi üdrümi / bulunsa adaş tut ay er **ködrümi**” (KB 153:10)

üdrüm<üd(ü)r-üm+Ø “nesnelerin seçilmiş olanı, seçkin”

“kerek il maḳa emdi **üdrüm** kişi / uḳuşluḳ biliglig kişiler başı” (KB 22:7)

“bodunḳa begi artuḳ **üdrüm** kerek / köñül til köni kılḳı ködrüm kerek” (KB 76:16)

“idi artuḳ **üdrüm** talu er kerek / öḳi köñli yetse urunsa yürek” (KB 84:1)

“üdrüm” (KB 84:4); “üdrüm” (KB 87:2); “üdrüm” (KB 88:30); “üdrüm” (KB 89:7);

“üdrüm” (KB 91:30); “üdrüm” (KB 97:28); “üdrüm” (KB 103:23); “üdrüm” (KB 109:7);

“üdrüm” (KB 120:15); “üdrüm” (KB 124:26); “üdrüm” (KB 153:10); “üdrüm” (KB

192:19); “üdrüm” (KB 219:16); “üdrüm” (KB 219:17); “üdrüm” (KB 220:18)

-(I)nç+

umınç<um-inç+Ø “ümitsiz”

“bu ay toldınıḳ kör iḳi aḳrudı / **umınçsı** bolup cāndın elgin yudı” (KB 47:7)

-(I)n+

yakın<yak-ın+Ø “yakın”

“kara çumğuk ötti sata tumşukın / üni oğlağı kız üni teg **yakın**” (KB 10:10)

“yakın” (KB 25:9); “yakın” (KB 214:8)

bütün<*büt-ün+Ø “bütün: doğru, dürüst, sahih”

“bolur ötrü işler **bütün** hem bışığ / biliglig kişiler bışığ yir aşığ” (KB 19:1)

“kişi iki ajunnı tutsa kutun / kutadmış bolur bu sözüm çin **bütün**” (KB 19:24)

“kılınç könierdi kılkı onay / tili çin **bütün** hem közi köñli bay” (KB 21:21)

“bütün” (KB 37:16); “bütün” (KB 72:17); “bütün” (KB 77:3); “bütün” (KB 79:1);

“bütün” (KB 85:20); “bütün” (KB 98:9); “bütün” (KB 103:8); “bütün” (KB 103:14);

“bütün” (KB 104:17); “bütün” (KB 105:26); “bütün” (KB 105:27); “bütün” (KB 107:24);

“bütün” (KB 109:6); “bütün” (KB 132:8); “bütün” (KB 147:5); “bütün” (KB 150:6);

“bütün” (KB 185:27)

tüzün<tüz-ün+Ø “yumuşak huylu” [tüz-: düzeltmek (DLT,2018:914)]

“ağırlık bulayın tise sen özün / ağırla kişig sen ay kılkı **tüzün**” (KB 154:25)

“tüzün” (KB 159:23); “tüzün” (KB 165:11)

uzun<uza-n+Ø “uzun”

“ikide biri boldı şeksiz ülüg / tirildi ölümsüz **uzun** meñlüg” (KB 61:5)

“uzun” (KB 61:11); “uzun” (KB 88:20)

-(I)ş+

uğuş<uğ-uş+Ø “akıl”

“biliglig idi az biligsiz üküş / **uğuşsuz** üküş bil **uğuşluğ** küsüş” (KB 14:18)

“uğuşkaturur bu ağırlık itig / **uğuşsuz** kişi bir awuçça tetig” (KB 17:29)

“körü barsa barça urur bu kedük / **uğuşluğ** biliglig kör aslı ke dök” (KB 18:1)

“uğuş” (KB 18:21); “uğuş” (KB 18:23); “uğuş” (KB 19:5); “uğuş” (KB 21:22); “uğuş”

(KB 21:29); “uğuş” (KB 22:7); “uğuş” (KB 22:11); “uğuş” (KB 23:15); “uğuş” (KB

23:21); “uğuş” (KB 24:13); “uğuş” (KB 26:24); “uğuş” (KB 27:16); “uğuş” (KB 39:1);

“uğuş” (KB 39:5); “uğuş” (KB 42:14); “uğuş” (KB 67:6); “uğuş” (KB 69:14); “uğuş”

(KB 69:17); “uķuş” (KB 71:13); “uķuş” (KB 72:21); “uķuş” (KB 75:2); “uķuş” (KB 76:4); “uķuş” (KB 76:24); “uķuş” (KB 84:5); “uķuş” (KB 93:6); “uķuş” (KB 97:28); “uķuş” (KB 101:6); “uķuş” (KB 105:16); “uķuş” (KB 107:6); “uķuş” (KB 107:10); “uķuş” (KB 113:26); “uķuş” (KB 131:15); “uķuş” (KB 133:27); “uķuş” (KB 134:18); “uķuş” (KB 137:15); “uķuş” (KB 137:26); “uķuş” (KB 141:9); “uķuş” (KB 143:11); “uķuş” (KB 145:25); “uķuş” (KB 147:28); “uķuş” (KB 156:23); “uķuş” (KB 189:10); “uķuş” (KB 199:3); “uķuş” (KB 219:16); “uķuş” (KB 220:18); “uķuş” (KB 6355); “uķuş” (KB 6356); “uķuş” (KB 6381); “uķuş” (KB 6430); “uķuş” (KB 6452); “uķuş” (KB 6490); “uķuş” (KB 6620); “uķuş” (KB 6629)

üküş<**ük-üş+Ø** “çok” [ük-: büyümek, gelişmek, çoğalmak, çok (Eyuboğlu, 1993:160)]

“osal yalñuk oğlı **üküş** neñ tirer / yegüke tegirmü saķınmaz birer” (KB 57:27)

“üküş” (KB 136:28)

+(I)t+

yegit<**yeg+it+Ø** “delikanlı, genç erkek”

“**yegiter**di oğlan kılınçı amul / uķuşluđ biliglig hem oğlög köñöl” (KB 23:15)

+(I)z+

yalñuz<**yal(ı)ñ+uz+Ø** “tek”

“özüm ķalsa **yalñuz** ķara yir ķatın / mañar ıdđıl anda üķüş rahmetin” (KB 21:8)

“idi ters bolur kör bilişmez kişi / ķalın yat ara ķirse **yalñuz** başı” (KB 24:14)

“yalñuz” (KB 33:21); “yalñuz” (KB 34:2); “yalñuz” (KB 62:22); “yalñuz” (KB 70:3)

yawuz<**yaw-uz+Ø** “kötü, fena”

“tiriglik barır künde sendin ķaçar / **yawuz** bu ölüm kör uluñnı bıçar” (KB 133:9)

“tilep bolmağu neñ tilese **yawuz** / yorımağu söz sözlese sen uçuz” (KB 139:17)

“yawuz” (KB 153:8); “yawuz” (KB 157:14); “yawuz” (KB 185:17); “yawuz” (KB 185:18); “yawuz” (KB 185:25)

uçuz<**üç+uz+Ø** “ucuz, değersiz”

“**uçuzķa** ağır ol kiķigke uluğ / yawuzķa yöleki bedükke ediz” (KB 51:28)

3.16. Organ İsimleri Yapan Şekilleri

Kutadgu Bilig adlı eserde gerek tanımlamaları güçlendirmek gerekse de duyu organlarından yararlanılan cümlelerde “Organ İsimleri” üst fonksiyonunda toplam 19 örnek karşımıza çıkmaktadır. Eserde, bu üst fonksiyonun “Hayvan Organ İsimleri” olarak tek bir alt fonksiyonu tespit edilmiştir. Hem mecazlı söyleyiş hem de gerçek anlamda kullanılan organ isimleri eserin farklı beyitlerinde karşımıza iki şekilde de çıkmaktadır. Etimolojik olarak incelenmesi pek çok farklı çalışmada yapılan kulak, burun, boğaz ve kuyruk organ isimleri yapım eklerinin en önemli örneklerinden biridirler.

-(I)n+

burun<bur-un+Ø “burun”

“yaşık yandı bolğay yana ornıa / balık kudrukındın zozi **burnıa**” (KB 7b:10)

“burun” (KB 62:8)

kulak<*kul-(g)ak+Ø “kulak”⁶

“eşitse bolur ol **kulakka** tatıg / telim sözlemiş sözde bolmaz asıg” (KB 74:17)

“adırgu üdürgü yezek tutgakı / yırak tutgu saklap közi **kulgakı**” (KB 89:10)

“kulak” (KB 133:15); “kulak” (KB 147:11); “kulgak” (KB 190:23); “kulak” (KB 203:7);

“kulak” (KB 213:8); “kulak” (KB 6643)

-(I)z+

boğuz<boğ-uz+Ø “boğaz”

“eginke kedim ya **boğuzka** yemi / kerek ay kadas bu tiriglik emi” (KB 134:21)

“telim halklar öldi bu **boğuzı** üçün / kara yer katında yeyür ot öçün” (KB 156:16)

“boğuz” (KB 159:21); “boğuz” (KB 166:19); “boğuz” (KB 166:20); “boğuz” (KB 168:21); “boğuz” (KB 193:9)

⁶ Eren (1999: 264) ve Gülensoy (2011: 565) kelimenin “işitmek” anlamını verdikleri “*kul-” kelimesine “-gak” ekinin getirilmesiyle oluştuğunu belirtmişlerdir.

3.16.1. Hayvan Organ İsimleri Yapan Şekiller

Hayvanlara ait organ isimlerinin tespit edildiği eserde toplamda 2 örnek karşımıza çıkmaktadır.

-(I)k+

ḫudruk<ḫud(ur)-uk+Ø“kuyruk”

“yaşık yandı bolğay yana ornıḡa / balık **ḫudrukındın** ḫozı burnıḡa” (KB 7b:10)

-(I)n+

burun<bur-un+Ø“burun”

“burundukluḡ ol söz teve **burnı** teg / barur ḫanḫa yetse titir boynı teg” (KB 14:25)

3.17. Ortaklık İfade Eden İsimler Yapan Şekiller

Eserde “Ortaklık İfade Eden İsimler” üst fonksiyonunda “Beraberlik İfade Eden İsimler” ve “Eşitlik İfade Eden İsimler” olmak üzere iki alt fonksiyon tespit edilmiştir. Bu üst fonksiyonda toplam 15 örnek tespit edilmiştir. Ortaklık İfade etme durumu, bir işin veya hareketin birden fazla kişiyle yapıldığı ya da bir konu, durum ya da olayda eşit olma durumunu kapsayan anlamları barındırmaktadır. Bu üst fonksiyon altında birleşen alt fonksiyonlarda tespit edilen şekillerin ayırıcı özellikleri önemlidir. “+AgI+” ve “+DAş+” şekilleri Türk dili tarihinde geçmişten günümüze ulaşabilmiş köklü yapım eki şekillerinden biridirler. Bu sebeple bahsi geçen ek şekillerinin bu alt ve üst fonksiyonlar bağlamında incelenmesi yeni bir çalışmanın konusu olabilmektedir.

3.17.1. Beraberlik İfade Eden İsimler Yapan Şekiller

+AgI+

üçegü<üç+egü+Ø “üçü”

“ajun tatḡı barḫa bu üç neḡturur / **üçegü** tatıḡları tüz teḡturur” (KB 131:29)

“üçegü” (KB 148:30)

3.17.2. Eşitlik İfade Eden İsimler Yapan Şekiller

+DAş+

adaş<ad+daş+Ø “adaş”

“kimiñ bolsa qoldaş **adaşı** telim / anıñ arqası bek qaya ol yalım” (KB 66:28)

“ülese er atqa qamuğ bar mālın / **adaş** qoldaş ardaş tutunsa qalın” (KB 87:3)

“adaş” (KB 122:10); “adaş” (KB 151:2); “adaş” (KB 152:23); “adaş” (KB 153:8); “adaş” (KB 154:17); “adaş” (KB 157:1); “adaş” (KB 158:14); “adaş” (KB 159:10); “adaş” (KB 168:19); “adaş” (KB 174:1); “adaş” (KB 6582)

3.18. Ölçü İsimleri Yapan Şekiller

Kutadgu Bilig adlı eserde “Ölçü İsimleri” üst fonksiyonunda Miktar, Mesafe ve Uzunluk İsimleri olmak üzere üç alt fonksiyon ile birlikte toplamda 331 örnek tespit edilmiştir. Tespit edilen örnekler eski türkçe kelimeleri barındırması ve iki sestten oluşan köke örnek kelimeler tespit edilmesi bakımından önemlidir.

3.18.1. Miktar İsimleri Yapan Şekiller

Günlük hayatta, hayatın her alanında karşımıza çıkan ölçü ve miktarlar Kutadgu Bilig’de de karşımıza çıkmaktadır. Eserde karşımıza en çok çıkan miktar kelimesi “üküş” ve bu kelimeyi türeten ek olan “-(I)ş+” eki toplamda 167 örnekte karşımıza çıkarak Ölçü İsimleri üst fonksiyonunun üç alt fonksiyonu içerisinde en çok örneğe sahip olan kelime olmuştur. Üküş kelimesi, Orhun Yazıtları’ndan itibaren görülmeye başlanan türkçe bir kelimedir.

-(I)ş+

üküş<ük-üş+Ø “çok”

“üküş” (KB 7a:2); “üküş” (KB 7b:4); “üküş” (KB 12:25); “üküş” (KB 13:18); “üküş” (KB 13:19); “üküş” (KB 13:21); “üküş” (KB 14:18); “üküş” (KB 17:10); “üküş” (KB 18:6); “üküş” (KB 18:15); “üküş” (KB 21:9); “üküş” (KB 26:3); “üküş” (KB 33:16); “üküş” (KB 37:16); “üküş” (KB 39:1); “üküş” (KB 40:13); “üküş” (KB 43:2); “üküş” (KB 43:6); “üküş” (KB 43:13); “üküş” (KB 43:14); “üküş” (KB 44:1); “üküş” (KB 44:6); “üküş” (KB 44:8); “üküş” (KB 46:27); “üküş” (KB 47:13); “üküş” (KB 48:7); “üküş” (KB 48:17); “üküş” (KB 49:20); “üküş” (KB 52:1); “üküş” (KB 55:14); “üküş” (KB 59:19); “üküş” (KB 63:18); “üküş” (KB 66:16); “üküş” (KB 67:26); “üküş” (KB 69:6); “üküş” (KB 71:26); “üküş” (KB 82:21); “üküş” (KB 88:30); “üküş” (KB 89:7); “üküş”

(KB 93:3); “üküş” (KB 98:8); “üküş” (KB 100:17); “üküş” (KB 103:9); “üküş” (KB 106:4); “üküş” (KB 106:6); “üküş” (KB 118:18); “üküş” (KB 132:11); “üküş” (KB 135:2); “üküş” (KB 143:9); “üküş” (KB 148:27); “üküş” (KB 152:24); “üküş” (KB 153:19); “üküş” (KB 153:22); “üküş” (KB 156:20); “üküş” (KB 156:23); “üküş” (KB 157:5); “üküş” (KB 160:20); “üküş” (KB 166:1); “üküş” (KB 169:14); “üküş” (KB 178:5); “üküş” (KB 183:15); “üküş” (KB 189:17); “üküş” (KB 189:18); “üküş” (KB 191:10); “üküş” (KB 196:3); “üküş” (KB 196:5); “üküş” (KB 200:29); “üküş” (KB 211:13); “üküş” (KB 217:6); “üküş” (KB 220:13); “üküş” (KB 6628)

-(I)g+

katıg<kat-ıg+Ø “çok”

“ilig aydı uktum ayâ kut seni / **katıg** sewdimerdi irer sen meni” (KB 32:1)

-(I)k+

artuğ<art-uk+Ø “fazla”

“üküş sözde **artuğ** asıg körmedim / yana sözlemişte asıg bulmadım” (KB 13:18)

“atamerdiñ **artuğ** bağırsak akı / seniñde bağırsak törütgen tağı” (KB 51:22)

“bayatka şükür kıldı **artuğ** üküş / bayat birmişine oğulka ukuş” (KB 52:1)

“artuğ” (KB 55:20); “artuğ” (KB 56:12); “artuğ” (KB 57:7); “artuğ” (KB 61:28); “artuğ” (KB 63:13); “artuğ” (KB 67:6); “artuğ” (KB 67:8); “artuğ” (KB 67:20); “artuğ” (KB 76:16); “artuğ” (KB 81:17); “artuğ” (KB 82:24); “artuğ” (KB 84:1); “artuğ” (KB 85:20); “artuğ” (KB 87:2); “artuğ” (KB 87:9); “artuğ” (KB 89:16); “artuğ” (KB 90:10); “artuğ” (KB 94:3); “artuğ” (KB 101:2); “artuğ” (KB 102:2); “artuğ” (KB 113:21); “artuğ” (KB 118:18); “artuğ” (KB 126:17); “artuğ” (KB 131:19); “artuğ” (KB 132:19); “artuğ” (KB 132:29); “artuğ” (KB 161:11); “artuğ” (KB 164:9); “artuğ” (KB 165:5); “artuğ” (KB 165:7); “artuğ” (KB 177:26); “artuğ” (KB 187:28); “artuğ” (KB 191:19); “artuğ” (KB 219:29)

bedük<bedü-k+Ø “büyük”

“biligsiz bedük bolsa devlet bile / biliglig **bedükrek** kü çaw at bile” (KB 67:10)

-(I)n+

bütün<büt-ün+Ø “doğru, gerçek, güvenilir, sağlam”

“neteglikke kirme küdezgil köngül / barıña **bütün** bolğıl amrul amul” (KB 6a:16)

“bütün” (KB 33:18); “bütün” (KB 37:13)

-I+

tükel<tüke-I+Ø “tam, bütün” [tüke-: tükenmek, bitmek; yetmek (DLT, 1986: 668)]

“bu barça biligsiz kişi kılkı ol / biligsiz kişiler **tükel** yılkı ol” (KB 68:8)

“bayatka bütügli biliglig kişi / tegürmiş üdinde **tükel** yer aşı” (KB 68:9)

“ayağ birdi tamğa at üstem kedüt / ağırladı aşru **tükel** boldı küt” (KB 69:5)

“tükel” (KB 69:28); “tükel” (KB 70:28); “tükel” (KB 72:27); “tükel” (KB 73:5); “tükel” (KB 76:26); “tükel” (KB 77:17); “tükel” (KB 77:30); “tükel” (KB 78:11); “tükel” (KB 80:5); “tükel” (KB 80:7); “tükel” (KB 85:24); “tükel” (KB 85:26); “tükel” (KB 86:16); “tükel” (KB 86:27); “tükel” (KB 88:2); “tükel” (KB 94:7); “tükel” (KB 95:24); “tükel” (KB 98:20); “tükel” (KB 99:2); “tükel” (KB 111:6); “tükel” (KB 111:30); “tükel” (KB 112:18); “tükel” (KB 113:26); “tükel” (KB 118:3); “tükel” (KB 119:20); “tükel” (KB 130:29); “tükel” (KB 131:7); “tükel” (KB 132:20); “tükel” (KB 132:24); “tükel” (KB 139:5); “tükel” (KB 146:13); “tükel” (KB 147:25); “tükel” (KB 150:17); “tükel” (KB 154:21); “tükel” (KB 154:26); “tükel” (KB 159:1); “tükel” (KB 173:2); “tükel” (KB 173:12); “tükel” (KB 175:23); “tükel” (KB 195:28); “tükel” (KB 196:1); “tükel” (KB 196:5); “tükel” (KB 218:4); “tükel” (KB 218:7); “tükel” (KB 219:24); “tükel” (KB 220:8); “tükel” (KB 221:4); “tükel” (KB 222:20)

+IIk+

uçuzluk<uçuz+luğ+Ø “uçuzluk, küçüklük”

“buşar üdte beglerke barma yağuk / kalı bardıñ erse **uçuzluk** anuk” (KB 34:10)

künlük<kün+lük+Ø

“kim erse bu **künlük** tilese sewinç / isizlik kılur ol yarın yer saşınç” (KB 39:11)

“künlük” (KB 61:13)

3.18.2. Mesafe İsimleri Yapan Şekiller

Eserde genelde kişilere davranışlarda ve mesafe boyutunda karşımıza çıkan kelimelerde bulunan mesafe fonksiyonlu yapım eki şekilleri hem mecaz hem de gerçek anlamda

karşımıza çıkmaktadır. Öğütler sıralanırken mesafe fonksiyonlu yapım ekleri sıklıkla kullanılmış ve 125 örnekte karşımıza çıkmıştır.

-(I)k+

yağuk<yağ-u-k+Ø

“buşar üdte beglerke barma **yağuk** / khalı bardıñ erse uçuzluk anuk” (KB 34:10)

“kerek oğlum erse yakın ya **yağuk** / kerek barkın erse keçigli konuk” (KB 35:16)

“tırig bolsa yalñuk tileki anuk / et öz baş esen bolsa ārzū **yağuk**” (KB 49:28)

“yağuk” (KB 54:20); “yağuk” (KB 80:12); “yağuk” (KB 86:6); “yağuk” (KB 123:19);

“yağuk” (KB 148:24); “yağuk” (KB 152:19); “yağuk” (KB 182:19)

yırak<yıra-k+Ø“uzak” [yıra-: uzaklaşmak (DLT,2018:972)]

“yırak” (KB 6a:1); “yırak” (KB 25:19); “yırak” (KB 34:8); “yırak” (KB 52:14); “yırak” (KB 54:4); “yırak” (KB 54:8); “yırak” (KB 54:22); “yırak” (KB 56:13); “yırak” (KB 58:9); “yırak” (KB 60:16); “yırak” (KB 63:6); “yırak” (KB 72:9); “yırak” (KB 77:13); “yırak” (KB 79:23); “yırak” (KB 79:26); “yırak” (KB 80:7); “yırak” (KB 80:11); “yırak” (KB 84:22); “yırak” (KB 88:11); “yırak” (KB 89:10); “yırak” (KB 89:15); “yırak” (KB 90:6); “yırak” (KB 90:28); “yırak” (KB 97:17); “yırak” (KB 100:10); “yırak” (KB 103:17); “yırak” (KB 123:7); “yırak” (KB 124:5); “yırak” (KB 136:3); “yırak” (KB 143:30); “yırak” (KB 146:14); “yırak” (KB 148:29); “yırak” (KB 149:14); “yırak” (KB 150:10); “yırak” (KB 151:29); “yırak” (KB 160:18); “yırak” (KB 161:14); “yırak” (KB 168:19); “yırak” (KB 174:1); “yırak” (KB 182:19); “yırak” (KB 182:21); “yırak” (KB 182:24); “yırak” (KB 191:23); “yırak” (KB 199:11); “yırak” (KB 203:7); “yırak” (KB 210:9); “yırak” (KB 223:5); “yırak” (KB 6608); “yırak” (KB 6629)

-(I)n+

yakın<yak-in+Ø [yak-: yaklaşmak (DLT,2018:942)]

“ay iç taş biligli ay haqqı’l-yakın / közümde yırak sen köñülke **yakın**” (KB 6a:1)

“büğü beg kim erse biligke **yakın** / biliglig kişig kılmış özke **yakın**” (KB 16:6)

“yeme tuttı iş tuş **yakın** kıldı öz / uluğka kişigke açuk tuttı yüz” (KB 24:23)

“yakın” (KB 24:27); “yakın” (KB 27:23); “yakın” (KB 27:26); “yakın” (KB 28:7); “yakın” (KB 28:8); “yakın” (KB 29:8); “yakın” (KB 29:24); “yakın” (KB 34:7); “yakın” (KB 35:16); “yakın” (KB 38:11); “yakın” (KB 38:13); “yakın” (KB 38:14); “yakın” (KB 40:23); “yakın” (KB 48:23); “yakın” (KB 52:14); “yakın” (KB 54:20); “yakın” (KB 56:13); “yakın” (KB 57:7); “yakın” (KB 59:4); “yakın” (KB 62:15); “yakın” (KB 64:3); “yakın” (KB 64:21); “yakın” (KB 67:20); “yakın” (KB 69:6); “yakın” (KB 86:3); “yakın” (KB 86:14); “yakın” (KB 89:9); “yakın” (KB 97:15); “yakın” (KB 97:17); “yakın” (KB 98:10); “yakın” (KB 100:10); “yakın” (KB 109:6); “yakın” (KB 111:25); “yakın” (KB 122:1); “yakın” (KB 122:8); “yakın” (KB 123:7); “yakın” (KB 124:5); “yakın” (KB 128:28); “yakın” (KB 136:3); “yakın” (KB 143:30); “yakın” (KB 153:5); “yakın” (KB 153:9); “yakın” (KB 154:6); “yakın” (KB 154:22); “yakın” (KB 157:24); “yakın” (KB 161:11); “yakın” (KB 162:7); “yakın” (KB 164:27); “yakın” (KB 168:19); “yakın” (KB 179:26); “yakın” (KB 180:16); “yakın” (KB 182:11); “yakın” (KB 182:21); “yakın” (KB 182:24); “yakın” (KB 189:10); “yakın” (KB 191:23); “yakın” (KB 199:11); “yakın” (KB 202:7); “yakın” (KB 202:10); “yakın” (KB 202:13); “yakın” (KB 208:9); “yakın” (KB 209:24); “yakın” (KB 223:5)

+ilk+

yağukluk < **yağuk** + **luk** + Ø “yakınlık”

“yakınlık **yağukluk** yıratı kıdaş / bağırsaklığın kıodtı edğü adaş” (KB 6468)

yakınlık < **yakın** + **lık** + Ø “yakınlık”

“**yakınlık** kıılır er kışıke tuşı / yawuz bolmasa kıılmaz edğü işi” (KB 39:8)

“yakınlık” (KB 54:20); “yakınlık” (KB 6468); “yakınlık” (KB 6470)

3.18.3. Uzunluk İsimleri Yapan Şekiller

Tek bir şekil ve tek bir kelime ile karşımıza çıkan “Uzunluk İsimleri” alt fonksiyonu, tek kelimeden ibaret olsa bile eserde toplamda 39 örneği tespit edilmiştir. “uza-” kelime köküne eklenen “-(I)n+” yapım eki şeklinin geldiği yerde kökteki a ünlüsünü daraltma hadisesi de türk dilinin ünlü uyumlarının gücüne bir örnek olmaktadır.

-(I)n+

uzun < **uza** - **n** + Ø “uzun” [uza-: uzamak (Akalin, 2007: 305)

“saña keldim oğrap **uzun** yol yorup / tilekke bu kün tegdim ârzûm ғанıp” (KB 27:22)

“kişi kılkı isiz körürmen közün / ereji az ol kör ökünçi **uzun**” (KB 39:26)

“isiz kılkı tutma ay elgi **uzun** / isiz kılkı ulıtur ikigün ajun” (KB 59:3)

“uzun” (KB 59:4); “uzun” (KB 59:12); “uzun” (KB 61:29); “uzun” (KB 62:22); “uzun” (KB 70:9); “uzun” (KB 76:18); “uzun” (KB 78:24); “uzun” (KB 80:19); “uzun” (KB 85:19); “uzun” (KB 115:9); “uzun” (KB 122:11); “uzun” (KB 128:17); “uzun” (KB 131:17); “uzun” (KB 131:19); “uzun” (KB 150:1); “uzun” (KB 153:27); “uzun” (KB 154:23); “uzun” (KB 160:16); “uzun” (KB 163:18); “uzun” (KB 177:15); “uzun” (KB 177:23); “uzun” (KB 183:23); “uzun” (KB 184:10); “uzun” (KB 187:12); “uzun” (KB 189:17); “uzun” (KB 191:19); “uzun” (KB 193:3); “uzun” (KB 204:5); “uzun” (KB 204:12); “uzun” (KB 208:16); “uzun” (KB 217:14); “uzun” (KB 219:5); “uzun” (KB 221:1); “uzun” (KB 6410); “uzun” (KB 6414); “uzun” (KB 6418)

3.19. Renk İsimleri Yapan Şekiller

Genel anlamda yapılan tasvirlerde, hatta yer ve gök ile yapılan tasvirli söyleyişlerde karşımıza çıkan bu üst fonksiyonun, +(s)II+ ve – (I)I+ olmak üzere iki şekli ve 30 örneği tespit edilmiştir. Yeşil kelimesinin Orhun Yazıtlarında olduğu gibi mavi anlamında kullanıldığı beyitler de eserde mevcuttur.

+(s)II+

yaşıl<yaş+ıl+Ø “yeşil”

“yağız yir **yaşıl** kökteerdi küsüş / anar birdi tenri ağırlık üküş” (KB 7a:2)

“yağız yir **yaşıl** torğu yüzke badı / Һıтай арқısı yadtı tawgaç edi” (KB 7b:12)

“bu törlüg çiçek yerde munça bediz / yazı tağ kır oprı **yaşıl** kök meniz” (KB 10:28)

“yaşıl” (KB 11:21); “yaşıl” (KB 11:29); “yaşıl” (KB 14:29); “yaşıl” (KB 42:22); “yaşıl” (KB 42:23); “yaşıl” (KB 47:16); “yaşıl” (KB 60:27); “yaşıl” (KB 70:13); “yaşıl” (KB 86:6); “yaşıl” (KB 90:23); “yaşıl” (KB 108:26); “yaşıl” (KB 118:21); “yaşıl” (KB 119:11); “yaşıl” (KB 136:21); “yaşıl” (KB 144:23); “yaşıl” (KB 170:25); “yaşıl” (KB 175:9)

-(I)I+

kızıl<kız-ıl+Ø “kızıl” (Gülensoy, 2007:524)

“kurumış yıgaçlar tonandı yaşı / bezendi yipün al sarıg kök **kızıl**” (KB 7b:11)

“ünün ötti keklik küler katğum / **kızıl** ağzı kan teg kaşı kap kara” (KB 10:9)

“kızıl” (KB 11:21); “kızıl” (KB 86:6); “kızıl” (KB 90:22); “kızıl” (KB 90:23); “kızıl” (KB 91:6); “kızıl” (KB 94:2); “kızıl” (KB 101:5); “kızıl” (KB 162:21)

3.20. Sebep Bildiren İsimler Yapan Şekiller

Eserde “Sebep Bildiren İsimler” üst fonksiyonunda 3 örnek karşımıza çıkmaktadır. Bu üç örneğin ortak özellikleri cümle içerisindeki kelimeye eklenerek görevlendirilen yapım ekinin cümlede sebep bildirme görevi üstlenmesidir. Eserde “tanuk” kelimesi birçok farklı fonksiyonla karşımıza çıkmaktadır ve bu durum da her ek için geçerli olan “ bir ek birden fazla fonksiyonu karşılayabilir ve bir fonksiyon da birden fazla ekte bulunabilir.” açıklamasının kanıtı niteliğindedir.

-(I)k+

tanuk<tanu-ğ+Ø “tanık, şahit”

“bu sözke **tanuğu** munu keldi söz / bu sözni eşitgil sözüg munda üz” (KB 12:27)

“tanuk” (KB 25:26); “tanuk” (KB 82:2)

3.21. Soyut İsimler Yapan Şekiller

Kutadgu Bilig’in çok yönlü bir eser olması sebebi ile gerek soyut gerekse somut olarak yapım ekleri ile türettiği isimler çokça karşımıza çıkmaktadır. Eserde, “Soyut İsimler” üst fonksiyonunun; “Arz İsimleri”, “Dinî İfadeler”, “Duygu Bildiren İsimler”, “Genel Anlamli İsimler”, “İhtiyaç İsimleri” ve “Tavır/Tutum Bildiren İsimler” olmak üzere altı alt fonksiyonu tespit edilmiştir. Soyut ve somut kavramlar, tüm dil unsurlarını kapsadıkları için daha baskın bir fonksiyon bildirmeyen ekler ve eklerin eklendikleri kelimeler hariç soyut anlamdaki tüm kavramlar bu başlık altında toplanmıştır. Eserde en çok örneği karşımıza çıkan üst fonksiyon olan Soyut İsimler üst fonksiyonu, pek çok alt fonksiyonu ile yapım eki şekillerinin tespit edildiği alt fonksiyonlar ve şekiller açısından da önem arz eden bir üst fonksiyon olmaktadır. Soyutluğun sebebi eserde mevcut olan lirik anlatımlı yerlerin güçlü yapısından gelmektedir. Yusuf Has Hacib’in çok yönlü eseri

içerisinde ustalıkla işlediği lirik kısımların bir kanıtı niteliğinde olan bu üst fonksiyon ve sıralanan alt fonksiyonları, eser açısından oldukça önem arz etmektedir. “Soyut İsimler” üst fonksiyonunda eserde toplamda 1611 örnek tespit edilmiştir.

3.21.1. Arz İsimleri Yapan Şekiller

Soyut İsimler üst fonksiyonunun alt fonksiyonlarından biri olan Arz İsimleri alt fonksiyonunda bulunan ekler, eklendiği köke gelerek cümleye sunma, bilgi verme, anlatma anlamları kazandırmaktadırlar. Tek şekil ve tek örneğe sahip bu alt fonksiyonun buna rağmen eserde toplamda 80 örneği tespit edilmiştir. Genellikle dört sembolik karakter üzerinden verilmek istenen mesajlarda kullanılan karşılıklı konuşma tekniğinin bir parçası olan “yanıt verme” tarzında başlayan cümlelerde tespit edilen bu alt fonksiyon “yanut” kelimesinin kökeni bakımından önemlidir.

-(I)t+

yanut: < **yan-ut+Ø** “cevap” [yan-: geri dönmek (DLT, 2015: 948)]

“**yanut** birdi hâcib kör ay toldıka / ayur emdi iwme maña tur bağa” (KB 25:29)

“ayıttı ilig tegme törlüg bilig / **yanut** birdi ay toldı açtı tilig” (KB 28:26)

“yana aytu kirdi ilig öz sözün / **yanut** birdi ay toldı tügdi yüzün” (KB 28:29)

“yanut” (KB 33:8); “yanut” (KB 40:3); “yanut” (KB 40:8); “yanut” (KB 40:9); “yanut” (KB 43:3); “yanut” (KB 50:1); “yanut” (KB 51:10); “yanut” (KB 55:18); “yanut” (KB 62:19); “yanut” (KB 63:18); “yanut” (KB 65:14); “yanut” (KB 65:23); “yanut” (KB 66:8); “yanut” (KB 66:17); “yanut” (KB 66:19); “yanut” (KB 70:9); “yanut” (KB 70:27); “yanut” (KB 71:18); “yanut” (KB 72:4); “yanut” (KB 73:1); “yanut” (KB 73:17); “yanut” (KB 73:22); “yanut” (KB 74:5); “yanut” (KB 74:13); “yanut” (KB 74:21); “yanut” (KB 75:10); “yanut” (KB 76:1); “yanut” (KB 82:2); “yanut” (KB 83:26); “yanut” (KB 92:13); “yanut” (KB 95:17); “yanut” (KB 97:27); “yanut” (KB 100:15); “yanut” (KB 111:2); “yanut” (KB 111:7); “yanut” (KB 112:18); “yanut” (KB 113:29); “yanut” (KB 116:18); “yanut” (KB 126:25); “yanut” (KB 128:21); “yanut” (KB 131:27); “yanut” (KB 132:4); “yanut” (KB 132:8); “yanut” (KB 139:3); “yanut” (KB 139:12); “yanut” (KB 140:11); “yanut” (KB 140:23); “yanut” (KB 142:16); “yanut” (KB 144:10); “yanut” (KB 145:20); “yanut” (KB 146:8); “yanut” (KB 146:13); “yanut” (KB 150:21); “yanut” (KB 151:17); “yanut” (KB 153:12); “yanut” (KB 155:26); “yanut” (KB 155:29); “yanut” (KB 156:5);

“yanut” (KB 160:20); “yanut” (KB 160:24); “yanut” (KB 165:21); “yanut” (KB 176:8);
“yanut” (KB 176:11); “yanut” (KB 180:16); “yanut” (KB 185:11); “yanut” (KB 185:24);
“yanut” (KB 186:1); “yanut” (KB 207:10); “yanut” (KB 207:28); “yanut” (KB 208:4);
“yanut” (KB 208:8); “yanut” (KB 209:20); “yanut” (KB 211:9); “yanut” (KB 211:20);
“yanut” (KB 214:25); “yanut” (KB 216:18); “yanut” (KB 217:6)

3.21.2. Dinî İfadeler ile İlgili İsimler Yapan Şekiller

Kutadgu Bilig adlı eserde İslamiyete geçişin izleri ile birlikte Yusuf Has Hacib pek çok cümlede dinî ifadelere de yer vermiştir. “Soyut İsimler” üst fonksiyonunda bulunan bu alt fonksiyonun, eserde toplam 177 örneği tespit edilmiştir. Dinî öğelerin önem arz ettiği bu eserde genellikle soyut anlatım seçilerek bu anlamdaki kelimeler kullanılmıştır. Farklı anlamlara gelen kelimelerin de dinî boyutta mecazlaştırıldığı örnekler de dil açısından önem arz etmektedir. Örneğin könilik (doğruluk) kelimesinin, eserde hak yolu olarak geçtiği beyitler sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Yusuf Has Hacib’in dili kullanma yetkinliğinin gösterildiği bu gibi örnekler dil çalışmaları açısından da önem arz etmektedir.

+llk+

bütünlük<bütün+lük+Ø “doğruluk”

“taķı bir ajunum bulayın tise / könilik **bütünlük** bile ķol usa” (KB 68:14)

“bütünlük” (KB 68:19); “bütünlük” (KB 106:11); “bütünlük” (176:13)

könilik<köni+lik+Ø “doğruluk”

“sewüg sawķı birle ķopurķıl meni / elig tuttaķı kıl **könilik** küni” (KB 6b:3)

“ķatıķlan yańılma **könilik** yolın / yigitlik yawa kılma asķın alın” (KB 20:3)

“öķüندی bu ay toldı tındı uluķ / ayurmen yitürdüm **könilik** yoluķ” (KB 47:20)

“könilik” (KB 56:9); “könilik” (KB 67:27); “könilik” (KB 68:14); “könilik” (KB 68:15);

“könilik” (KB 68:19); “könilik” (KB 71:25); “könilik” (KB 81:18); “könilik” (KB 85:30);

“könilik” (KB 88:5); “könilik” (KB 103:10); “könilik” (KB 113:27); “könilik” (KB

157:15); “könilik” (KB 176:11); “könilik” (KB 180:21)

ķulluk<ķul+luk+Ø “kulluk”

“bu ay toldı aydı ay ilig kutı / tapuğ birle hoş boldı **ķulluķ** atı” (KB 27:20)

“yanut birdi ögdüliš ilig kutı / özüm yegledüki bu **ķulluķ** atı” (KB 74:21)

“negü kelse rabdın tapı bol tapı / özün **ķulluķı** ol tapılık tüpi” (KB 83:2)

“ķulluķ” (KB 98:21); “ķulluķ” (KB 114:25); “ķulluķ” (KB 120:22); “ķulluķ” (KB 124:11); “ķulluķ” (KB 134:9); “ķulluķ” (KB 134:26); “ķulluķ” (KB 134:29); “ķulluķ” (KB 135:3); “ķulluķ” (KB 175:23); “ķulluķ” (KB 220:30); “ķulluķ” (KB 6500)

osallıķ<**osal+lıķ+Ø** “gafillik”

“kişı imîni kör **osallıķ** kılur / yağı yetse öğdün osallar ölür” (KB 22:26)

“osallıķ” (KB 61:1); “osallıķ” (KB 50:17)

tanuķ+luk+Ø

“köñülüg bezedi yaruķluk bile / tilimni bezedi **tanuķluk** bile” (KB 20:29)

“tanuķluk” (KB 43:22)

tapılık<**tapı+lıķ+Ø** “razı olmak”

“negü kelse rabdın tapı bol tapı / özün ķulluķı ol **tapılık** tüpi” (KB 83:2)

yaruķluk<**yaru-ķ+luk+Ø** “aydınlık”

“köñülüg bezedi **yaruķluk** bile / tilimni bezedi tanuķluk bile” (KB 20:29)

-(I)k+

eşük<**eş-ük+Ø** “eşik”

“buerdi basutçı köni dînķa kök / şerī’at yüzindin kiterdi **eşük**” (KB 7a:13)

saķınuķ<**saķın-uk+Ø** “takva sahibi”

“**saķınuķ** kerek beg ne ķılķı arığ / arığlık tiler tutçı urğı arığ” (KB 77:8)

“**saķınuķ** kişı köñlü ķorklık bolur / köñül ķorksa begler işig tüz kılur” (KB 77:9)

“ķalı bolmasa beg **saķınuķ** süzük / arığsız bolur barķa ķılķı üzük” (KB 77:10)

“saķınuķ” (KB 84:3); “saķınuķ” (KB 84:7); “saķınuķ” (KB 84:8); “saķınuķ” (KB 93:10);

“saķınuķ” (KB 106:11); “saķınuķ” (KB 123:27); “saķınuķ” (KB 133:2); “saķınuķ” (KB 153:11); “saķınuķ” (KB 159: 19); “saķınuķ” (KB 159:21); “saķınuķ” (KB 162:11);

“saķınıuķ” (KB 162:25); “saķınıuķ” (KB 163:5); “saķınıuķ” (KB 163:9); “saķınıuķ” (KB 190:25); “saķınıuķ” (KB 6270); “saķınıuķ” (KB 6460)

üdle<**üdle-k+Ø**“felek”

“ilig kördi terkin okıdı anı / ayıttı negü kıldı **üdle** seni” (KB 63:2)

“üdle” (KB 63:4); “üdle” (KB 63:6); “üdle” (KB 118:26)

-(I)g+

tapuğ<**tap-uğ+Ø**“hizmet”

“ķayusı yıdı birle tapnur **tapuğ** / ķayu körk meñiz birle açtı ķapuğ” (KB 10:29)

“**tapuğķa** erig bol bayatķa tapın / yazuķtın yırak tur özüñni saķın” (KB 54:22)

“kerek boldı emdi bu ķılınış **tapuğ** / ökünç boldı ķılınış isizlik ķamuğ” (KB 55:26)

“tapuğ” (KB 56:4); “tapuğ” (KB 56:7); “tapuğ” (KB 58:23); “tapuğ” (KB 119:24);

“tapuğ” (KB 120:2); “tapuğ” (KB 120:5); “tapuğ” (KB 120:20); “tapuğ” (KB 120:23);

“tapuğ” (KB 124:11); “tapuğ” (KB 134:9); “tapuğ” (KB 135:2); “tapuğ” (KB 135:3);

“tapuğ” (KB 135:24); “tapuğ” (KB 136:23); “tapuğ” (KB 142:22); “tapuğ” (KB 142:23);

“tapuğ” (KB 144:16); “tapuğ” (KB 144:28); “tapuğ” (KB 145:1); “tapuğ” (KB 205:17)

+CI+

tapuğķı<**tap-uğ+ķı+Ø**“hizmetķi”

“biligsiz bile hıķ sızüm yok meniñ / ay bilge özüm uş **tapuğķı** seniñ” (KB 14:22)

“tapuğķı” (KB 123:28); “tapuğķı” (KB 144:28)

-(I)m+

ölüm<**öl-üm+Ø**“ölüm”

“ürün boldı erse ķara saķ saķal / anunģu busuğķı **ölümke** tükel” (KB 46:24)

“ķara saķ ürünı **ölümdin** yumuş / ķılur ol tirigke tiriglik ķüsü” (KB 46:26)

“tü ni ‘met yediñ me tiriglik yediñ / **ölüm** yir seni sen usanma üküş” (KB 46:27)

“ölüm” (KB 47:13); “ölüm” (KB 47:17); “ölüm” (KB 47:24); “ölüm” (KB 47:26); “ölüm”

(KB 47:27); “ölüm” (KB 48:1); “ölüm” (KB 48:2); “ölüm” (KB 48:3); “ölüm” (KB 48:4);

“ölüm” (KB 49:4); “ölüm” (KB 49:11); “ölüm” (KB 49:12); “ölüm” (KB 49:13); “ölüm”

(KB 49:14); “ölüm” (KB 49:17); “ölüm” (KB 49:22); “ölüm” (KB 50:2); “ölüm” (KB 50:3); “ölüm” (KB 50:5); “ölüm” (KB 50:6); “ölüm” (KB 50:7); “ölüm” (KB 50:10); “ölüm” (KB 52:24); “ölüm” (KB 54:18); “ölüm” (KB 55:11); “ölüm” (KB 55:25); “ölüm” (KB 56:1); “ölüm” (KB 56:4); “ölüm” (KB 56:6); “ölüm” (KB 56:16); “ölüm” (KB 56:17); “ölüm” (KB 56:18); “ölüm” (KB 56:19); “ölüm” (KB 56:24); “ölüm” (KB 57:7); “ölüm” (KB 57:12); “ölüm” (KB 58:4); “ölüm” (KB 59:10); “ölüm” (KB 59:13); “ölüm” (KB 59:14); “ölüm” (KB 60:7); “ölüm” (KB 60:22); “ölüm” (KB 61:14); “ölüm” (KB 61:15); “ölüm” (KB 61:21); “ölüm” (KB 89:23); “ölüm” (KB 90:29); “ölüm” (KB 98:18); “ölüm” (110:13); “ölüm” (KB 130:18); “ölüm” (KB 131:17); “ölüm” (KB 132:1); “ölüm” (KB 132:7); “ölüm” (KB 133:6); “ölüm” (KB 133:9); “ölüm” (KB 133:12); “ölüm” (KB 137:25); “ölüm” (KB 139:7); “ölüm” (KB 142:7); “ölüm” (KB 157:23); “ölüm” (KB 174:28); “ölüm” (KB 175:2); “ölüm” (KB 175:15); “ölüm” (KB 175:16); “ölüm” (KB 186:14); “ölüm” (KB 186:15); “ölüm” (KB 186:28); “ölüm” (KB 186:29); “ölüm” (KB 187:11); “ölüm” (KB 189:14); “ölüm” (KB 191:11); “ölüm” (KB 191:19); “ölüm” (KB 195:11); “ölüm” (KB 195:13); “ölüm” (KB 203:3); “ölüm” (KB 205:15); “ölüm” (KB 214:22); “ölüm” (KB 215:13); “ölüm” (KB 218:15); “ölüm” (KB 218:17); “ölüm” (KB 219:24); “ölüm” (KB 222:4); “ölüm” (KB 223:5); “ölüm” (KB 6294); “ölüm” (KB 6400); “ölüm” (KB 6435)

3.21.3. Duygu Bildiren İsimler Yapan Şekiller

Eserin lirik kısımlarında ve didaktik kısımlarında da mevcut olan bu alt fonksiyon, duyguların aktarılmasında çok fazla tercih edilmiştir. “Duygu Bildiren İsimler”, “Soyut İsimler” üst fonksiyonunun, Tavır/Tutum Bildiren İsimler alt fonksiyonundan sonra en çok örneğe sahip alt fonksiyonudur. Eserde, bu alt fonksiyonun toplam 309 örneği tespit edilmiştir. Örneklerinin çokluğunun sebebi, karşılıklı konuşmalarda bir durumdan bahsedilirken bu durumun yol açacağı duygusal durumun da verilmesinden kaynaklanmaktadır. Karşımıza çıkan ilk örnek olan “kağgu” örneğine de bakıldığında, Karahanlı Türkçesinde gerçekleşen en önemli ses olaylarından biri olan “d/>y/ geçişmesi” hadisesinin örneklerinin eserde tespit edildiği anlaşılmaktadır. “d/>y/ geçişmesi” hadisesi, türk dili açısından dönemsel olarak değerlendirilen temel hadiselerden biri olması hasebiyle oldukça önem arz etmektedir.

-gI+

kağgu<kaç-gu+Ø “kaygı”

“erej kolsa emgek tutaşı barır / sewinç kolsa **kağgu** tutaşı yorır” (KB 22:18)

“adaş koldaş ardaş sewinç **kağguda** / tusulur kişike isiz eğgüde” (KB 152:23)

“sewinç bolsa kimke özün sewnü bir / sakınç **kağgu** tegse yime saķnu bir” (KB 154:1)

“kağgu” (KB 175:16); “kağgu” (KB 196:18); “kağgu” (KB 196:28); “kağgu” (KB 199:18); “kağgu” (KB 202:22); “kağgu” (KB 204:19); “kağgu” (KB 209:25); “kağgu” (KB 214:13); “kağgu” (KB 216:18); “kağgu” (KB 216:21); “kağgu” (KB 222:6); “kağgu” (KB 222:9); “kağgu” (KB 222:25); “kağgu” (KB 222:26); “kağgu” (KB 222:27); “kağgu” (KB 223:11); “kağgu” (KB 6233); “kağgu” (KB 6234); “kağgu” (KB 6235); “kağgu” (KB 6252); “kağgu” (KB 6275); “kağgu” (KB 6307); “kağgu” (KB 6341); “kağgu” (KB 6343); “kağgu” (KB 6350); “kağgu” (KB 6585)

-(I)nç+

küwenç<küwe-nç+Ø “güvenç, huzur” [*küve-: (Gülensoy, Ankara;2007) fiil kökü güven başlığı altında anlamı verilmeden gösterilmiştir.]

“öger atın ündep ünin türtüşüp / **küwenç** birle awınur sewinçke tuşup” (KB 10:27)

“sewinçin awınçin **küwençin** ili / aşasu yaşasunı luķmân yılı” (KB 11:24)

“erej ārzū ni‘met **küwençin** awınç / bu eđgü yanutı bolur bu sewinç” (KB 40:8)

“küwenç” (KB 44:14); “küwenç” (KB 45:21); “küwenç” (KB 57:29); “küwenç” (KB 72:4); “küwenç” (KB 90:18); “küwenç” (KB 91:21); “küwenç” (KB 91:22); “küwenç” (KB 113:17); “küwenç” (KB 114:29); “küwenç” (KB 138:7); “küwenç” (KB 172:19)

sewinç<sew-inç+Ø “sevinç”

“yuluğ kıldı mâlı teni cânını / yalawaç **sewinçi** tiledi köni” (KB 7a:11)

“sewerin esen tut yağısın kötür / **sewinçin** tolu tut saķınçin ķotur” (KB 11:19)

“**sewinçin** awınçin küwençin ili / aşasu yaşasunı luķmân yılı” (KB 11:24)

“sewinç” (KB 20:2); “sewinç” (KB 22:18); “sewinç” (KB 23:2); “sewinç” (KB 26:14); “sewinç” (KB 27:6); “sewinç” (KB 28:19); “sewinç” (KB 30:22); “sewinç” (KB 35:12); “sewinç” (KB 36:9); “sewinç” (KB 36:12); “sewinç” (KB 36:17); “sewinç” (KB 38:17); “sewinç” (KB 39:11); “sewinç” (KB 40:8); “sewinç” (KB 40:12); “sewinç” (KB 40:15);

“sewinç” (KB 40:21); “sewinç” (KB 45:20); “sewinç” (KB 45:22); “sewinç” (KB 46:8);
“sewinç” (KB 48:7); “sewinç” (KB 51:20); “sewinç” (KB 52:6); “sewinç” (KB 52:11);
“sewinç” (KB 53:9); “sewinç” (KB 53:12); “sewinç” (KB 54:12); “sewinç” (KB 54:15);
“sewinç” (KB 55:3); “sewinç” (KB 59:19); “sewinç” (KB 61:28); “sewinç” (KB 62:11);
“sewinç” (KB 63:1); “sewinç” (KB 63:4); “sewinç” (KB 63:29); “sewinç” (KB 65:19);
“sewinç” (KB 69:13); “sewinç” (KB 69:28); “sewinç” (KB 70:15); “sewinç” (KB 76:30);
“sewinç” (KB 77:7); “sewinç” (KB 82:8); “sewinç” (KB 82:17); “sewinç” (KB 82:22);
“sewinç” (KB 82:21); “sewinç” (KB 88:2); “sewinç” (KB 90:18); “sewinç” (KB 91:12);
“sewinç” (KB 91:14); “sewinç” (KB 96:28); “sewinç” (KB 103:15); “sewinç” (KB
106:29); “sewinç” (KB 110:11); “sewinç” (KB 110:15); “sewinç” (KB 110:29); “sewinç”
(KB 112:12); “sewinç” (KB 112:26); “sewinç” (KB 113:30); “sewinç” (KB 114:24);
“sewinç” (KB 114:29); “sewinç” (KB 115:9); “sewinç” (KB 117:4); “sewinç” (KB
119:6); “sewinç” (KB 120:20); “sewinç” (KB 120:21); “sewinç” (KB 122:6); “sewinç”
(KB 122:11); “sewinç” (KB 126:10); “sewinç” (KB 129:26); “sewinç” (KB 131:7);
“sewinç” (KB 131:8); “sewinç” (KB 138:6); “sewinç” (KB 138:7); “sewinç” (KB
138:16); “sewinç” (KB 145:1); “sewinç” (KB 152:23); “sewinç” (KB 154:1); “sewinç”
(KB 154:20); “sewinç” (KB 160:20); “sewinç” (KB 160:26); “sewinç” (KB 165:2);
“sewinç” (KB 172:17); “sewinç” (KB 175:16); “sewinç” (KB 177:27); “sewinç” (KB
181:8); “sewinç” (KB 187:28); “sewinç” (KB 187:29); “sewinç” (KB 189:6); “sewinç”
(KB 189:17); “sewinç” (KB 190:21); “sewinç” (KB 192:5); “sewinç” (KB 198:4);
“sewinç” (KB 199:15); “sewinç” (KB 201:20); “sewinç” (KB 202:20); “sewinç” (KB
204:12); “sewinç” (KB 206:6); “sewinç” (KB 210:8); “sewinç” (KB 210:16); “sewinç”
(KB 210:26); “sewinç” (KB 214:13); “sewinç” (KB 216:18); “sewinç” (KB 216:21);
“sewinç” (KB 216:22); “sewinç” (KB 219:29); “sewinç” (KB 222:25); “sewinç” (KB
222:26); “sewinç” (KB 222:27); “sewinç” (KB 6235); “sewinç” (KB 6307); “sewinç”
(KB 6414); “sewinç” (KB 6446); “sewinç” (KB 6486); “sewinç” (KB 6525); “sewinç”
(KB 6546); “sewinç” (KB 6585); “sewinç” (KB 6587); “sewinç” (KB 6593); “sewinç”
(KB 6612); “sewinç” (KB 6642)

umunç < **um-unç** + Ø “umut”

“ulırmen ökünüp asıg yok ökünç / idim rahmetinde adın yok **umunç**” (KB 55:28)

“bu kün edlep ilig mini ündedi / **umınçlıgka** devlet maña kıur badı” (KB 63:8)

“sözin kıyguçı begke tutma **umunç** / tiriglik yawa bolğa kılğay ökünç” (KB 78:6)

“umunç” (KB 83:6); “umınç” (KB 105:7); “umınç” (KB 110:23); “umınç” (KB 113:17);
“umınç” (KB 135:2); “umınç” (KB 172:19); “umınç” (KB 181:7); “umınç” (KB 198:24);
“umınç” (KB 6504); “umınç” (KB 6515); “umınç” (KB 6582)

-(I)C+

awınç<**awın-ç+Ø** “bir şeyle avunma, bir şeye alışma”

“sewinçin **awınçın** küwençin ili / aşasu yaşasunı luqmân yılı” (KB 11:24)

“erej ârzü ni‘met küwençin **awınç** / bu edğü yanutı bolur bu sewinç” (KB 40:8)

“buzulmasu beglik bedüklük bile / **awınçın** tirilgil sewinçin küle” (KB 40:12)

“awınç” (KB 57:29); “awınç” (KB 58:2); “awınç” (KB 59:19); “awınç” (KB 69:13);
“awınç” (KB 72:2); “awınç” (KB 73:10); “awınç” (KB 82:8); “awınç” (KB 133:18);
“awınç” (KB 138:6); “awınç” (KB 138:7); “awınç” (KB 172:17); “awınç” (KB 187:28);
“awınç” (KB 6414); “awınç” (KB 6446); “awınç” (KB 6533)

inanç<**inan-ç+Ø** “inanç”

“küwezlenme artuq kötürme köñül / **inanç** kılğı ermez bu dünyâ tünjül” (KB 56:12)

“inanç” (KB 60:19); “inanç” (KB 100:25)

ökünç<**ökün-ç+Ø** “pişmanlık”

“**ökünçlüg** bolur tutşı öwke işi / yazuqluğ bolur işte buşsa kişi” (KB 18:25)

“yaşı kısga isiz **ökünçün** qarır / uzun yaşılg edğü **ökünçsüz** yorır” (KB 19:19)

“küsermen yigitlikke öknür özüm / **ökünçüm** asıg yok kesermen sözüm” (KB 20:6)

“ökünç” (KB 26:17); “ökünç” (KB 27:18); “ökünç” (KB 29:5); “ökünç” (KB 39:18);
“ökünç” (KB 39:20); “ökünç” (KB 39:26); “ökünç” (KB 39:29); “ökünç” (KB 40:3);
“ökünç” (KB 45:23); “ökünç” (KB 47:13); “ökünç” (KB 47:17); “ökünç” (KB 47:24);
“ökünç” (KB 48:11); “ökünç” (KB 49:3); “ökünç” (KB 52:27); “ökünç” (KB 55:25);
“ökünç” (KB 55:26); “ökünç” (KB 55:28); “ökünç” (KB 56:6); “ökünç” (KB 57:2);
“ökünç” (KB 57:6); “ökünç” (KB 58:21); “ökünç” (KB 60:18); “ökünç” (KB 60:24);
“ökünç” (KB 78:6); “ökünç” (KB 101:4); “ökünç” (KB 131:28); “ökünç” (KB 141:12);
“ökünç” (KB 141:12); “ökünç” (KB 153:8); “ökünç” (KB 153:23); “ökünç” (KB 163:18);

“ökünç” (KB 164:25); “ökünç” (KB 165:4); “ökünç” (KB 186:19); “ökünç” (KB 203:16);
“ökünç” (KB 206:8); “ökünç” (KB 209:28); “ökünç” (KB 219:7); “ökünç” (KB 222:4);
“ökünç” (KB 6400); “ökünç” (KB 6407); “ökünç” (KB 6533); “ökünç” (KB 6546)

sakınç < **sakın-ç** + Ø “keder, hüznün, gam, kaygı”

“sewerin esen tut yağsın kötür / sewinçin tolu tut **sakınçın** kotur” (KB 11:19)

“erej minde emgek meniñdin tezer / sewinç minde **sakınç** maña yol azar” (KB 30:22)

“kim erse bu künlük tilese sewinç / isizlik kılur ol yarın yir **sakınç**” (KB 39:11)

“sakınç” (KB 40:15); “sakınç” (KB 45:22); “sakınç” (KB 46:8); “sakınç” (KB 47:3);
“sakınç” (KB 47:19); “sakınç” (KB 48:27); “sakınç” (KB 50:24); “sakınç” (KB 51:20);
“sakınç” (KB 54:15); “sakınç” (KB 61:28); “sakınç” (KB 61:29); “sakınç” (KB 62:12);
“sakınç” (KB 63:4); “sakınç” (KB 63:7); “sakınç” (KB 77:7); “sakınç” (KB 115:9);
“sakınç” (KB 119:5); “sakınç” (KB 122:11); “sakınç” (KB 122:19); “sakınç” (KB
123:13); “sakınç” (KB 126:10); “sakınç” (KB 131:7); “sakınç” (KB 131:8); “sakınç” (KB
131:19); “sakınç” (KB 133:18); “sakınç” (KB 138:6); “sakınç” (KB 154:1); “sakınç” (KB
165:2); “sakınç” (KB 165:2); “sakınç” (KB 165:4); “sakınç” (KB 189:14); “sakınç” (KB
196:18); “sakınç” (KB 196:28); “sakınç” (KB 202:22); “sakınç” (KB 204:12); “sakınç”
(KB 210:26); “sakınç” (KB 214:13); “sakınç” (KB 216:18); “sakınç” (KB 216:21);
“sakınç” (KB 216:22); “sakınç” (KB 219:5); “sakınç” (KB 221:12); “sakınç” (KB 222:9);
“sakınç” (KB 222:25); “sakınç” (KB 222:27); “sakınç” (KB 223:11); “sakınç” (KB
223:13); “sakınç” (KB 6233); “sakınç” (KB 6235); “sakınç” (KB 6252); “sakınç” (KB
6275); “sakınç” (KB 6341); “sakınç” (KB 6343); “sakınç” (KB 6350); “sakınç” (KB
6446); “sakınç” (KB 6486); “sakınç” (KB 6587); “sakınç” (KB 6612)

3.21.4. Genel Anlamalı İsimler Yapan Şekiller

Soyut İsimler üst fonksiyonunun bir alt fonksiyonunu oluşturan “Genel Anlamalı İsimler” alt fonksiyonu, eserde toplam 126 örnekle karşımıza çıkmaktadır. Bu alt fonksiyon genellikle bir kavramı algılatmak, hakkında bilgi vermek veya belirtmek için kullanılmaktadır. Bu bilgi verme, algılatma veya belirtme amacı içerisinde genel anlamda kullanılan kelimeler daha çok özlü söyleyişlerde ve öğüt tarzındaki cümlelerde geçmektedir.

-(I)g+

bilig<**bil-ig**+Ø “bilgi”

“aķıerdi elgi yüreki tedük / **biliglig** saķınıuķ kör atı bedük” (KB 7b:1)

“törüttü üdürdi seķü yalñuķuğ / añar birdi erdem **bilig** öğ uķuğ” (KB 12:22)

“**bilig** birdi yalñuķ bedüdi bu kün / uķuş birdi ötrü yazıldı tügün” (KB 12:24)

“bilig” (KB 12:25); “bilig” (KB 13:1); “bilig” (KB 13:17); “bilig” (KB 13:26); “bilig” (KB 14:20); “bilig” (KB 14:27); “bilig” (KB 15:1); “bilig” (KB 15:5); “bilig” (KB 15:6); “bilig” (KB 15:8); “bilig” (KB 15:11); “bilig” (KB 16:17); “bilig” (KB 16:26); “bilig” (KB 17:3); “bilig” (KB 17:10); “bilig” (KB 17:13); “bilig” (KB 17:19); “bilig” (KB 17:20); “bilig” (KB 17:21); “bilig” (KB 18:2); “bilig” (KB 18:3); “bilig” (KB 18:4); “bilig” (KB 18:6); “bilig” (KB 18:9); “bilig”(KB 18:11); “bilig” (KB 18:13); “bilig” (KB 18:14); “bilig” (KB 18:15); “bilig” (KB 21:12); “bilig” (KB 23:24); “bilig” (KB 25:19); “bilig” (KB 28:26); “bilig” (KB 29:1); “bilig” (KB 33:17); “bilig” (KB 34:5); “bilig” (KB 42:6); “bilig” (KB 42:8); “bilig” (KB 43:6); “bilig” (KB 43:15); “bilig” (KB 43:20); “bilig” (KB 48:16); “bilig” (KB 49:12); “bilig” (KB 49:20); “bilig” (KB 50:2); “bilig” (KB 50:4); “bilig” (KB 51:8); “bilig” (KB 52:4); “bilig” (KB 56:1); “bilig” (KB 56:20); “bilig” (KB 59:28); “bilig” (KB 60:3); “bilig” (KB 60:4); “bilig” (KB 61:20); “bilig” (KB 63:10); “bilig” (KB 65:14); “bilig” (KB 65:23); “bilig” (KB 66:8); “bilig” (KB 66:9); “bilig” (KB 67:24); “bilig” (KB 68:27); “bilig” (KB 69:14); “bilig” (KB 69:25); “bilig” (KB 70:23); “bilig” (KB 70:28); “bilig” (KB 71:2); “bilig” (KB 71:4); “bilig” (KB 71:6); “bilig” (KB 71:24); “bilig” (KB 74:5); “bilig” (KB 75:10); “bilig” (KB 76:5); “bilig” (KB 76:11); “bilig” (KB 76:20); “bilig” (KB 76:21); “bilig” (KB 76:23); “bilig” (KB 77:17); “bilig” (KB 80:19); “bilig” (KB 83:19); “bilig” (KB 85:5); “bilig” (KB 85:24); “bilig” (KB 92:19); “bilig” (KB 92:26); “bilig” (KB 94:7); “bilig” (KB 97:24); “bilig” (KB 97:27); “bilig” (KB 98:7); “bilig” (KB 98:8); “bilig” (KB 98:23); “bilig” (KB 98:27); “bilig” (KB 100:16); “bilig” (KB 101:26); “bilig” (KB 102:2); “bilig” (KB 102:8); “bilig” (KB 102:13); “bilig” (KB 108:18); “bilig” (KB 111:1); “bilig” (KB 112:18); “bilig” (KB 113:26); “bilig” (KB 115:18); “bilig” (KB 118:3); “bilig” (KB 119:20); “bilig” (KB 119:24); “bilig” (KB 123:4); “bilig” (KB 124:1); “bilig” (KB 125:8); “bilig” (KB 125:19); “bilig” (KB 128:11); “bilig” (KB 128:17); “bilig” (KB 135:15); “bilig” (KB 140:13); “bilig” (KB 140:29); “bilig” (KB 143:9); “bilig” (KB 144:22); “bilig” (KB 146:5); “bilig” (KB 148:2); “bilig” (KB 152:26); “bilig” (KB 153:15); “bilig” (KB

156:8); “bilig” (KB 157:5); “bilig” (KB 157:7); “bilig” (KB 157:18); “bilig” (KB 158:13); “bilig” (KB 158:28); “bilig” (KB 159:1); “bilig” (KB 159:27); “bilig” (KB 161:7); “bilig” (KB 168:7); “bilig” (KB 170:5); “bilig” (KB 174:8); “bilig” (KB 175:8); “bilig” (KB 176:4); “bilig” (KB 184:6); “bilig” (KB 185:17); “bilig” (KB 188:10); “bilig” (KB 188:20); “bilig” (KB 190:4); “bilig” (KB 192:9); “bilig” (KB 195:18); “bilig” (KB 197:10); “bilig” (KB 197:12); “bilig” (KB 197:14); “bilig” (KB 203:20); “bilig” (KB 205:14); “bilig” (KB 207:14); “bilig” (KB 208:26); “bilig” (KB 209:20); “bilig” (KB 214:27); “bilig” (KB 6342); “bilig” (KB 6605); “bilig” (KB 6606); “bilig” (KB 6608)

tapuğ<tap-uğ+Ø “hizmet”

“anıñda basala yarar bu **tapuğ** / munı bilse bolmaz bu beklig kapuğ” (KB 24:7)

“tapuğ” (KB 29:10)

tirig<tir-ig+Ø“canlı, diri” [tir-: yaşamak, diri olmak (Gülensoy,2007:288)]

“**tirig** ölgü âhır töşenü yirig / bir eğgü bir isiz ajunda ƙalır” (KB 15:28)

“tirig” (KB 16:19)

-(I)ş+

uķuş<uķ-uş+Ø “akıl”

“tilekim sözerdi ay bilge bűgü / **uķuşuğ** biligig özüm sözlegü” (KB 17:19)

“uķuş” (KB 17:20); “uķuş” (KB 17:21); “uķuş” (KB 17:29); “uķuş” (KB 18:2); “uķuş” (KB 18:4); “uķuş” (KB 18:6); “uķuş” (KB 18:15); “uķuş” (KB 18:21); “uķuş” (KB 21:12); “uķuş” (KB 25:19); “uķuş” (KB 27:16); “uķuş” (KB 29:1); “uķuş” (KB 29:14); “uķuş” (KB 37:17); “uķuş” (KB 39:1); “uķuş” (KB 49:20); “uķuş” (KB 50:2); “uķuş” (KB 52:1); “uķuş” (KB 52:4); “uķuş” (KB 61:20); “uķuş” (KB 66:8); “uķuş” (KB 67:26); “uķuş” (KB 71:18); “uķuş” (KB 71:20); “uķuş” (KB 71:21); “uķuş” (KB 71:24); “uķuş” (KB 71:26); “uķuş” (KB 72:4); “uķuş” (KB 72:17); “uķuş” (KB 72:20); “uķuş” (KB 72:24); “uķuş” (KB 76:5); “uķuş” (KB 76:20); “uķuş” (KB 76:23); “uķuş” (KB 77:17); “uķuş” (KB 83:11); “uķuş” (KB 93:3); “uķuş” (KB 94:7); “uķuş” (KB 94:23); “uķuş” (KB 98:8); “uķuş” (KB 101:26); “uķuş” (KB 113:26); “uķuş” (KB 118:3); “uķuş” (KB 124:1); “uķuş” (KB 128:11); “uķuş” (KB 140:13); “uķuş” (KB 146:14); “uķuş” (KB

147:6); “uķuş” (KB 148:3); “uķuş” (KB 156:8); “uķuş” (KB 180:16); “uķuş” (KB 188:20); “uķuş” (KB 192:9); “uķuş” (KB 195:2); “uķuş” (KB 197:12); “uķuş” (KB 207:14)

+lik+

könilik<**köni**+**lik**+Ø “doğruluk”

“maņa ay **könilik** řayu ol köni / anıñ birle yalñuķ yarutsa küni” (KB 37:7)

“könilik” (KB 37:8); “könilik” (KB 61:23)

yigitlik<**yigit**+**lik**+Ø “gençlik”

“**yigitlik** keçer ol tiriglik uçar / bu tüş teg ajundın özün terk keçer” (KB 15:22)

edğülük<**edğü**+**lük**+Ø “iyilik”

“ķamuğ **edğülükler** bilig asğı ol / bilig birle buldı mesel kökke yol” (KB 14:27)

“edğülük” (KB 37:3)

-(I)nç+

kılınç<**kıl**-**ınç**+Ø “davranış”

“iki neñ bile er şarımaz özi / bir edğü **ķılınçı** bir edğü sözi” (KB 13:28)

“ķılınç” (KB 14:1)

3.21.5. İhtiyaç İsimleri Yapan Şekiller

Tek şekil ile karşımıza çıkan İhtiyaç İsimleri alt fonksiyonunda toplamda 29 örnek tespit edilmiştir. Bu örneklerin ortak özelliğı, yapım eki şeklinin eklendiğı köke ihtiyaç fonksiyonu kazandırmasıdır. Tespit edilen örneklerde, bir ihtiyaç halinden kaynaklanan durumlar mevcut olduğundan dolayı üst fonksiyon olarak “İhtiyaç İsimleri” üst fonksiyonu tarafımızca uygun görülmüştür.

-(I)g+

tapuğ<**tap**-**uğ**+Ø “hizmet”

“**tapuğķa** kelip ķut ķapuğda turur / ķapuğda turuğlı **tapuğda** turur” (KB 11:2)

“asığ ķolsa barķa özün yassızın / berü kel **tapuğ** ķıl köñül bir işin” (KB 11:8)

“bu ay toldı itti kör at ton tolum / ayur ködüreyin **tapuğka** yolum” (KB 23:27)

“tapuğ” (KB 24:4); “tapuğ” (KB 25:20); “tapuğ” (KB 27:10); “tapuğ” (KB 27:20);
“tapuğ” (KB 27:21); “tapuğ” (KB 27:23); “tapuğ” (KB 27:26); “tapuğ” (KB 27:27);
“tapuğ” (KB 27:28); “tapuğ” (KB 28:9); “tapuğ” (KB 28:14); “tapuğ” (KB 28:16);
“tapuğ” (KB 28:17); “tapuğ” (KB 28:20); “tapuğ” (KB 36:8); “tapuğ” (KB 40:16);
“tapuğ” (KB 40:17); “tapuğ” (KB 59:27); “tapuğ” (KB 67:17); “tapuğ” (KB 69:8);
“tapuğ” (KB 73:2); “tapuğ” (KB 73:6); “tapuğ” (KB 172:5); “tapuğ” (KB 183:15);
“tapuğ” (KB 198:24)

3.21.6. Tavır/Tutum Bildiren İsimler Yapan Şekiller

Soyut İsimler üst fonksiyonunun alt fonksiyonlarından birini oluşturan Tavır/Tutum Bildiren İsimler alt fonksiyonu, bu üst fonksiyonda en çok örneğe sahip alt fonksiyon olarak karşımıza çıkmaktadır. Eserde toplamda 890 örneği tespit edilen bu alt fonksiyon, eserin içeriğinde mevcut olan öğütlerin aktarılmasında en çok başvurulan fonksiyonlardan biridir. Bu alt fonksiyonun sıklıkla eserde karşımıza çıkan kullanımının sebebi, iyi bir insanda bulunması gereken davranışlar, iyi bir yöneticide bulunması gereken davranışlar ve iyi bir toplumda bulunması gereken davranışlar şeklinde ele alınan uzun konuların aktarımında seçilen kelimelerin de sıklıkla barındırdığı yapım eki şekillerinin tespit edilmesidir. Eserde karşımıza çıkan “ögdî” kelimesinin de Türk dili tarihi içerisindeki seyri dikkat çekmektedir. Günümüz Türkçesinde “övgü” şeklini alan bu ek öncelikle; g>ğ>v sızıcılaşma hadisesini geçirmiş ve daha sonrasında ikinci hecede bulunan d sesinin, d>g damaklılaşma hadisesini geçirmesi ile dönüşümünü tamamlamıştır. Eserde tespit edilen “övgü” kelimesinin uğradığı ses olayları da dönem özellikleri ve dil çalışmaları açısından önem arz etmektedir.

-DI+

ögdî<ög-di+Ø “övgü”

“isizke söküş edgü **ögdî** bulur / özünke bağa kör kayusın kılur” (KB 16:1)

“özün edgü bolsa atın **ögdilig** / kılı bolsa isiz söküş ay silig” (KB 16:2)

“ögdî” (KB 16:4); “ögdî” (KB 39:4); “ögdî” (KB 39:7); “ögdî” (KB 118:18); “ögdî” (KB 159:11)

-gAn+

yalğan<*yal-ğan+Ø “yalan”

“taķı biri **yalğan** biri suķluk ol / bu üç iş üçegü tüpi yokluk ol” (KB 148:30)

+gI+

edgü~edgü<ed(kıymet, mal, değer*)+gü+Ø “iyi” [edgü<ed- (iyileştirmek)gü+Ø]⁷

“bu kün me **edgü** atansa kişi / olar boldı aşnu ol edgü başi” (KB 16:15)

“yatıĝ **edgü** tutsa yararur er közi / ümeg **edgü** tutsa yadıldı sözi” (KB 24:19)

“bu edgü kişiler bolurmu isiz / isiz me ururmu kör **edgüke** iz” (KB 37:20)

“edgü” (KB 37:22); “edgü” (KB 37:23); “edgü” (KB 37:24); “edgü” (KB 38:3); “edgü” (KB 38:19); “edgü” (KB 38:20); “edgü” (KB 39:2); “edgü” (KB 40:5); “edgü” (KB 40:8); “edgü” (KB 47:23); “edgü” (KB 52:6); “edgü” (KB 53:2); “edgü” (KB 53:18); “edgü” (KB 53:19); “edgü” (KB 54:26); “edgü” (KB 56:2); “edgü” (KB 59:18); “edgü” (KB 64:26); “edgü” (KB 66:17); “edgü” (KB 76:18); “edgü” (KB 83:3); “edgü” (KB 88:3); “edgü” (KB 88:5); “edgü” (KB 110:16); “edgü” (KB 111:2); “edgü” (KB 124:24); “edgü” (KB 129:24); “edgü” (KB 129:26); “edgü” (KB 137:10); “edgü” (KB 144:15); “edgü” (KB 153:30); “edgü” (KB 158:13); “edgü” (KB 159:3); “edgü” (KB 159:10); “edgü” (KB 160:18); “edgü” (KB 160:24); “edgü” (KB 160:25); “edgü” (KB 162:1); “edgü” (KB 188:6); “edgü” (KB 188:11); “edgü” (KB 199:9); “edgü” (KB 201:20); “edgü” (KB 206:18); “edgü” (KB 208:4); “edgü” (KB 208:8); “edgü” (KB 212:22); “edgü” (KB 6360); “edgü” (KB 6418)

öggü<ög-gü+Ø “övgü”

“tilig sökse bolmaz telim **öggüsi** / sözüĝ **öggüsi** bar yime sökgüsi” (KB 43:21)

sökgü<sök-gü+Ø “sövgü”

“tilig sökse bolmaz telim **öggüsi** / sözüĝ **öggüsi** bar yime **sökgüsi**” (KB 43:21)

⁷⁷ Araştırmacılar tarafından iki görüşün de mevcudiyeti sebebi ile bizler “edgü” kelimesini her iki şekilde de aktarmayı uygun gördük.

+llk+

ağırlık<**ağır**+**lık**+Ø “ikram, ihsan”

“yağız yir yaşıl kökteerdi küş / anar birdi tenri **ağırlık** üküş” (KB 7a:2)

“biligketurur bu **ağırlık** kamuğ / ajunğa kerek tör kerek il kapuğ” (KB 16:26)

“ağırlık” (KB 17:21); “ağırlık” (KB 17:29); “ağırlık” (KB 36:24); “ağırlık” (KB 68:25);
“ağırlık” (KB 148:27); “ağırlık” (KB 150:11); “ağırlık” (KB 154:25); “ağırlık” (KB 159:23)

akıllık<**akı**+**lık**+Ø “cömertlik”

“**akıllık** kişilik asığ edgülüg / bu edgü kişidin kelir belgülüg” (KB 40:5)

“saran bolma ilig akı bol akı / kalır meñü ölmez **akıllık** atı” (KB 57:8)

“akıllık” (KB 76:4); “akıllık” (KB 79:12); “akıllık” (KB 88:23); “akıllık” (KB 103:20);
“akıllık” (KB 104:25); “akıllık” (KB 113:4); “akıllık” (KB 143:5); “akıllık” (KB 219:21)

alplık<**alp**+**lık**+Ø “kahramanlık”

“uwutka bolup qorqlık **alplık** kıılır / ögünçe bolup er özin öldürür” (KB 87:20)

amulluk<**amul**+**luk**+Ø

“**amulluk** kerek erke kılkı onay / örüglük kerek begke tuğsa kün ay” (KB 18:26)

“amulluk” (KB 77:22)

atalık<**ata**+**lık**+Ø “babalık”

“atanj öldi erse ata men saña / **atalık** kılayın oğul bol maña” (KB 62:2)

bağırsaklık<**bağırsak**+**lık**+Ø “cömertlik”

“hakikat tapındı **bağırsaklık** / ilig tuttı künde öziñe yaqın” (KB 40:23)

“hakikat tapındı **bağırsaklık** / ilig tuttı künde öziñe yaqın” (KB 40:23)

“munu emdi artuğ **bağırsaklık** / bitip qodtum öt saw qumarı oqın” (KB 55:20)

“bağırsaklık” (KB 55:21); “bağırsaklık” (KB 59:17); “bağırsaklık” (KB 59:20);
“bağırsaklık” (KB 64:22); “bağırsaklık” (KB 73:2); “bağırsaklık” (KB 75:26);
“bağırsaklık” (KB 80:6); “bağırsaklık” (KB 92:10); “bağırsaklık” (KB 97:19);

“bağırsaklık” (KB 108:15); “bağırsaklık” (KB 110:16); “bağırsaklık” (KB 122:8);
“bağırsaklık” (KB 162:7); “bağırsaklık” (KB 175:11); “bağırsaklık” (KB 182:11);
“bağırsaklık” (KB 185:27); “bağırsaklık” (KB 190:23); “bağırsaklık” (KB 197:11);
“bağırsaklık” (KB 199:27); “bağırsaklık” (KB 202:7); “bağırsaklık” (KB 208:9);
“bağırsaklık” (KB 209:24); “bağırsaklık” (KB 211:19); “bağırsaklık” (KB 212:5);
“bağırsaklık” (KB 6468)

bedüklük<**bedü-k+lük+Ø**“büyüklük”

“uğuş kayda bolsa uluğluk bulur / bilig kimde bolsa **bedüklük** olur” (KB 12:28)

bıvalık<**bıva+lık+Ø** “kabalık”

“otunluk **bıvalık** yawalık kamuğ / isizler kılınçı bolur ay uluğ” (KB 40:2)

buşaklık<**buşak+lık+Ø**“sıkıntı”

“**buşaklık** bile erke öwke yawuz / bu iki bile tutçı emger et öz” (KB 19:3)

buşılık<**buşı+lık+Ø**“hiddet”

“**buşılık** yawuz erke iltür bilig / otunluk kılur buşsa kılkı silig” (KB 19:6)

“buşılık” (KB 79:24)

bütünlük<**bütün+lük+Ø**“dürüstlük”

“köni bol **bütünlük** bile tut kılınç / könilik içindeturur bu sewinç” (KB 53:12)

“bağırsak körür men bu ögdülmişig / **bütünlük** bile kıldı barça işig” (KB 66:16)

“bütünlük” (KB 68:22); “bütünlük” (KB 72:21); “bütünlük” (KB 84:28); “bütünlük” (KB 98:24)

çınlık<**çın+lık+Ø**“doğruluk, güvenilirlik”

“uluğ hâcib artuğ bütün çın kerek / bu **çınlık** bile ked bütün dîn kerek” (KB 92:14)

edgölük<**edgü+lük+Ø**“iyilik”

“bayat kimke birse uğuş ög bilig / üküş **edgölükke** uzattı elig” (KB 12:25)

“apañ iki ajun kolur erse sen / otı **edgölük** ol kılur erse sen” (KB 15:16)

“kalı edgü bolmağ tilese özün / yorı **edgölük** kıl kesildi sözün” (KB 15:17)

“edgölük” (KB 15:22); “edgölük” (KB 15:23); “edgölük” (KB 38:10); “edgölük” (KB 39:12); “edgölük” (KB 39:29); “edgölük” (KB 44:7); “edgölük” (KB 53:19); “edgölük” (KB 54:9); “edgölük” (KB 54:10); “edgölük” (KB 60:16); “edgölük” (KB 72:5); “edgölük” (KB 88:2); “edgölük” (KB 92:17); “edgölük” (KB 93:3); “edgölük” (KB 111:2); “edgölük” (KB 113:21); “edgölük” (KB 115:24); “edgölük” (KB 128:11); “edgölük” (KB 128:18); “edgölük” (KB 129:16); “edgölük” (KB 144:22); “edgölük” (KB 157:7); “edgölük” (KB 162:3); “edgölük” (KB 184:10); “edgölük” (KB 184:11); “edgölük” (KB 184:17); “edgölük” (KB 189:30); “edgölük” (KB 191:3); “edgölük” (KB 196:7); “edgölük” (KB 202:2); “edgölük” (KB 206:17); “edgölük” (KB 206:18); “edgölük” (KB 207:10); “edgölük” (KB 207:25); “edgölük” (KB 207:28); “edgölük” (KB 209:17); “edgölük” (KB 211:28); “edgölük” (KB 6407)

egrilik<**eğri+lik+Ø**“sadakatsızlık”

“biregü tutar iş kişig teñrilik / bu işlik içinde yok ol **egrilik**” (KB 152:7)

ersiglik<**ersig+lik+Ø**

“yağı bolmağınça er **ersigliki** / kaçan belgürer ilde atı köki” (KB 126:1)

fuzûlluk<**fuzûl+luğ+Ø** “küstahlık”

“özünke bağa kör kimerdiñ maña / qayudın kelir bu **fuzûlluk** saña” (KB 29:18)

irsellik<**irsel+lik+Ø**“döneklik”

“mün ermez maña kör bu **irsellikim** / yañı neñ talular ma özke begim” (KB 31:2)

“irsellik” (KB 31:13); “irsellik” (KB 32:2)

isizlik<**isiz+lik+Ø**“kötülük”

“**isizlik** uçuz ol anı kıldağı / yawuz iş uçuz ol isiz boldağı” (KB 38:27)

“kim erse bu künlük tilese sewinç / **isizlik** kıdur ol yarın yir sağıncı” (KB 39:11)

“isizlik” (KB 39:25); “isizlik” (KB 40:3); “isizlik” (KB 53:20); “isizlik” (KB 55:26);

“isizlik” (KB 189:9); “isizlik” (KB 191:1); “isizlik” (KB 191:11); “isizlik” (KB 200:2)

iweklik<**iw-ek+lik+Ø**“acelecilik”

“**iweklik**turur barça yañluğ başı / amulluqturur barça edgü işi” (KB 29:7)

“iweklik” (KB 29:8); “iweklik” (KB 77:19); “iweklik” (KB 79:24); “iweklik” (KB 80:11)

kağalıık<kağalı+lıık+Ø“kardeşlik”

“ayur ay kağalı tegdi emgek saña / **kağalıık** kılıp sözlediñ sen maña” (KB 135:11)

kiçiglik<kiçig+lik+Ø“küçüklük, tevazu”

“kimiñ birle devlet yaraşsa kelip / köñül kodkı tutğu **kiçiglik** kılıp” (KB 67:1)

“kiçiglik” (KB 67:2); “kiçiglik” (KB 164:12)

kişilik<kişi+lik+Ø“insanlık”

“könilik kerek erke kıpsa kıtun / könilik atı ol **kişilik** bütün” (KB 37:13)

“kıız ermez bu yalıñık **kişilik** kıız ol / az ermez bu yalıñık könilik az ol” (KB 37:14)

“ağılıık **kişilik** asıg edgülıg / bu edgü kişidin kelir belgülıg” (KB 40:5)

“kişilik” (KB 63:17); “kişilik” (KB 63:20); “kişilik” (KB 64:23); “kişilik” (KB 66:19);

“kişilik” (KB 66:20); “kişilik” (KB 68:19); “kişilik” (KB 88:6); “kişilik” (KB 88:19);

“kişilik” (KB 165:6); “kişilik” (KB 207:9)

korklıık<kork-lıık+Ø“titiz davranmak”

“sakınuık kişi köñlü **korklıık** bolur / köñül korksa begler işig tüz kıılır” (KB 77:9)

“korklıık” (KB 87:20)

könilik< köni+lik+Ø

“atım kıul tapuğkı kör ornum kıapuğ / kılıncım **könilik** me kıılıım tapuğ” (KB 27:21)

“munu men me körgil **könilik** törü / törü kıılıları bu baқа tur körü” (KB 34:28)

“bu beglik ulı kör **könilik**turur / köni bolsa begler tiriglik bolur” (KB 35:18)

“könilik” (KB 35:20); “könilik” (KB 35:24); “könilik” (KB 37:13); “könilik” (KB 37:14);

“könilik” (KB 53:12); “könilik” (KB 53:14); “könilik” (KB 53:15); “könilik” (KB 53:16);

“könilik” (KB 55:19); “könilik” (KB 56:8); “könilik” (KB 65:19); “könilik” (KB 67:15);

“könilik” (KB 68:13); “könilik” (KB 68:16); “könilik” (KB 68:17); “könilik” (KB 69:25);

“könilik” (KB 84:3); “könilik” (KB 84:28); “könilik” (KB 108:9); “könilik” (KB 146:14);

“könilik” (KB 161:5); “könilik” (KB 187:14); “könilik” (KB 191:5); “könilik” (KB

201:21); “könilik” (KB 6460)

kurgululuk<kurgu+luık+Ø“zevzeklik”

“otunluk iweklik yinik **ķurguluk** / ĳara ĳılık ol bu yırak turguluk” (KB 80:11)

kūwezlik<**kūwez+lik+Ø**“ķibir”

“ķiřig satĳamasa **kūwezlik** bile / basıtmasa özde ķiřigke kūle” (KB 31:24)

“kūwez kūr kereksiz ne ķönli uluĳ / **kūwezlik** azıtur ķönilik yoluĳ” (KB 81:18)

“kūwezlik” (KB 81:22); “kūwezlik” (KB 81:23); “kūwezlik” (KB 6372)

oduĳluk<**oduĳ+luk+Ø**“uyanıklık”

“**oduĳluk** bu saĳlıknı öĳdi eren / osallık bile öldi er miņ tümen” (KB 22:24)

“oduĳluk” (KB 89:21); “oduĳluk” (KB 89:25); “oduĳluk” (KB 190:9)

osallık<**osal+lık+Ø** “ihmalkârlik”

“bu ķönli bedük er **osallık** ĳılır / osal er ya buzlır ya üdsüz ölür” (KB 87:25)

“osallık” (KB 165:11)

otunluk<**otun+luk+Ø**“ķüstahlık”

“**otunluk** bıvalık yawalık ĳamuĳ / isizler ĳılınĳı bolur ay uluĳ” (KB 40:2)

“otunluk” (KB 48:17); “otunluk” (KB 80:11); “otunluk” (KB 99:25)

örüĳluk<**örüg+lük+Ø**“ölĳölülük”

“amulluk kerek erke ĳılık onay / **örüĳluk** kerek begke tuĳsa kūn ay” (KB 18:26)

saĳlık<**saĳ+lık+Ø** (sak: uyanık ve kıvrak zekâlı olan.)

“bu **saĳlık** bile ķör ilin başladı / ĳutı kūnde arttı örü yoĳladı” (KB 22:22)

“oduĳluk bu **saĳlıknı** öĳdi eren / osallık bile öldi er miņ tümen” (KB 22:24)

“osal bolma saĳlan ĳamuĳ işte sen / bu **saĳlık** bile iki ajun tilen” (KB 22:25)

“saĳlık” (KB 22:28); “saĳlık” (KB 22:30); “saĳlık” (KB 78:12); “saĳlık” (KB 78:13);

“saĳlık” (KB 78:14); “saĳlık” (KB78:15); “saĳlık” (KB 78:19); “saĳlık” (KB 89:21);

“saĳlık” (KB 89:25); “saĳlık” (KB 105:29)

saranlık<**saran+lık+Ø**“hasislik, cimrilik”

“negü il eřitĳil biliglig tilin / **saranlık** bile beg yiyümez ilin” (KB 112:28)

“saranlık” (KB 113:2)

siliglik<**sil-ig+lik+Ø**“yumuşak huyluluk”

“tüzünlük kerek hem **siliglik** kerek / ukušluğ kerek hem biliglig kerek” (KB 18:27)

“siliglik” (KB 76:4); “siliglik” (KB 84:5); “siliglik” (KB 149:4); “siliglik” (KB 177:4)

sukluk<**suk+luk+Ø**“aç gözlülük”

“ajun mâlı terdi özüm **suklukun** / alır neñ barırmen bu kün yoklukun” (KB 47:11)

“sukluk” (KB 148:30); “sukluk” (KB 219:7)

tapuğsaklık<**tapuğsak+lık+Ø**“içten gelerek yapılan hizmet”

“bu barça begiñe bağırsak ol / sewinçin tilep bu **tapuğsaklık** ol” (KB 96:28)

tepizlik<**tepiz+lik+Ø** “çekememezlik”

“**tepizlik** bolur bu apuğda üküş / tepiz ayda erse tütüş ol uruş” (KB 153:22)

“tepizlik” (KB 153:27)

tetiglik<**tetig+lik+Ø**“zekilik”

“ukuşluğ kerek hem biliglig kerek / **tetiglik** kerek hem siliglik kerek” (KB 84:5)

“tetig bolmasa iş onarmaz kişi / **tetiglik** bile kıldı yalñuğ işi” (KB 85:9)

“tetiglik” (KB 85:11); “tetiglik” (KB 92:19); “tetiglik” (KB 93:22); “tetiglik” (KB 103:16); “tetiglik” (KB 103:27)

tüzünlük<**tüzün+lük+Ø** “yumuşaklık, yumuşak huy”

“**tüzünlük** kerek hem siliglik kerek / ukušluğ kerek hem biliglig kerek” (KB 18:27)

“tüzünlük” (KB 48:17)

uçuzluk<**uçuz+luk+Ø**“zillet ve küçüklük”

“uluğsığ bedük tutsa begler köñül / siziksiz **uçuzluk** körür ay oğul” (KB 81:21)

uluğluk<**uluğ+luk+Ø** “ululuk”

“ukuş ayda bolsa **uluğluk** bulur / bilig kimde bolsa bedüklük olur” (KB 12:28)

“uluğluk” (KB 40:13); “uluğluk” (KB 151:7)

yakınlık<**yakın+lık+Ø**“yakınlık, samimiyet”

“bodunka tusulğıl muñıña yara / ƙadaşƙa bağır bir **yakınlık** ula” (KB 120:8)

“negü il eşitgil bağırsak ƙadaş / **yakınlık** ulağı köñüldeş adaş” (KB 122:10)

“yakınlık” (KB 123:3); “yakınlık” (KB 127:3); “yakınlık” (KB 135:28); “yakınlık” (KB 136:3); “yakınlık” (KB 153:12); “yakınlık” (KB 154:19); “yakınlık” (KB 155:8); “yakınlık” (KB 167:9)

yayıǵlık<**yayıǵ**+**lık**+Ø “döneklik”

“**yayıǵlık** yok erse bu irsellikiñ / ne edgü işerdi seniñ kelmekiñ” (KB 32:2)

yeglik<**yeg**+**lik**+Ø “tercih”

“anasında tuǵsa tuǵar begligin / körü öğrenür iş bilür **yegligin**” (KB 75:12)

yorıǵlık<**yorıǵ**+**lık**+Ø “hareket”

“ayā beg işig iş biliglike bir / yaraǵlıǵ köni tüz **yorıǵlıka** bir” (KB 68:28)

-(I)ş+

uķuş<**uķ**+**uş**+Ø “akıl” [uk-: anlamak, öğrenmek (DLT, 2018:919)]

“bilig birdi yalñuķ bedüdi bu kūn / **uķuş** birdi ötrü yazıldı tügün” (KB 12:24)

“bayat kimke birse **uķuş** öǵ bilig / üķuş eǵğülükke uzattı elig” (KB 12:25)

“**uķuş** ƙayda bolsa uluǵluķ bulur / bilig kimde bolsa bedüklük olur” (KB 12:28)

“uķuş” (KB 14:3); “uķuş” (KB 14:12); “uķuş” (KB 15:5); “uķuş” (KB 15:6); “uķuş” (KB 15:8); “uķuş” (KB 15:9); “uķuş” (KB 15:11); “uķuş” (KB 17:10); “uķuş” (KB 18:27); “uķuş” (KB 66:11); “uķuş” (KB 6330)

alkış<**alka**-ş+Ø “kutlama” [alka-: övmek (DLT, 2018:549)]

“kişi eǵğü atın kör **alkış** bulur / atıķmış isiz ölse ƙargış bulur” (KB 16:8)

“alkış” (KB 54:4); “alkış” (KB 70:15); “alkış” (KB 6410)

ƙargış<**ƙargā**-ş+Ø “beddua” [ƙargā-: lanetlemek DLT, 2018:686)]

“kişi eǵğü atın kör alkış bulur / atıķmış isiz ölse **ƙargış** bulur” (KB 16:8)

-(I)nç+

inanç: < ***ina**-nç+Ø “emniyet, güvenç”

“**inançsız** teme emdi sökme meni / **inanç** kılmaga dünya kodga seni” (KB 46:12)

“inanç” (KB 113:27)

kılınç<**kıl-ınç**+Ø “iş, davranış”

“bayat rahmetierdi halkı öze / **kılınçı** silig erdi kılkı tüze” (KB 6b:16)

“tözünrdi alçak **kılınçı** silig / uwutluğ bağırşak aqılın elig” (KB 7a:1)

“cefasız vefâlıg tilese kıtun / yüzi kör **kılınçı** vefâ ol bütün” (KB 11-7)

“kılınç” (KB 11:10); “kılınç” (KB 12:23); “kılınç” (KB 15:22); “kılınç” (KB 18:19);
“kılınç” (KB 18:22); “kılınç” (KB 19:11); “kılınç” (KB 21:13); “kılınç” (KB 21:14);
“kılınç” (KB 21:21); “kılınç” (KB 22:8) ; “kılınç” (KB 23:15); “kılınç” (KB 25:23);
“kılınç” (KB 26:7); “kılınç” (KB 26:30); “kılınç” (KB 27:21); “kılınç” (KB 30:11);
“kılınç” (KB 30:19); “kılınç” (KB 31:22); “kılınç” (KB 35:24); “kılınç” (KB 36:1);
“kılınç” (KB 36:20); “kılınç” (KB 38:7); “kılınç” (KB 40:2); “kılınç” (KB 46:9); “kılınç”
(KB 48:10); “kılınç” (KB 52:5); “kılınç” (KB 52:6); “kılınç” (KB 53:12); “kılınç” (KB
53:17); “kılınç” (KB 53:27); “kılınç” (KB 53:30); “kılınç” (KB 59:25); “kılınç” (KB
59:29); “kılınç” (KB 60:13); “kılınç” (KB 61:25); “kılınç” (KB 65:15); “kılınç” (KB
65:17); “kılınç” (KB 65:20); “kılınç” (KB 65:19); “kılınç” (KB 65:27); “kılınç” (KB
69:10); “kılınç” (KB 69:17); “kılınç” (KB 71:6); “kılınç” (KB 71:20); “kılınç” (KB 72:2);
“kılınç” (KB 72:4); “kılınç” (KB 72:17); “kılınç” (KB 72:22); “kılınç” (KB 72:24);
“kılınç” (KB 76:10); “kılınç” (KB 76:18); “kılınç” (KB 76:30); “kılınç” (KB 77:3);
“kılınç” (KB 77:4); “kılınç” (KB 77:5); “kılınç” (KB 77:6); “kılınç” (KB 77:7); “kılınç”
(KB 77:20); “kılınç” (KB 77:28); “kılınç” (KB 79:25); “kılınç” (KB 79:27); “kılınç” (KB
79:29); “kılınç” (KB 79:30); “kılınç” (KB 80:5); “kılınç” (KB 80:22); “kılınç” (KB 81:1);
“kılınç” (KB 83:4); “kılınç” (KB 84:14); “kılınç” (KB 84:15); “kılınç” (KB 84:25);
“kılınç” (KB 84:26); “kılınç” (KB 85:2); “kılınç” (KB 87:22); “kılınç” (KB 92:18);
“kılınç” (KB 92:22); “kılınç” (KB 93:10); “kılınç” (KB 93:24); “kılınç” (KB 94:7);
“kılınç” (KB 94:28); “kılınç” (KB 95:20); “kılınç” (KB 102:12); “kılınç” (KB 103:5);
“kılınç” (KB 103:14); “kılınç” (KB 106:15); “kılınç” (KB 106:29); “kılınç” (KB 107:14);
“kılınç” (KB 118:29); “kılınç” (KB 121:22); “kılınç” (KB 125:16); “kılınç” (KB 129:26);
“kılınç” (KB 129:28); “kılınç” (KB 130:29); “kılınç” (KB 131:20); “kılınç” (KB 135:22);
“kılınç” (KB 137:4); “kılınç” (KB 140:29); “kılınç” (KB 145:9); “kılınç” (KB 148:3);
“kılınç” (KB 154:27); “kılınç” (KB 154:29); “kılınç” (KB 155:1); “kılınç” (KB 156:8);

“kılınç” (KB 156:12); “kılınç” (KB 157:14); “kılınç” (KB 159:27); “kılınç” (KB 162:18);
“kılınç” (KB 162:20); “kılınç” (KB 163:7); “kılınç” (KB 165:1); “kılınç” (KB 175:4);
“kılınç” (KB 183:24); “kılınç” (KB 184:8); “kılınç” (KB 184:10); “kılınç” (KB 188:20);
“kılınç” (KB 188:30); “kılınç” (KB 189:6); “kılınç” (KB 189:7); “kılınç” (KB 199:7);
“kılınç” (KB 199:8); “kılınç” (KB 199:9); “kılınç” (KB 206:28); “kılınç” (KB 208:24);
“kılınç” (KB 208:25); “kılınç” (KB 209:4); “kılınç” (KB 212:24); “kılınç” (KB 219:10);
“kılınç” (KB 220:8); “kılınç” (KB 220:13); “kılınç” (KB 221:7); “kılınç” (KB 221:20);
“kılınç” (KB 6250); “kılınç” (KB 6330); “kılınç” (KB 6388); “kılınç” (KB 6429)

ötkünç<öt(ü)k-ünç+Ø “hikâye, taklit”

“taķı biri eğgü kör **ötkünç** bolur / isizke ķatılsa ol isiz ķılır” (KB 37:24)

“ötkünç” (KB 38:2)

-(I)k+

alçak<alça-k+Ø “alçak gönüllü”

“beg **alçak** kerek bolsa ķodķı ķönjöl / munı teg yok erse sen andın tünjöl” (KB 81:24)

“alçak” (KB 81:25)

bedük<bedü-k+Ø “büyük”

“uluğsıg **bedük** tutsa begler ķönjöl / siziksiz uçuzluk ķörür ay oğul” (KB 81:21)

emek<emge-k+Ø “emek, zahmet”

“ata **emgeki** bolsa oğlı öze / ol oğlı bilir ötrü ķılķ yan tütze” (KB 50:26)

“ķiři **emek** ıdsa saņa belgölüg / unıtma ol **emgekni** bolma ölüg” (KB 63:16)

“emek” (KB 63:18); “emek” (KB 63:19); “emek” (KB 70:4); “emek” (KB 108:20)

ķılķ<ķıl-(ı)ķ+Ø “huy”

“bayat rahmetierdi ģalkı öze /ķılınķı siligerdi **ķılķı** tütze” (KB 6b:16)

“ķönjöl birdi hem me yorıtı tiliğ / uwut birdi **ķılķ** hem ķılınķı silig” (KB 12:23)

“bodun tili yawlak seni sözlegey / ķiři **ķılķı** kirtüç etiņni yeğey” (KB 14:13)

“ķılķ” (KB 18:26); “ķılķ” (KB 19:6); “ķılķ” (KB 19:12); “ķılķ” (KB 19:17); “ķılķ” (KB 21:12); “ķılķ” (KB 21:13); “ķılķ” (KB 21:14); “ķılķ” (KB 21:21); “ķılķ” (KB 21:23);

“kılķ” (KB 21:28); “kılķ” (KB 22:29); “kılķ” (KB 25:23); “kılķ” (KB 26:7); “kılķ” (KB 26:23); “kılķ” (KB 26:29); “kılķ” (KB 26:30); “kılķ” (KB 27:16); “kılķ” (KB 27:21); “kılķ” (KB 30:4); “kılķ” (KB 30:11); “kılķ” (KB 30:20); “kılķ” (KB 31:6); “kılķ” (KB 31:14); “kılķ” (KB 31:20); “kılķ” (KB 31:22); “kılķ” (KB 31:26); “kılķ” (KB 32:5); “kılķ” (KB 32:15); “kılķ” (KB 32:23); “kılķ” (KB 33:1); “kılķ” (KB 34:7); “kılķ” (KB 34:27); “kılķ” (KB 34:28); “kılķ” (KB 35:4); “kılķ” (KB 35:7); “kılķ” (KB 35:23); “kılķ” (KB 35:27); “kılķ” (KB 36:4); “kılķ” (KB 36:8); “kılķ” (KB 36:20); “kılķ” (KB 36:27); “kılķ” (KB 37:2); “kılķ” (KB 38:6); “kılķ” (KB 38:9); “kılķ” (KB 38:12); “kılķ” (KB 39:26); “kılķ” (KB 42:2); “kılķ” (KB 42:5); “kılķ” (KB 45:19); “kılķ” (KB 46:10); “kılķ” (KB 47:18); “kılķ” (KB 48:10); “kılķ” (KB 48:22); “kılķ” (KB 51:5); “kılķ” (KB 51:8); “kılķ” (KB 52:5); “kılķ” (KB 53:13); “kılķ” (KB 54:17); “kılķ” (KB 54:28); “kılķ” (KB 55:15); “kılķ” (KB 58:12); “kılķ” (KB 59:3); “kılķ” (KB 65:15); “kılķ” (KB 65:17); “kılķ” (KB 65:25); “kılķ” (KB 67:28); “kılķ” (KB 68:8); “kılķ” (KB 71:6); “kılķ” (KB 71:21); “kılķ” (KB 72:2); “kılķ” (KB 72:6); “kılķ” (KB 72:20); “kılķ” (KB 72:21); “kılķ” (KB 75:11); “kılķ” (KB 75:23); “kılķ” (KB 76:16); “kılķ” (KB 76:23); “kılķ” (KB 76:30); “kılķ” (KB 77:1); “kılķ” (KB 77:3); “kılķ” (KB 77:8); “kılķ” (KB 77:10); “kılķ” (KB 77:20); “kılķ” (KB 77:23); “kılķ” (KB 77:29); “kılķ” (KB 78:5); “kılķ” (KB 79:1); “kılķ” (KB 79:4); “kılķ” (KB 79:12); “kılķ” (KB 80:10); “kılķ” (KB 80:11); “kılķ” (KB 80:12); “kılķ” (KB 80:15); “kılķ” (KB 81:1); “kılķ” (KB 84:4); “kılķ” (KB 84:26); “kılķ” (KB 85:2); “kılķ” (KB 86:2); “kılķ” (KB 86:13); “kılķ” (KB 87:1); “kılķ” (KB 92:15); “kılķ” (KB 92:22); “kılķ” (KB 93:10); “kılķ” (KB 93:14); “kılķ” (KB 93:17); “kılķ” (KB 95:17); “kılķ” (KB 95:20); “kılķ” (KB 98:9); “kılķ” (KB 99:25); “kılķ” (KB 102:12); “kılķ” (KB 104:17); “kılķ” (KB 105:1); “kılķ” (KB 106:21); “kılķ” (KB 107:24); “kılķ” (KB 109:1); “kılķ” (KB 118:27); “kılķ” (KB 120:23); “kılķ” (KB 125:16); “kılķ” (KB 127:7); “kılķ” (KB 130:29); “kılķ” (KB 132:8); “kılķ” (KB 135:3); “kılķ” (KB 135:22); “kılķ” (KB 137:4); “kılķ” (KB 139:14); “kılķ” (KB 140:29); “kılķ” (KB 140:23); “kılķ” (KB 145:9); “kılķ” (KB 145:20); “kılķ” (KB 147:5); “kılķ” (KB 152:25); “kılķ” (KB 152:26); “kılķ” (KB 154:25); “kılķ” (KB 156:5); “kılķ” (KB 156:8); “kılķ” (KB 156:9); “kılķ” (KB 156:12); “kılķ” (KB 156:14); “kılķ” (KB 157:2); “kılķ” (KB 157:14); “kılķ” (KB 159:20); “kılķ” (KB 159:23); “kılķ” (KB 161:14); “kılķ” (KB 163:7); “kılķ” (KB 165:11); “kılķ” (KB 165:15); “kılķ” (KB 165:21); “kılķ” (KB 169:11); “kılķ” (KB 175:4); “kılķ” (KB 175:8); “kılķ” (KB 177:6); “kılķ” (KB 184:5); “kılķ” (KB 185:24); “kılķ” (KB 185:27);

“kılk” (KB 186:14); “kılk” (KB 186:15); “kılk” (KB 188:15); “kılk” (KB 188:20); “kılk” (KB 189:4); “kılk” (KB 193:3); “kılk” (KB 194:1); “kılk” (KB 195:21); “kılk” (KB 199:7); “kılk” (KB 199:9); “kılk” (KB 200:2); “kılk” (KB 202:12); “kılk” (KB 202:23); “kılk” (KB 206:26); “kılk” (KB 208:25); “kılk” (KB 208:26); “kılk” (KB 209:4); “kılk” (KB 211:10); “kılk” (KB 211:11); “kılk” (KB 211:27); “kılk” (KB 212:24); “kılk” (KB 212:25); “kılk” (KB 213:22); “kılk” (KB 216:11); “kılk” (KB 216:14); “kılk” (KB 216:19); “kılk” (KB 220:8); “kılk” (KB 220:10); “kılk” (KB 220:13); “kılk” (KB 220:19); “kılk” (KB 6234); “kılk” (KB 6261); “kılk” (KB 6388); “kılk” (KB 6414); “kılk” (KB 6429); “kılk” (KB 6505); “kılk” (KB 6545); “kılk” (KB 6555); “kılk” (KB 6577); “kılk” (KB 6582); “kılk” (KB 6593); “kılk” (KB 6629)

kıyık<**kıy-ık**+Ø“sözde durmama, cayma”

“küdezdi özün neñke suklanmadı / tapundı bu kılça **kıyık** kılmadı” (KB 67:22)

yumşak<**yumşa-k**+Ø“yumuşak”

“tili birle **yumşak** süçig tutğu söz / köñül tutsa alçaq yaruk tutsa yüz” (KB 97:6)

“yumşak” (KB 118:10)

yorık<**yori-k**+Ø“koşma ve yürüme, hareket”

“uğuşnuñ eñ aşnu kılıkı oñay / könilik bile ol **yorıkı** yıl ay” (KB 72:20)

“yorık” (KB 78:5); “yorık” (KB 161:7); “yorık” (KB 175:8)

yölek<**yöle-k**+Ø“yardım, destek”

“bayattın kerek barça işke **yölek** / anın bulsa ötrü kişi öz tilek” (KB 70:14)

“yölek” (KB 96:1); “yölek” (KB 113:17)

-(I)m+

erdem<**erde-m**+Ø“fazilet, edep, hüner”

“bu kün me meniñ bu özüm kılkların / saña körkitür barça **erdemlerin**” (KB 34:27)

“erdem” (KB 36:8)

+(I)n+

bütün<**büt-ün**+Ø“doğru, gerçek, güvenilir, sağlam”

“inançlıg bağırsak **bütün** sen silig / könilik bile sen kötürdün elig” (KB 113:27)

tözün<**töz+ün+Ø** “töz: asıl, soy, sop, kök”

“tözünardi alçaq kılınçı silig / uwutluğ bağırsak aq keñ elig” (KB 7a:1)

tütün<**tüt-ün+Ø** “duman”

“yana bir arıqsız bu kılkı otun / kişiler ewinde bu koprur **tütün**” (KB 19:12)

-(I)g+

bilig<**bil-ig+Ø** “bilgi”

“biligsizke **bilgi** kılınçı yağı / adın bolmasa tap bu iki çoğı” (KB 18:19)

“bilig” (KB 18:27)

silig<**sil-ig+Ø** “nazik”

“tözünardi alçaq kılınçı **silig** / uwutluğ bağırsak aqı keñ elig” (KB 7a:1)

“örüg bol amul bol tüzün bol **silig** / kamuğ edgülükke tegürgil elig” (KB 57:22)

“küler yüz süçig söz **silig** öz kerek / kılınçı bularqa tükel tüz kerek” (KB 80:5)

“silig” (KB 92:19); “silig” (KB 92:22); “silig” (KB 98:23); “silig” (KB 105:16); “silig” (KB 108:18); “silig” (KB 108:23); “silig” (KB 113:27); “silig” (KB 115:18); “silig” (KB 161:7); “silig” (KB 188:6)

süçig<**süçi-g+Ø** “tatlı”

“alımka birimke oñay bolsa öz / uluğqa kiçigke **süçig** tutsa söz” (KB 104:29)

“süçig” (KB 118:10)

tapuğ<**tap-uğ+Ø** “hizmet”

“atım kul tapuğcı kör ornum kapağ / kılınçım könilik me kılkıım **tapuğ**” (KB 27:21)

“özinde uluğqa **tapuğ** kılssa öz / özinde kiçigke süçig tutsa söz” (KB 31:23)

“ağırladıñerdi **tapuğsuz** / **tapuğ** yetrümedim ay ilig qanbı” (KB 46:15)

“tapuğ” (KB 60:15); “tapuğ” (KB 62:1); “tapuğ” (KB 63:6); “tapuğ” (KB 63:25); “tapuğ” (KB 63:27); “tapuğ” (KB 63:28); “tapuğ” (KB 64:30); “tapuğ” (KB 94:3); “tapuğ” (KB 95:20); “tapuğ” (KB 95:24); “tapuğ” (KB 110:5); “tapuğ” (KB 110:8); “tapuğ” (KB

110:10); “tapuğ” (KB 114:3); “tapuğ” (KB 114:25); “tapuğ” (KB 115:20); “tapuğ” (KB 135:3); “tapuğ” (KB 135:27); “tapuğ” (KB 141:15); “tapuğ” (KB 145:8); “tapuğ” (KB 145:9); “tapuğ” (KB 146:18); “tapuğ” (KB 146:19); “tapuğ” (KB 146:27); “tapuğ” (KB 147:8); “tapuğ” (KB 150:10); “tapuğ” (KB 157:11); “tapuğ” (KB 211:29); “tapuğ” (KB 219:4); “tapuğ” (KB 219:5)

+sAk+

bağırsak<bağır+sak+Ø “samimi, cömert”

“tözünardı alçak kılınçı silig / uwutluğ **bağırsak** akı keñ elig” (KB 7a:1)

“tapın öz oğurluğ **bağırsaklık**ın / tapuğda esüngil maña bol yakın” (KB 27:26)

“kör ay toldı ma bu ağırlık bulup / tapındı bütün çın **bağırsak** bolup” (KB 33:18)

“bağırsak” (KB 51:22); “bağırsak” (KB 55:20); “bağırsak” (KB 55:21); “bağırsak” (KB 59:17); “bağırsak” (KB 59:20); “bağırsak” (KB 64:22); “bağırsak” (KB 66:16); “bağırsak” (KB 73:2); “bağırsak” (KB 73:3); “bağırsak” (KB 73:5); “bağırsak” (KB 75:23); “bağırsak” (KB 75:24); “bağırsak” (KB 75:25); “bağırsak” (KB 75:26); “bağırsak” (KB 80:6); “bağırsak” (KB 81:26); “bağırsak” (KB 83:3); “bağırsak” (KB 83:12); “bağırsak” (KB 96:28); “bağırsak” (KB 96:30); “bağırsak” (KB 97:1); “bağırsak” (KB 98:9); “bağırsak” (KB 98:10); “bağırsak” (KB 102:4); “bağırsak” (KB 103:16); “bağırsak” (KB 107:4); “bağırsak” (KB 107:24); “bağırsak” (KB 110:16); “bağırsak” (KB 110:29); “bağırsak” (KB 113:27); “bağırsak” (KB 116:9); “bağırsak” (KB 116:10); “bağırsak” (KB 121:13); “bağırsak” (KB 128:30); “bağırsak” (KB 129:13); “bağırsak” (KB 138:4); “bağırsak” (KB 143:6); “bağırsak” (KB 158:13); “bağırsak” (KB 161:26); “bağırsak” (KB 173:2); “bağırsak” (KB 190:13); “bağırsak” (KB 209:25); “bağırsak” (KB 210:4); “bağırsak” (KB 219:4)

+sIzlIk+

körksüzlük<körk+süzlük+Ø“sertlik”

“bu kaçım tüğüki bu **körksüzlüküm** / küçemçi kelirke bu yüzüzlüküm” (KB 35:15)

yüzüzlük<yüz+süzlük+Ø“asık surat”

“bu kaçım tüğüki bu körksüzlüküm / küçemçi kelirke bu **yüzüzlüküm**” (KB 35:15)

3.22. Sorgulama Bildiren İsimler Yapan Şekiller

Tek şekil ve kelimeye karşımıza çıkan bu üst fonksiyonun, eserde toplam 3 örneği tespit edilmiştir. Sadece “+IIk+” şekli ile karşımıza çıkan bu fonksiyon, eklendiği kelimeye sorgulama anlamı kattığından dolayı örneği az da olsa çalışmamıza eklenmiştir.

+IIk+

neteglik<neteg+lik+Ø “nasıl”

“barıñ belgüüg sen kün ay teg yaruğ / **neteglikke** yetgü köñül ögde yok” (KB 6a:2)

“neteglik” (KB 6a:6); “neteglik” (KB 6a:16)

3.23. Somut İsimler Yapan Şekiller

Eserde “Somut İsimler” üst fonksiyonunda Dinî İfadeler İle İlgili İsimler ve Oluşum İsimleri olmak üzere toplamda iki alt fonksiyon ve 24 örnek tespit edilmiştir. Günlük hayatın her alanında mevcut olan, beş duyu organı ile algılanabilen her şeyi kapsayan “Somut İsimler”, Kutadgu Bilig adlı eserde “Soyut İsimler” üst fonksiyonuna oranla çok daha az tespit edilmiştir. Bunun sebebi ise genellikle somut ifadelerin daha baskın görüldüğü diğer fonksiyonlar olmasıdır.

3.23.1. Dinî İfadeler ile İlgili İsimler Yapan Şekiller

“Somut İsimler” üst fonksiyonunun alt fonksiyonlarından olan “Dinî İfadeler İle İlgili İsimler” alt fonksiyonunda tek şekil yedi örnek tespit edilmiştir. Kutadgu Bilig adlı eserde dinî ifadeler ile ilgili cümle ve kelimeler sıkça karşımıza çıkmakla beraber Yusuf Has Hacib, bu konuda soyut kavramlar kullanmayı tercih etmiştir. Bu sebeple “Soyut isimler” üst fonksiyonunda bulunan “Dinî İfadeler İle İlgili İsimler” alt fonksiyonunda örnek sayısı daha fazladır.

+CI+

sawçı<saw+çı+Ø “peygamber”

“sewüg **sawçı** birle ıpurgıl meni / elig tuttaçı kıl könilik küni” (KB 6b:3)

“sawçı” (KB 6b:9); “sawçı” (KB 50:6); “sawçı” (KB 55:12)

okıçı<okı-çı+Ø “davetçi”

“**oķıçı** olerdi bayattın saĝa / sen ötrü köni yolķa kirdiĝ toĝa” (KB 6b:11)

“oķıçı” (KB 59:12)

basutçı<**basut**+**çı**+**Ø** “yardımcı”

“buerdi **basutçı** köni dıńķa kök / řerı’at yüzinden kiterdi eşük” (KB 7a:13)

3.23.2. Oluşum İsimleri Yapan Şekiller

“Somut İsimler” üst fonksiyonunun alt fonksiyonlarından olan “Oluşum İsimleri”, eserde toplam 17 örnek 3 şekil ile karşımıza çıkmaktadır. Örneklerin ortak özelliĝi olarak bir oluşumdan bahsetme veya bir oluşumun parçası olma durumu karşımıza çıkmaktadır. Bu alt fonksiyonun en çok örneĝe sahip kelimesi ise “yaru-” (ışımak) kökünden “-(I)k+” ekiyle türeyen “yaruk” (ışık) kelimesi olmuştur. Kelimenin, ışık, şimşek gibi farklı anlamda kullanımları da eserde tespit edilen durumlardan biridir.

-(I)g+

bitig<**biti-g**+**Ø** “yazı”

“kişi ildin ilke söz ıdĝu bolur / **bitig** bolmasa söz neçe sözleyür” (KB 101:14)

“bitig” (KB 102:8); “bitig” (KB 102:13)

-(I)k+

yaruk<**yaru-k**+**Ø** “ışık”

“barıĝ belĝülüg sen kün ay teg **yaruk** / neteglikke yetĝü köñül öĝde yok” (KB 6a:2)

“yulaerdi ĥalkķa ĥarańķu tüni / **yaruklukı** yađtı yaruttı seni” (KB 6b:10)

“yaruk” (KB 17:20); “yaruk” (KB 32:17); “yaruk” (KB 32:19); “yaruk” (KB 32:25);

“yaruk” (KB 35:24); “yaruk” (KB 48:25); “yaruk” (KB 48:26)

+IIk+

yarukluk<**yaru-k**+**luk**+**Ø** “ışık, parlaklık”

“yulaerdi ĥalkķa ĥarańķu tüni / **yaruklukı** yađtı yaruttı seni” (KB 6b:10)

“uķuř ol yula teg ĥarańķu tüni / bilig ol **yarukluk** yaruttı seni” (KB 17:20)

“yarukluk” (KB 32:17); “yarukluk” (KB 32:19); “yarukluk” (KB 35:24)

3.24. Süreç Bildiren İsimler Yapan Şekiller

Her iki kelime türüne de eklenebilen bu fonksiyona sahip yapım eki şekilleri, eklendikleri kelimelerde süreç bildirme görevi ile görevlendirilirler. “Süreç Bildiren İsimler” üst fonksiyonunun Kutadgu Bilig’de toplamda 3 şekil; 146 örnek tespit edilmiştir. Bir işin, oluşun, hareketin yapılırken ya da yapılacağı zaman geçen süreci aktaran bu üst fonksiyonun eserde çokça örneği mevcuttur. En çok örneğe sahip olan “tırıglik” kelimesi, hayat anlamında kullanıldığında, kelimeye eklenen “+Iık+” şeklinin süreç bildirdiği tespit edilmiştir.

-(I)k+

emgek<emge-k+Ø“emek, zahmet”

“mürüvvet tarīkat bu ol belgölüg / kişi **emgeki** bilse kılsa ülüg” (KB 110:22)

“kişi **emgek** ıdsa kişi yurnıña / yanutı kişilik kıılır ornıña” (KB 111:7)

“kişi **emgeki** bilmegüçi kişi / kişi tep atamağı yılķı tuşı” (KB 111:8)

“emgek” (KB 111:11); “emgek” (KB 116:15); “emgek” (KB 123:4); “emgek” (KB 125:10); “emgek” (KB 125:17); “emgek” (KB 135:27); “emgek” (KB 164:9); “emgek” (KB 167:5); “emgek” (KB 177:15); “emgek” (KB 182:22); “emgek” (KB 192:5); “emgek” (KB 214:23); “emgek” (KB 221:10); “emgek” (KB 6235); “emgek” (KB 6336); “emgek” (KB 6446); “emgek” (KB 6546)

+Iık+

aylık<ay+hık+Ø“aylık”

“ata arķasındın tuğulsa oğul / ana ķarnı menzil kaç **aylık** amul” (KB 56:22)

künlük<kün+lük+Ø“günlük”

“nelük arşıķar sen ayā öldeçi / özün iki **künlük** konuķ boldaçi” (KB 130:17)

“künlük” (KB 130:20)

tırıglik<tırig+lik+Ø“hayat”

“bu dört iş maña dört tadu tegturur / tüzölse tadu çın **tırıglik** bolur” (KB 7b:3)

“**tırıglik** tilese özün ölmegü / kılnçın sözün edgü tut ay böğü” (KB 14:1)

“yigitlik kaçır ol **tiriglik** uçar / bu tüş teg ajundın özün terk keçer” (KB 15:22)

“tiriglik” (KB 15:23); “tiriglik” (KB 18:8); “tiriglik” (KB 20:7); “tiriglik” (KB 31:9);
“tiriglik” (KB 35:18); “tiriglik” (KB 41:18); “tiriglik” (KB 45:21); “tiriglik” (KB 46:17);
“tiriglik” (KB 46:20); “tiriglik” (KB 46:26); “tiriglik” (KB 46:27); “tiriglik” (KB 47:8);
“tiriglik” (KB 47:9); “tiriglik” (KB 47:14); “tiriglik” (KB 47:15); “tiriglik” (KB 47:27);
“tiriglik” (KB 48:18); “tiriglik” (KB 49:3); “tiriglik” (KB 49:4); “tiriglik” (KB 49:9);
“tiriglik” (KB 49:27); “tiriglik” (KB 50:22); “tiriglik” (KB 51:18); “tiriglik” (KB 52:25);
“tiriglik” (KB 54:25); “tiriglik” (KB 54:26); “tiriglik” (KB 56:4); “tiriglik” (KB 56:20);
“tiriglik” (KB 57:1); “tiriglik” (KB 57:5); “tiriglik” (KB 57:6); “tiriglik” (KB 57:7);
“tiriglik” (KB 57:28); “tiriglik” (KB 57:30); “tiriglik” (KB 58:14); “tiriglik” (KB 59:4);
“tiriglik” (KB 60:24); “tiriglik” (KB 64:2); “tiriglik” (KB 67:23); “tiriglik” (KB 78:6);
“tiriglik” (KB 88:16); “tiriglik” (KB 88:18); “tiriglik” (KB 97:7); “tiriglik” (KB 106:7);
“tiriglik” (KB 106:9); “tiriglik” (KB 108:20); “tiriglik” (110:13); “tiriglik” (KB 112:10);
“tiriglik” (KB 113:29); “tiriglik” (KB 122:26); “tiriglik” (KB 124:24); “tiriglik” (KB
125:6); “tiriglik” (KB 125:23); “tiriglik” (KB 130:18); “tiriglik” (KB 131:27); “tiriglik”
(KB 132:6); “tiriglik” (KB 132:7); “tiriglik” (KB 132:24); “tiriglik” (KB 132:26);
“tiriglik” (KB 133:9); “tiriglik” (KB 133:23); “tiriglik” (KB 133:24); “tiriglik” (KB
134:21); “tiriglik” (KB 137:12); “tiriglik” (KB 137:19); “tiriglik” (KB 137:25); “tiriglik”
(KB 138:16); “tiriglik” (KB 138:21); “tiriglik” (KB 142:7); “tiriglik” (KB 151:2);
“tiriglik” (KB 151:4); “tiriglik” (KB 154:20); “tiriglik” (KB 154:23); “tiriglik” (KB
157:21); “tiriglik” (KB 157:23); “tiriglik” (KB 161:5); “tiriglik” (KB 161:27); “tiriglik”
(KB 162:1); “tiriglik” (KB 169:25); “tiriglik” (KB 170:11); “tiriglik” (KB 170:12);
“tiriglik” (KB 172:5); “tiriglik” (KB 174:7); “tiriglik” (KB 177:14); “tiriglik” (KB
186:15); “tiriglik” (KB 186:19); “tiriglik” (KB 186:20); “tiriglik” (KB 187:8); “tiriglik”
(KB 189:9); “tiriglik” (KB 189:28); “tiriglik” (KB 191:12); “tiriglik” (KB 200:25);
“tiriglik” (KB 202:20); “tiriglik” (KB 202:23); “tiriglik” (KB 202:26); “tiriglik” (KB
202:28); “tiriglik” (KB 203:3); “tiriglik” (KB 204:27); “tiriglik” (KB 204:28); “tiriglik”
(KB 211:20); “tiriglik” (KB 212:21); “tiriglik” (KB 212:22); “tiriglik” (KB 217:14);
“tiriglik” (KB 217:23); “tiriglik” (KB 217:24); “tiriglik” (KB 218:4); “tiriglik” (KB
218:7); “tiriglik” (KB 221:1); “tiriglik” (KB 221:4); “tiriglik” (KB 6335); “tiriglik” (KB
6401); “tiriglik” (KB 6486); “tiriglik” (KB 6521); “tiriglik” (KB 6525); “tiriglik” (KB

6533); “tırıglik” (KB 6545); “tırıglik” (KB 6555); “tırıglik” (KB 6570); “tırıglik” (KB 6635)

3.25. Tür İsimleri Yapan Şekiller

Eserde “Tür İsimleri” üst fonksiyonunda “+(I)k+” ve “+Iık+” şekilleri karşımıza çıkmakla beraber toplamda 72 örnek tespit edilmiştir. Tespit edilen örnekler eserin insana yönelik, öğüt verici özelliğinden dolayı birçok beyitte karşımıza çıkmaktadır. Örneklerle açıklanan durumlarda sıklıkla karşımıza çıkan bu fonksiyon genelde “yalñuk” kelimesinde tespit edilmiştir.

+(I)k+

yalñuk<yal(I)ñ+uk+Ø“insan”

“törütti üdürdi seçü **yalñukuğ** / anar birdi erdem bilig ög ukuğ” (KB 12:22)

“bilig birdi **yalñuk** bedüdi bu kün / ukuş birdi ötrü yazıldı tügün” (KB 12:24)

“kişi tuğdı öldi sözi kaldı kör /nözi bardı **yalñuk** atı kaldı kör” (KB 13:29)

“yalñuk” (KB 14:16); “yalñuk” (KB 14:29); “yalñuk” (KB 17:7); “yalñuk” (KB 18:3); “yalñuk” (KB 19:5); “yalñuk” (KB 31:1); “yalñuk” (KB 37:7); “yalñuk” (KB 37:12); “yalñuk” (KB 37:14); “yalñuk” (KB 37:16); “yalñuk” (KB 38:24); “yalñuk” (KB 39:2); “yalñuk” (KB 39:5); “yalñuk” (KB 41:19); “yalñuk” (KB 43:15); “yalñuk” (KB 49:28); “yalñuk” (KB 50:13); “yalñuk” (KB 53:17); “yalñuk” (KB 57:27); “yalñuk” (KB 61:6); “yalñuk” (KB 61:11); “yalñuk” (KB 61:12); “yalñuk” (KB 65:28); “yalñuk” (KB 66:11); “yalñuk” (KB 71:25); “yalñuk” (KB 81:11); “yalñuk” (KB 84:19); “yalñuk” (KB 84:24); “yalñuk” (KB 85:9); “yalñuk” (KB 85:10); “yalñuk” (KB 87:19); “yalñuk” (KB 88:3); “yalñuk” (KB 92:26); “yalñuk” (KB 97:9); “yalñuk” (KB 98:24); “yalñuk” (KB 103:3); “yalñuk” (KB 103:12); “yalñuk” (KB 110:27); “yalñuk” (KB 111:1); “yalñuk” (KB 111:3); “yalñuk” (KB 121:11); “yalñuk” (KB 122:23); “yalñuk” (KB 131:23); “yalñuk” (KB 133:15); “yalñuk” (KB 136:1); “yalñuk” (KB 144:22); “yalñuk” (KB 144:23); “yalñuk” (KB 146:4); “yalñuk” (KB 157:22); “yalñuk” (KB 158:6); “yalñuk” (KB 158:28); “yalñuk” (KB 169:14); “yalñuk” (KB 175:9); “yalñuk” (KB 175:15); “yalñuk” (KB 190:13); “yalñuk” (KB 192:26); “yalñuk” (KB 196:28); “yalñuk” (KB 209:17); “yalñuk” (KB 214:25); “yalñuk” (KB 215:13); “yalñuk” (KB 218:17); “yalñuk” (KB

218:19); “yalñuk” (KB 222:26); “yalñuk” (KB 6570); “yalñuk” (KB 6577); “yalñuk” (KB 6628)

+lik+

kişilik<kişi+lik+Ø“insanlık”

“**kişilikke** himmet mürüvvet kerek / kişi kadri himmet mürüvvet yañı” (KB 21:27)

“kişilik” (KB 61:23); “kişilik” (KB 88:6)

3.26. Unvan İsimleri Yapan Şekiller

Kutadgu Bilig adlı eserde devlet yönetiminin inceliklerinin anlatıldığı kısımlarda daha çok olmakla birlikte pek çok yerde kişiler unvanları ile birlikte aktarılmıştır. Bu aktarım sırasında karşımıza 3 şekil 92 örnek çıkmıştır.

-gA+

bilge<bil-ge+Ø“bilge”

“eşitgil negü il бүгü **bilge** teñ / bu söz işke tutğıl ayâ kızğu eñ” (KB 19:4)

“bilge” (KB 61:17)

+lik+

beglik<beg+lik+Ø“beylik”

“kimiñde uñuş bolsa aslı bolur / қайуда биліг bolsa **beglik** bulur” (KB 18:2)

“idi edğü **beglik** taқı edğürek / törü ol anı түз yoritğu kerek” (KB 23:6)

“saña tegse **beglik** uluğluқ oқ a / kiçiklig anuқ tut özün bolğuқа” (KB 26:13)

“beglik” (KB 27:19); “beglik” (KB 35:18); “beglik” (KB 35:20); “beglik” (KB 39:25);

“beglik” (KB 40:12); “beglik” (KB 40:13); “beglik” (KB 45:26); “beglik” (KB 48:18);

“beglik” (KB 55:14); “beglik” (KB 57:20); “beglik” (KB 58:7); “beglik” (KB 58:9);

“beglik” (KB 58:10); “beglik” (KB 75:11); “beglik” (KB 75:12); “beglik” (KB 75:13);

“beglik” (KB 75:15); “beglik” (KB 76:2); “beglik” (KB 76:13); “beglik” (KB 76:23);

“beglik” (KB 77:11); “beglik” (KB 78:11); “beglik” (KB 78:14); “beglik” (KB 78:16);

“beglik” (KB 78:19); “beglik” (KB 78:23); “beglik” (KB 78:29); “beglik” (KB 79:22);

“beglik” (KB 81:7); “beglik” (KB 82:10); “beglik” (KB 82:28); “beglik” (KB 82:29);

“beglik” (KB 83:28); “beglik” (KB 97:1); “beglik” (KB 98:21); “beglik” (KB 109:14); “beglik” (KB 112:10); “beglik” (KB 113:2); “beglik” (KB 148:29); “beglik” (KB 184:11); “beglik” (KB 187:11); “beglik” (KB 187:12); “beglik” (KB 187:14); “beglik” (KB 189:15); “beglik” (KB 189:28); “beglik” (KB 190:9); “beglik” (KB 190:10); “beglik” (KB 191:5); “beglik” (KB 194:25); “beglik” (KB 196:28); “beglik” (KB 197:10); “beglik” (KB 212:8); “beglik” (KB 213:16)

ġāzīlık<**ġāzī**+**lık**+Ø “gâzilik”

“hac erse tilekiñ kerek neñ tawar / **ġāzīlık** tilese yime bu yarar” (KB 144:24)

hāciblık<**hācib**+**lık**+Ø “hâciblik”

“tapuğlarda artuğ bu yinçe tapuğ / **hāciblık** turur baḡsa yetrü ḡamuğ” (KB 94:3)

“hāciblık” (KB 94:6)

vezīrlık<**vezīr**+**lık**+Ø “vezirlik”

“**vezīrlık** aḡar birdi tamga ayağ / tuğ kövrügi birle birdi ḡuyağ” (KB 44:12)

“vezīrlık” (KB 85:20); “vezīrlık” (KB 85:24); “vezīrlık” (KB 150:1)

yalawaçlık<**yalawaç**+**lık**+Ø “elçilik”

“negü teg kerek bu **yalawaçlık** er / aḡar bütse begler ḡarılatṣa yir” (KB 97:25)

“yalawaçlık” (KB 100:10)

+**CI**+

ajunçı<**ajun**+**çı**+Ø “dünya hâkimi”

“**ajunçı** bögü beg nelük kenç urur / er at ḡayda bolsa anuḡ kenç alur” (KB 79:19)

“ajunçı” (KB 97:19)

başçı<**baş**+**çı**+Ø “baş, kumandan”

“başierdi öñdün ḡamuğ **başçıḡa** / kidin boldı tamga ḡamuğ sawçıḡa” (KB 7a:3)

“ḡalı bolsu arslanḡa it **başçıṣı** / ol arslan bolur barḡa it saḡıṣı” (KB 79:11)

“başçı” (KB 86:26); “başçı” (KB 88:28); “başçı” (KB 145:25)

saḡıṣçı<**saḡıṣ**+**çı**+Ø “vezir”

“**saķışçı** kerek bolsa bilge tetig / bilig birle bilse bu törlüg bitig” (KB 85:5)

sawçı<**saw**+**çı**+**Ø** “peygamber”

“başierdi öñdün ķamuğ başçıķa / kidin boldı tamğa ķamuğ **sawçıķa**” (KB 7a:3)

“ilâhî küdezgil meniñ köñlümi / sewüg **sawçı** birle ķopur ķopğumi” (KB 7a:5)

“sawçı” (KB 156:26); “sawçı” (KB 157:1)

ilçi<**il**+**çi**+**Ø** “devlet adamı”

“isiz öñdi urma ay **ilçi** бүгü / isiz bolsa bolmaz ajunuğ yigü” (KB 58:30)

“ķişi emgekini bilümez ķişi / tükel ud bolur bu ay **ilçi** başı” (KB 63:19)

“ilçi” (KB 65:24); “ilçi” (KB 77:15); “ilçi” (KB 78:13); “ilçi” (KB 78:16); “ilçi” (KB 137:26); “ilçi” (KB 145:25); “ilçi” (KB 148:1)

yağıcı<**yağı**+**çı**+**Ø** “muhârip, savaşı” [yağı:düşman (DLT, 2018:940)]

“negü il eşitgil **yağıcı** kür er / bu saķlık bile öz yağısın urar” (KB 78:12)

“yağıcı” (KB 88:13); “yağıcı” (KB 88:14)

3.27. Uyarı Bildiren İsimler Yapan Şekiller

Eserde, “Uyarı Bildiren İsimler” üst fonksiyonunda toplamda 4 şekil; 10 örnek tespit edilmiştir. Bu üst fonksiyonun tespitinde en önemli durum, eserin öğüt verirken yanlış davranışlar konusunda uyarılarda bulunmasıdır. Öğütlerin ikaza dönüştüğü bazı yerlerde kelimeye eklenen yapım ekleri uyarı fonksiyonunda karşımıza çıkmaktadır.

+(I)z+

uçuz<**uç**+**uz**+**Ø**

“basası bilig ol bularda biri / bu tört neñ **uçuz** tutma yüksek töri” (KB 18:9)

-(I)ş+

çıkış<**çık**+**ış**+**Ø** “çıkış”

“ķayu yirke ķirseñ **çıkışını** kör / **çıkış** bilmese iş bolur erke ķor” (KB 54:11)

+(I)t+

yanut<**yan**+**ut**+**Ø** “yanıt”

“isiz kılsa isiz **yanutı** ökünç / usa edgölük kıl isizke öçün” (KB 39:29)

yigit<**yig**+**it**+**Ø**“genç”

“sewinçin yoriğlı ay edgü **yigit** / sözümni yawa kılma köñlün eşit” (KB 20:2)

“yigit” (KB 20:3)

+**lik**+

edgölük<**edgü**+**lük**+**Ø** “iyilik”

“yori **edgölük** kıl ay edgü kişi / itiglig bolur tutçı edgü işi” (KB 19:16)

yigitlik<**yig**+**it**+**lik**+**Ø** “gençlik”

“katığlan yañılma könilik yolın / **yigitlik** yawa kılma asğın alın” (KB 20:3)

“yigitlik” (KB 20:4); “yigitlik” (KB 20:5)

tiriglik<**tirig**+**lik**+**Ø**“hayat”

“küsüş tut yigitlik keçer sende terk / kaçır bu **tiriglik** neçe tutsa berk” (KB 20:4)

3.28. Uyarı Bildiren Fiiller Yapan Şekiller

Kutadgu Bilig adlı eserde öğüt verirken yapılan uyarıların fiil türünde karşımıza çıkan örnekleri isim türüne göre daha fazladır. “Uyarı Bildiren Fiiller” üst fonksiyonunda tek şekil 14 örnek tespit edilmiştir. “+IA-” isimden fiil yapım eki, bu fonksiyon ile eklendiği yerlerde öğüt verirken uyarma durumunda karşımıza çıkmaktadır. Uyarılar genellikle emir kipi ile yapıldığı ve eserde de bu şekilde tespiti sağlandığı için, “Uyarı Bildiren Fiiller” üst fonksiyonunda “Uyarı Bildiren İsimler” üst fonksiyonuna göre daha fazla örnek tespit edilmiştir.

+**IA-**

azla-<**az**+**la**+**Ø**“azımsamak”

“tapuğ kılgu halktın anı kızlegü / üküş tā‘at erse anı **azlağı**” (KB 120:2)

kizle-**kiz**+**le**+**Ø**“gizlemek”

“ayıtgu kerek söz kişi sözlese / ayıtmasa sözni katıg **kizlese**” (KB 41:20)

“kizle-” (KB 120:2)

sakla-<sak+la-Ø- “ihtiyatlı olmak”

“osal bolma **saklan** kamuğ işte sen / bu saklık bile iki ajun tilen” (KB 22:25)

“ilig kolsa **saklan** ajunçı kişi / bu saklık erür hem şerî‘at işi” (KB 22:28)

“sakla-” (KB 22:29); “sakla-” (KB 58:12); “sakla-” (KB 134:18)

sözle-<söz+le-me- “söylememek”

“biliglig sözün sen eşit özneme / ayıtmazda aşnu sözüg **sözleme**” (KB 41:2)

“üküş söz eşitgil telim **sözleme** / ukuş birle sözle bilig birle tüz” (KB 43:6)

“sözleme-” (KB 45:29); “sözleme-” (KB 46:4); “sözleme-” (KB 53:23); “sözleme-” (KB 57:21)

3.29. Zaman İsimleri Yapan Şekiller

Eserde, “Zaman İsimleri” üst fonksiyonunda tek şekil 4 örnek tespit edilmiştir. Sadece gündüz kelimesinde tespit edilen bu fonksiyon, kullanım açısından günümüzde de tercihi yaygın olsa da eserde çok fazla örneğine rastlanmamıştır. Zamanın ve şahısın her kelimedede işaretlendiği bilinse de bu işaretleme daha çok zaman ekleri ile yapıldığından, eserde “Zaman İsimleri” üst fonksiyonunda çok fazla örnek tespit edilememiştir. Fakat ileride yapılacak çalışmalarda Zaman İsimleri üst fonksiyonunda daha fazla yapım eki şekli ve örneği çıkacağı kanaatimizce olağandır.

+Dİz+

kündüz<kün+düz+Ø“gündüz”

“yaşıl kök yarattı öze yulduzu / kara tün törütti yaruğ **kündüzi**” (KB 11:29)

“kıyıksız tapuğ kıldı anda naru / tünü yattı yatgaқта **kündüz** örü” (KB 40:22)

“kündüz” (KB 181:2); “kündüz” (KB 215:19)

Tablo 1: İsim Yapan Ekler

Fonksiyonlar										Şekiller									
İsim Yapan Ekler	-A+	-Ak+	-DI+	-gA+	-(g)Ak+	-gAn+	-gI+	-I+	-(I)C+	-(I)g+	-(I)k+	-(I)m+	-(I)n+	-(I)nç+	-(I)s+	-(I)t+	-(I)z+	-I+	- mIr+
Bitki İsimleri: Çiçek ve Unsurları ile İlgili İsimler		9																	
Coğrafya ile İlgili İsimler: Doğa Olayları ile İlgili													1						1

İsimle r																			
Coğraf ya İle İlgili İsimle r: Gök Bilimi İle İlgili İsimle r											9								
Coğraf ya İle İlgili İsimle r: Yer İsimle ri							2				3								
Duru m/Hâl Bildire n İsimle r								1	6	42				1					
Düşün ce											15								

Bildiren İsimler																			
İstek Bildiren İsimler									1	123									
Nesne İsimleri					5				28	9									
Niteleme İsimleri	2			52			253	54		218	30	19	30	2	60				
Organ İsimleri					8								2				7		
Hayvan Organ İsimleri:											1		1						
Hayvan Organ																			

İsimle ri																			
Ölçü İsimle ri: Mikta r										1	37		3		74			52	
Ölçü İsimle ri: Mesaf e											59		66						
Ölçü İsimle ri: Uzunl uk İsimle ri													39						
Renk İsimle ri																		10	
Sebep Bildire n İsimle r											4								

Soyut İsimle r: Arz İsimle ri																80			
Soyut İsimle r: Dini İfadele r İle İlgili İsimle r										23	25	89							
Soyut İsimle r: Duygu Bildire n İsimle r							29		129					28					
Soyut İsimle r: Genel Anlam lı										65					52				

İsimle r																			
Soyut İsimle r: İhtiyaç İsimle ri									29										
Soyut İsimle r: Tavır Tutum Bildire n İsimle r		7			1	54			50	220	2	3	141	19					
Somit İsimle r: Oluşu m İsimle ri									3	9									
Süreç Bildire n İsimle r										20									

Unvan İsimle ri				2															
Uyarı Bildire n İsimle r:														1	3				

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2: İsim Yapan Ekler

Fonksiyonlar									Şekiller							
İsim Yapan Ekler	+AgI+	+CA+	+CAk+	+CI+	+DAş+	DIz+	+gAç +	+gI+	+(I)k+	+(I)nç+	+(I)t+	+(I)z+	+IIk+	+sAk+	+(s)II	+sIzIIk
Akrabalık /Yakınlık İsimleri					16								1			
Bitki İsimleri: Ağaç ve Unsurları							3									

İle İlgili İsimler																
Cografya İle İlgili İsimler: Dil İsimleri		7														
Cografya İle İlgili İsimler: Yer İsimleri											6	1				
Durum/Hâl Bildiren İsimler				1				20		6		19	220			2
Düşünce Bildiren İsimler										1			1			
İstek Bildiren İsimler		2														
Meslek İsimleri				107												
Nesne İsimleri													1			

Niteleme İsimleri			2	14				253			1	14	24	54		
Ortaklık İfade eden isimler: Beraberli k İfade Eden İsimler	2				13											
Ortaklık İfade Eden İsimler: Eşitlik İfade Eden İsimler					13											
Renk İsimleri															20	
Soyut İsimler: Dinî İfadeler İle İlgili İsimler				3									37			
Soyut İsimler:										123						

Duygu Bildiren İsimler																
Soyut İsimler: Genel Anlamlı İsimler							3					6				
Sorgulam a Bildiren İsimler												3				
Soyut İsimler: Tavır/Tut um Bildiren İsimler												344	47		2	
Somut İsimler: Dinî İfadeler İle İlgili İsimler				7												
Somut İsimler: Oluşum İsimleri												5				

Süreç Bildiren İsimler													124			
Tür İsimleri									69				3			
Unvan İsimleri				24									66			
Uyarı Bildiren İsimler												1	5			
Zaman İsimleri						4										

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3: Fiil Yapan Ekler

Fonksiyonlar						Şekiller				
Fiil Yapan Ekler	+A-	+Ad-	+An-	+DA-	+I-	+(I)r-	+(I)rGA-	+IA-	+IAn-	+IIIn-
Durum Bildiren Füller	53	10	1		1	2		75	5	
Davranış Bildiren Füller							2	50	12	
Duygu Bildiren Füller		1							3	
Düşünce Bildiren Füller	4							9		
Hareket		1		1				56		1
İstek Bildiren Füller		1						16		
Uyarı Bildiren Füller								14		

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 4: Fiil Yapan Ekler

Fonksiyonlar	Şekiller
Fiilden Fiil Yapım Ekleri	-(g)A-
Durum Bildiren Fiiller	2

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

SONUÇ

Yapım eklerinin tanım, terim, tasnif ve fonksiyonlandırma boyutunda ele alındığı bu çalışmada, Kutadgu Bilig adlı eserin tanıklığında; 29’u üst fonksiyon olmak üzere toplamda 63 farklı fonksiyon tespit edilmiştir. Bu fonksiyonların tespiti sırasında, Esra Poyraz’ın “Tarihi Kıpçak Türkçesinde Yapım Ekleri (2021, Sakarya)” adlı yayınlanmamış doktora tezinden istifade edilmiştir. Bu istifadeye ek olarak, Kutadgu Bilig gibi söyleyiş gücü ve aktarımı bu denli yetkin olan bir eserde pek çok farklı fonksiyonun daha tespiti sağlanmış ve aktarılmıştır.

Akrabalık-Yakınlık İsimleri, Bitki İsimleri, Coğrafya İle İlgili İsimler, Durum/Hâl Bildiren İsimler, Düşünce Bildiren İsimler, İstek Bildiren İsimler, Meslek İsimleri, Nesne İsimleri, Niteleme İsimleri, Organ İsimleri, Ortaklık İfade Eden İsimler, Ölçü İsimleri, Renk İsimleri, Sebep Bildiren İsimler, Somut İsimler, Soyut İsimler, Süreç Bildiren İsimler, Tür İsimleri, Unvan İsimleri, Uyarı Bildiren İsimler, Zaman İsimleri olmak üzere toplamda 21 üst fonksiyonda isim kategorisine mensubiyet dikkat çekmektedir. Bu durumun sebebi, Eserin çok yönlülüğü ve anlatmak istediği olgu ve olayları alegorik bir şekilde bize aktarmasıdır. Yusuf Has Hacib, eserin içeriğinde de anlatmak istediği temel durumları bizlere dört şahsiyet ve onlara atfettiği dört ayrı sembol ile sunmaktadır. Bu sebeptendir ki sembolik bir anlatımın tercih edildiği eserin içeriğinde kullanılan kavramların bizlere aktarımında isim kategorisinde bulunan yapım ekleri sıklıkla kullanılmıştır.

Eserde, Durum Bildiren Fiiller, Davranış Bildiren Fiiller, Duygu Bildiren Fiiller, Düşünce Bildiren Fiiller, Hareket, İstek Bildiren Fiiller ve Uyarı Bildiren Fiiller olmak üzere isim kategorisine oranla çok daha az üst fonksiyon barındıran fiil kategorisindeki yapım ekleri, genellikle eserde mevcut olan öğüt verme amacıyla karşımıza çıkmaktadır. İslami dönem eserlerinden olan Kutadgu Bilig, Karahanlı dönemi içerisinde, yeni bir dine geçişin koşullarını ve bu sebeple devlet yönetiminin nasıl olması gerektiğini alegorik bir şekilde anlatan, din boyutunda bakıldığında üzerine birçok farklı çalışmanın da yapıldığı önemli bir eserdir. Bir hükümdarın ve diğer üç karakterin temsil ettiği semboller ile bu sembollere uygun olarak ne tarzda davranmaları gerektiği anlatılırken eserde fiil kategorisinde en çok karşımıza çıkan şekil +IA- şekli olmaktadır.

Eserde isim kategorisinde -Ak+, -(I)n, -mIr+, -(I)k+, -I+, -(I)C, (I)g+, -(I)ş+, -(g)Ak+, -A+, -gA+, -I+, -(I)m+, -(I)nç+, -(I)z+, -(I)t+, -gI+, -DI+, -gAn+, -DAş+, +CI+, +Ilk+, +gI+, +CAk+, +gAç+, +(I)nç+, +sAk+, +CA+, +sIzIlk+, +(I)t+, +(I)z+, +AgI+, +(s)Il+, +(I)k+, +DIz+ olmak üzere toplamda 35 şekil tespit edilirken; fiil kategorisinde, -A+, +At-, Ad-, +An-, +lA-, +lAn-, +I-, +(I)rGA-, +DA-, +lIn-, +(I)r-, +(g)A- olarak toplamda 12 şekil tespit edilmiştir. İsim kategorisinden birden fazla şekil üzerinde kullanım yoğunluğu mevcutken fiil kategorisinde, en çok karşımıza çıkan şekil +lA- şeklidir. Bunun sebebi hareketi aktarırken yapılan anlatım ve açıklamalardır.

Eklerin şekil ve fonksiyon verilerinin aktarıldığı tablolara bakıldığında sayısal veri olarak Kutadgu Bilig’de toplamda 4623 yapım eki örneği ile karşılaşılmıştır. Beyit içerisinde aynı işlevde ve şekilde birden fazla bulunan şekilleri de hesaba kattığımızda bu sayının çok daha artacağı malumunuzdur. Bu denli önemli bir eserin yapım eki kategorisi açısından bu kadar zengin fonksiyon içeriğine sahip olacağı tahminimizceydi, fakat eserin tek yönlü bir eser olmayışı, amacının sadece bilgi vermek ya da sadece sanatlı söz söylemek olmaması hasebiyle yapım eki çeşitliliği konusunda zenginliği aşikârdır.

İsim kategorisinde en çok karşımıza çıkan şekil ise +Ilk+ şeklidir. Bu şeklin eserde, toplamda 847 örneğine rastlanmaktadır. Bu örnekler 346’sı Tavır/Tutum Bildiren İsimler başlığı altında bulunmaktadır. Öğüt verici ve kişiye nasıl davranmasının gerekliliğini anlatan bu eserde Tavır/Tutum Bildiren İsimler başlığı altında pek çok örnek mevcuttur. Tavır/Tutum Bildiren İsimler üst fonksiyonundan sonra en çok örneği barındıran bir diğer üst fonksiyon olan Niteleme İsimleri üst fonksiyonu, eserde anlatımı güçlendirmek, söyleyişi güzelleştirmek ve ayrıntılı açıklama durumları gereğince pek çok beyitte karşımıza çıkmaktadır.

Eserin dilek ve temenni açısından bolca cümle barındırması sebebi ile -(I)k+ şekli ve İstek Bildiren İsimler üst fonksiyonu ile karşımıza 123 örnekte “tilek<tile-k+Ø” kelimesi çıkmaktadır. Eserde yoğun olarak dilek ve temenni boyutunda cümlelerin olması Yusuf Has Hacib’in esere verdiği adla da bağdaşmaktadır. Hacib, eserin adını şu şekilde açıklamaktadır: “Kitabın adını Kutadgu Bilig koydum; okuyana kutlu olsun ve ona yol göstereyim. Ben sözümü söyledim ve kitabı yazdım; bu kitap uzanıp, her iki dünyayı tutan bir eldir. İnsan her iki dünyayı devletle elinde tutarsa; mesud olur, bu sözüm doğrudur.” şeklindeki aktarımları ile de eserin içeriği ile ilgili bilgiler vermektedir.

Çalışmamızın zeminini oluşturan Kutadgu Bilig adlı eserin dönem özelliklerini barındıran yapısı birçok farklı araştırmanın konusu olmuşve olmaktadır. Bu eserin çok yönlü yapısı gereği dil çalışmaları açısından önemli bir kaynak olduğu aşikârdır. Çok kapsamlı bir ek kategorisi olan yapım eki kategorisi, bu derece kapsamlı bir kaynaktan çalışılmayı hakettiğinden dolayı çalışmanın ana malzemesini bizlere fazlasıyla veren, aktarılmak istenen düşünceyi sunma konusunda yetkinliği görülen bu eser, dönemin özelliklerini yansıtmaması, sağladığı dil malzemesi, farklı anlatım tarzı, kapsadığı konuların ve anlamların çeşitliliği sebebi ile yapım eki gibi bir kategorinin çalışılmasını gerekli gördüğümüz bir eserdir. Tespit edilen 4623 örnek ile 30’u üst fonksiyon olmak üzere toplamda 65 fonksiyonu ihtiva eden bu kıymetli eser, bizlere başta yapım eklerinin fonksiyon bakımından ne kadar zengin olduğunu göstererek, sonrasında yapım ekleri kategorisinde bulunan şekillerin ve fonksiyonların çeşitlenebileceğini ve değişebileceğini göstermektedir. Çalışmanın amacı başından itibaren anlatılan, eklerin tasnifindeki hatalar, Hint Avrupa gramercilik geleneği ışığında oluşturulmuş Türk dilinin dilbilgisinin ortada olan hatalı saptamaları ve bu saptamaların doğurduğu hatalı sonuçlar, ekleşmenin karşılıklarının ve esaslarının doğru kavranamamasından doğan tanım, tasnif ve tahlil sorunları ve geleneksel gramer anlayışında bulunan tüm hatalı aktarımların anlatılıp; Türk dilinin ekleşme düzeninin doğru tayinin yapılarak bu düzen ve bu düzenin içerisinde bulunan karşılıkların ışığında dilbilgisi kurallarının değiştirilmesi gerektiğini ispatlarla sunarken doğru bir ekleşme düzeninde bulunacaklar anlatıldıktan sonra, bu düzen esasına bağlı kalınarak doğru bir tahlille yapım eklerinin Türk dilinin ekleri arasındaki yeri tespit edilip bu tespit doğrultusunda şekiller ve fonksiyonların Kutadgu Bilig gibi dil açısından kıymeti büyük ve dil malzemesi olarak bu denli güçlü bir eser üzerinde tespit edilip, ana fikri; “bir görevin birden fazla şekilde icra edilebileceği ve bir şeklin birden fazla görevi yerine getirebileceği” düşüncesi olan, şekilleri bir yere damgalama düşüncesinden uzak doğru bir ekleşme düzeninin seyredildiği bir çalışma ortaya koymaktır. Eklerin tasnifi aşamasında çalışmada bahsedilen bilgiler ışığında, yapım eki kategorisi incelenerek tespit edilen şekil ve fonksiyonlar gerek sayısal gerek yazılı bir şekilde çalışmamızda sunulmuştur. Aktarmak istenilen esaslar doğrultusunda gelecek çalışmalara kaynak olması açısından dikkatlere sunulmuştur.

KAYNAKÇA

- Adalı, Oya. (2004). Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Akalın, S. H. (2007). Türkçe sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Aksan, Doğan. (2009). Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim. Ankara: TDK Yayınları, 5. Baskı.
- Atalay, Besim (1985). Divanü Lugat-it- Türk Tercümesi I, Türk Dil Kurumu, Ankara.
- II, Atalay, Besim (1986). Divanü Lugat-it- Türk Tercümesi II, Türk Dil Kurumu, Ankara.
- III, Atalay, Besim (1986). Divanü Lugat-it- Türk Tercümesi II, Türk Dil Kurumu, Ankara:.
- IV, Atalay, Besim (1986). Divanü Lugat-it- Türk Tercümesi II, Türk Dil Kurumu, Ankara:.
- Banguoğlu, Tahsin. (2011). Türkçenin Grameri. Ankara: TDK Yayınları, 9.Baskı.
- Büyükkantarcıoğlu, Nalan. (2000). “Türkçe Sözcük Biçimlenmesinde Düzlemler ve Türetmeler”. Hacettepe Üni. Edebiyat Fakültesi Dergisi, 17/1.
- Caferoğlu, Ahmet. (1964). Türk Dili Tarihi I-II. İstanbul: İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Clauson, Gerard. (1972). An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish. London: Oxford University Press
- Çotuksöken, Yusuf. (2011). Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Delice, İbrahim. (2000). “Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi Denemesi”. Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:24.
- Delice, İbrahim. (2013). “Türkçenin Ekleri Yapı Açısından Nasıl Sınıflandırılmalıdır?”. İstanbul: VIII. Türkoloji Kongresi
- Demircan, Ömer. (1976). “Türk Dilinde Ek Vurgusu”. Türk Dili, XXXIII/294, 196- 200. Ankara: TDK Yayınları.
- Demircan, Ömer. (2005). Türkiye Türkçesinde Kök – Ek Bileşmeleri. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Deny, Jean. (1941). Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi). (Çev: Ali Ulvi Elöve). İstanbul: Maarif Matbaası.

- Deny, Jean. (2013). Türk Dili Gramerinin Temel Kuralları. (Çev: Oytun Şahin). Ankara: TDK Yayınları, 4. Baskı.
- Ercilasun, Ahmet B. (2004). Başlangıcından Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, Ahmet B.- AKKOYUNLU, Ziya. (2015). Dîvânu Lugâtî't-Türk (Giriş – Metin – Çeviri – Notlar- Dizin). Ankara: TDK Yayınları, 3. Baskı.
- Eren, Hasan. (1978). “Türk Dilinin Etymologique Sözlüğüne Katkılar”. Ankara: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, 1-15, Ankara: TDK Yayınları.
- Eren, Hasan. (1999). “Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü (Örnekler)”. Türk Dili, 56/364-387, Ankara: TDK Yayınları.
- Eren, Hasan. (1999). Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü. Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2. Baskı.
- Eren, Hasan. (2002). “Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğüne Yeni Katkılar”. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, 1/107-159, Ankara: TDK Yayınları.
- Eyuboğlu, İsmet Zeki. (1993). Türkçe Kökler Sözlüğü. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gemalmaz, Efrasiyap. (2010). Türkçenin Derin Yapısı. (Yay. Haz: Cengiz ALYILMAZ- Osman MERT). Ankara: Belen Yayıncılık.
- Gülensoy, Tuncer. (2007). Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü. Ankara: TDK Yayınları.
- Gülensoy, Tuncer. (2015). Türkçe El Kitabı. Ankara: Akçağ Yayınları, 7. Baskı.
- Gülsevin, Gürer. (2004). “Türkçede ‘Sıra Dışı’ Ekler ve Eklerin Tasnif-Tanımlanma Sorunu Üzerine”. V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I 20-26 Eylül 2004, Ankara: TDK Yayınları.
- Hatiboğlu, Vecihe. (1974). “Türkçede Eklerin Kökeni”. Türk Dili Dergisi, XXIX/268, 331-340, Ankara: TDK Yayınları.
- Hatiboğlu, Vecihe. (1981). Türkçenin Ekleri. Ankara: TDK Yayınları. HAZAR, Mehmet. (2015). “Türkçede Fono-semantik ve Morfo-fonolojik Yolla Sözcük Türetme”, IJLET
- Hazar, Mehmet. (2015). “Türkçede Fono-semantik ve Morfo-fonolojik Yolla Sözcük Türetme”, IJLET.
- Hengirmen, Mehmet. (2007). Türkçe Dilbilgisi. Ankara: Engin Yayınevi, 9. Baskı.
- İlhan, Nadir. (2009). “Türkçede Ek+Kök/Kök+Ek Kaynaşmasıyla Ortaya Çıkan Ekler”. Turkish Studies, Volume 4/8, 1535-1557, Ankara: Turkish Studies.

- İmer, Kâmile. (1976). Türkiye Türkçesinde Kökler. Ankara: TDK Yayınları.
- Karaağaç, Günay. (2013). Türkçenin Dil Bilgisi. Ankara: Akçağ Yayınları, 2. Baskı.
- Karaca, Hasan (2013). “Türkiye Türkçesinde Eklerin İşlevleri”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Kaya, Burcu. (2012). “Çağdaş Türkiye Türkçesindeki Fiil Yapım Ekleri, Bunlarla Türemiş Fiiller, Bu Fiillerin Anlam Özellikleri ve Bunların İlköğretim Dil Bilgisi Öğretimine Yansımaları”. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Türkçe Öğretmenliği Programı Yüksek Lisans Tezi.
- Korkmaz, Zeynep. (2011a). “Yapım Eklerinin Nitelikleri, Sınırları, İşlevleri ve Sorunları”. Türk Gramerinin Sorunları-Bildiriler, 429-430. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep. (2011b). Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları. Ankara: TDK Yayınları, 5. Baskı.
- Korkmaz, Zeynep. (2014). Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi. Ankara: TDK Yayınları, 4. Baskı.
- Küçük, Salim. Tarihî Türk Lehçelerinde İsimden İsim Yapma Ekleri. Ankara: Akçağ, 2. Baskı, 2015.
- Öztürk, Rıdvan. (2011). “Yapım Eklerinin Nitelikleri, Sınırları, İşlevleri ve Sorunları”. Türk Gramerinin Sorunları-Bildiriler, 431. Ankara: TDK Yayınları.
- Poyraz, Esra (2021). Tarihî Kıpçak Türkçesinde Yapım Ekleri. (Yayınlanmamış doktora tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Şen, Serkan (2007). Orhon, Uygur ve Karahanlı Metinlerindeki Meslekler Bağlamında Eski Türk Kültürü. (Yayınlanmamış doktora tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Tekin, Şinasi. (2001). İştikakçının Köşesi. İstanbul: Simurg.
- Tekin, Talat. (1997). Türkoloji Eleştirileri. Ankara: Simurg.
- Tekin, Talat. (2013). Makaleler I-II. Yay. Haz: Emine Yılmaz Nurettin Demir. Ankara: TDK Yayınları
- Tezcan, Semih. (1981). “Kutadgu Bilig Dizini Üzerine”. Türk Tarih Kurumu Belleten 45, 178/23-78. Ankara: Türk Tarih Kurumu Belleten.
- Topçu, Çiğdem. (2015). “Yap-(Im) Ve Yap-(Im) İle İlişkilendirilen İfadelerin Dil Bilgisindeki Yeri”. Ankara: 10. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri.

- Topçu, Çiğdem. (2020). “Türkçe Dil Bilgisi Çalışmalarındaki Birleşik Yapı Sorununun ‘Ek’ Tarafı”. *Türük*, 8/23, 116-127.
- Topkaya, Emine. “Dede Korkut Hikâyeleri’nde Yapım Eki”, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019
- Toptaş, Hüseyin. (2016). *Türkçe Dersleri 2. Kitap*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Tuna, O. Nedim. (1957). “Bazı İmla Gelenekleri, Bunların Metin İncelemelerindeki Önemi ve Orhon Yazıtlarında Birkaç Açıklama”. *TDAY – Belleten* 1957/41-81, Ankara: TDK Yayınları.
- Tuna, O. Nedim. (1986). “Türk Dilbilgisi (Fonetik ve Morfoloji)” Ders Notları. Malatya: İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
- Turan, Zikri. (2007). “Türkçenin Yapım ve Çekim Düzeninde Yer Alan Eklerin Sınıflandırılması Nasıl Olmalıdır?”. IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II, 24-29 Eylül 2000, 856/II. Ankara: TDK Yayınları.
- Turan, Zikri. (2012). “Eski Türkçe Döneminde Bir Morfofonetik Karşıtlık Sorunu”. *Teke*, 69-80.
- Turan, Zikri. (2018). “Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları”. *Türkbilig*, 2018/35: 97-110.
- Turan, Zikri (2020) *Orta Türkçe’nin Mukayeseli Grameri Ders Notları*, Sakarya.
- Uzun, N. Engin. (2004). *Dünya Dillerinden Örnekleriyle Dilbilgisinin Temel Kavramları Türkçe Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırma Dizisi:39.
- Ünal, Orçun, “Kutadgu Bilig’de Geçen Yaşsaguçı Kelimesi Üzerine”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 28, Güz 2010, s. 159-170
- Zülfikar, Hamza. (2011). “Yapım ve Çekim Eklerinin Tahlili”. *Türk Gramerinin Sorunları-Bildiriler*, 437. Ankara: TDK Yayınları.
- Zülfikar, Hamza. (2011). *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*. Ankara: TDK Yayınları, 2. Baskı.
- Zülfikar, Hamza. (2012). “Yapım Eki Gibi Kullanılan Bulunma Durumu Eki”. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, CII/723, Ankara: TDK Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Ebrar Nisa ER	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Sakarya Üniversitesi
Fakülte	İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
Bölümü	Türk Dili ve Edebiyatı
Makale ve Bildiriler	
1. Kurtuluş, Ebrar. (2021) “Halid Ziya Uşaklıgil’in Mai ve Siyah Adlı Eserinde Zarf fiil Ekleri ve Fonksiyonları”. Uluslararası I. Lisansüstü Sosyal Bilimler Sempozyumu, 461-464, Kocaeli Üniversitesi, Özet Kitabı yayınlanmış Bildiri.	
2. Aydın Ayşe ve Er Ebrar. (2023). “Mu‘înü’l-Mürîd’de Yapım Eki Kategorisi”. Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 11, 134-157.	